

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

Eva Haškovcová

**Etická hlediska a možné společenské
dopady dobrovolné bezdětnosti**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Ovečka, Th.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 6. 2019

Eva Haškovcová

Bibliografická citace

Etická hlediska a možné společenské dopady dobrovolné bezdětnosti: diplomová práce / Eva Haškovcová; vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Ovečka, Th.D.. -- Praha, 2019. – s. 97

Anotace

Práce mapuje českou společenskou a odbornou diskuzi na téma dobrovolné bezdětnosti a zaměřuje se na aspekty, které mají, byť i implicitní, etický obsah. Následně vybírá nejčastější argumenty, které zpracovává v etické reflexi.

Dobrovolná bezdětnost je stále běžnějším jevem, v České republice zejména v posledních třech desetiletích. Přesto se stále považuje spíše za alternativní životní styl, který bývá ve společnosti často vystaven mravním hodnocením, která se stále nesou převážně v negativním tónu.

Kritiku bezdětných lze shrnout do dvou hlavních proudů, kdy první z nich míří na dopady klesající porodnosti na společnost a druhý cílí přímo na osobní postoje bezdětných, kterým na základě jejich volby vytýká vadný žebříček osobních hodnot nebo nepřírozenost jejich jednání.

Tyto dvě skupiny argumentů jsou v práci konfrontovány s filozofickým pojmem Tomáše Akvinského *Inclinationes naturales* (přirozené sklony).

Klíčová slova

bezdětnost, rodičovství, etika, přirozené sklony, přirozenost, sobectví, solidarita

Abstract

This thesis maps Czech social and expert discussions on the theme of child-free people. It is directed on those aspect with implicit ethical content. Subsequently it chooses the most often argument, what are discussed in the ethical reflection.

To be child-free is more and more becoming phenomenon, in the Czech Republic especially in the last thirty years. In spite of that it is considered to be rather as alternative life style, what is often exposed to moral evaluation, with mostly negative tone.

The criticism of the child-free people can be sumarized into two main streams, when the first one directs on the social impact of the declining birth rates, the second one focuses on personal features of the child-free people, to whom it reprehends either defective hierarchy of values or unnaturalness of their behavior.

These two groups of arguments are confronted with the philosophical concept of *inclinationes naturales* (natural tendencies) of Thomas Aquinas.

Keywords

childfree, childless, parenting, ethics, natural tendencies, naturalness, selfishness, solidarity

Počet znaků (včetně mezer): 193 427

Poděkování

Za vedení mé práce, konzultace, vstřícnost a trpělivost děkuji
doc. PhDr. Liboru Ovečkovi, Th.D.

Za přínosné konzultace a cenné rady děkuji také
MUDr. ThLic. Jaromíru Matějkovi, Ph.D., Th.D.

Obsah

Úvod.....	9
1. Geny a nastavení k mateřství a otcovství.....	12
1.1. Úvod.....	12
1.2. Instinkt versus kultura.....	12
1.3. Shrnutí.....	18
2. Dobově podmíněný mýtus univerzální mateřské lásky	19
2.1. Úvod.....	19
2.2. Období absence lásky	19
2.3. Mateřská láska jako hospodářský argument	21
2.4. Období nucené lásky.....	29
2.5. Shrnutí.....	31
3. Přirozenost versus asistovaná reprodukce.....	32
3.1. Úvod.....	32
3.2. Různorodost cest k rodičovství.....	32
3.3. Shrnutí.....	34
4. Teorie proměn plodnosti	35
4.1. Úvod.....	35
4.2. První a druhá demografická tranzice	35
4.3. Teorie poklesu porodnosti v bývalých Východoevropských zemích 37	
4.4. Teorie individualizace a kulturní změny	38
4.5. Teorie racionální volby.....	40
4.6. Teorie sociální anomie.....	41
4.7. Teorie sociálních sítí.....	42
4.8. Teorie genderové spravedlnosti	42
4.9. Shrnutí.....	43
5. Teorie hodnoty dítěte	44
5.1. Úvod.....	44
5.2. Emocionální hodnota dítěte	44
5.3. Dítě jako redukce nejistoty	51
5.4. Shrnutí.....	52
6. Faktory přispívající k prodlužování období bezdětnosti.....	53
6.1. Úvod.....	53
6.2. Život v partnerském vztahu	54
6.3. Místo bydliště a jeho velikost	55
6.4. Náboženské vyznání	56
6.5. Podmínky bydlení	56
6.6. Podobnost partnerů	57
6.7. Vzdělání a uplatnění na pracovním trhu	58
6.8. Shrnutí.....	59
7. Pohled veřejnosti na volbu bezdětnosti.....	60
7.1. Úvod.....	60
7.2. Sociologická reflexe diskuze o bezdětnosti a její odraz v médiích61	
7.3. Reflexe celospolečenské diskuze na příkladu internetového fóra65	
7.4. Reflexe diskuze mezi dobrovolně bezdětnými	67
7.5. Shrnutí.....	71
8. Natalitní politika.....	72
8.1. Úvod.....	72

8.2.	Směry natalitní politiky	73
8.3.	Cesty natalitní politiky	76
8.4.	Shrnutí	77
9.	Shrnutí sociologické části práce a užší vymezení témat etické reflexe	78
10.	Etika dobrovolné bezdětnosti	80
10.1.	Úvod	80
10.2.	Inclinationes naturales jako možné kritérium hodnocení dobrovolné bezdětnosti	81
10.3.	Shrnutí	88
	Závěr	89
	Seznam použitých zkratek	91
	Seznam literatury	93

Úvod

Po úvahách, které následovaly po rozhodnutí o názvu práce se ukázalo, že bude nutné její cíle vymezit úžeji. Nepůjde tedy o predikci možných společenských dopadů dobrovolné bezdětnosti pro budoucnost. Tato práce si klade dva cíle:

1. Zmapovat aktuální odbornou a veřejnou diskuzi o dobrovolné bezdětnosti v České republice, zejména ty aspekty, které mají zároveň jakýsi etický přesah. To je obsahem sociologické části

2. Ze sociologické části pak vybrat argumenty, které zaznívají nejčastěji v české etické diskuzi a ty pak podrobit etické reflexi.

Abych zjistila, jaké názory jsou součástí českého diskuze, musím nahlédnout do té části empirického sociologického zkoumání, která alespoň náznakem v sobě nese rysy jakéhosi etického hodnocení. Výsledkem pak bude jakési resumé textů, které se k tématu bezdětnosti staví z pohledu byť třeba jen implicitních mravních soudů. I proto je podle mého názoru možné nahlížet i na tuto část práce jako na text vztahující se k etice. Čtenáře překvapí, podobně jako překvapil mě, poměrně malý počet literárních zdrojů, v nichž se nadto ukazuje, že jejich autoři vycházejí z několika, řekněme pramenů, na které odkazují. V České republice byl k tomuto tématu stěžejní sociologický výzkum *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v české společnosti*, který proběhl v letech 2003-2006.¹ V bibliografických odkazech se snažím odkazovat i na původní zdroj, zejména u citací zahraničních studií a sociologických výzkumů, ze kterých autor vycházel. Bibliografické údaje těchto původních zdrojů uvádím ve formátu, v jakém jej uvedl autor v publikaci, ze které jsem čerpala. Tento přístup jsem zvolila pro zachování přehlednosti a celistvosti dokumentu, protože k některým publikacím se mi nepodařilo získat dostatek dalších informací.

Z reflektované celospolečenské diskuze vyvstává celá řada hodnotících argumentů, které lze shrnout do dvou vzájemně se prolínajících proudů. První proud hodnocení se pohybuje na společenské rovině, tak, že bezdětné hodnotí podle toho, jaký dopad bude mít jejich volba na společnost (vymírání národa, kolaps sociálních systémů, ekologické dopady plození dětí na planetu ad.). Druhý proud se zaměřuje na hodnocení osobních

---

¹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana (řešitelka) – ZAMYKALOVÁ, Lenka (spoluřešitelka). Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v české společnosti Sociologický výzkum. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.. 2003-2006.

<<https://www.soc.cas.cz/projekt/fenomen-bezdetnosti-v-kontextu-socialnich-zmen-v-ceske-spolecnosti>>.

postojů bezdětných, například tím, že jim vytýká biologickou nepřírozenost jejich jednání, vadný žebříček osobních hodnot, nedospělost nebo nezodpovědnost.

Protože množství etických akcentů, které sociologická část přináší, je takto rozsáhlé a neuspořádané, budu se v části věnované etické reflexi věnovat právě těmto dvěma množinám argumentů, které jsou jakýmsi leitmotivem české společenské, ale i církevní diskuze. Tyto skupiny argumentů pak označím jako argument biologický a argument společenské užitečnosti. Nutno na adresu české společenské, ale i církevní diskuze říci, že nejde ani tak o argumenty, jako spíše o diskuzní klišé, která při hlubší kritice, jak se ukáže níže v textu, neobstojí.

Druhým, užším cílem práce je hledání vhodné kritériologie k reflexi dobrovolné bezdětnosti. Protože se chci otevřeně s oběma úžeji specifikovanými množinami argumentů (a klišé) vyrovnat, chci pro přístup k nim využít argumentaci, ze které, jak se domnívám, obě skupiny vycházejí. K hodnocení argumentů využiji filozofický termín Tomáše Akvinského *inclinaciones naturales*, k čemuž mě motivuje jednak fakt, že práci předkládám na Katolické teologické fakultě, byť v humanitním oboru Aplikovaná etika. Především však užívám tento termín proto, že může být snadno srozumitelný a blízký i odborné veřejnosti, která se primárně v teologickém prostředí nepohybuje.

Jako sekundární literaturu využiji text Eberharda Schockenhoffa. Domnívám se, že argumentace cestou *inclinaciones naturales* spíše podpoří ony dvě uvedené argumentace. Pokud tomu tak nebude, může se otevřít cesta k diferencovanějšímu pochopení dobrovolné bezdětnosti.

Tato práce obsahuje kromě úvodu a závěru deset kapitol. V první kapitole po tomto úvodu nazvané „Geny a nastavení k mateřství a otcovství“ se věnuji odborné diskuzi zabývající se genetickým přednastavením člověka k rozmnožování, potažmo k rodičovství. Pokud se v celospolečenské diskuzi považuje bezdětnost za pro člověka nepřírozenou, zajímají mě vědecké názory, nakolik je tendence mít děti skutečně zakódována v našem biologickém nastavení.

Na tematiku biologické přirozenosti navazuje druhá kapitola „Dobově podmíněný mýtus univerzální mateřské lásky“, která se snaží na historickém vývoji vztahů mezi rodiči a dětmi v 17. – 20. století ve Francii ukázat, jak nejednoznačná je bezpodmínečná láska rodičů k dětem, ačkoli ji v dnešní době vnímáme jako jedno z nejpevnějších pout v lidském životě.

Třetí kapitola s názvem „Přirozenost versus asistovaná reprodukce“ popisuje možné cesty k rodičovství a uvádí, nakolik je která z nich pro budoucí rodiče přijatelná a jak

bývá tato jejich volba vnímána očima veřejnosti. Ze sociologických šetření přitom vyplynulo, že ačkoli se asistovaná reprodukce nazývá laicky „umělou“, považuje se dnes už obvykle za nepřirozené, nenormální nebo sobecké ji nevyužít, pokud se početí potomka bez lékařského zásahu nedaří.

Čtvrtá kapitola „Teorie proměn plodnosti“ se snaží blíže osvětlit příčiny poklesu plodnosti v průběhu 20. století v Evropských zemích. Jsou tu popsány aspekty a vlivy, které na člověka působí při rozhodování, zda a kolik dětí ve svém životě bude mít.

Pátá kapitola „Teorie hodnoty dítěte“ rozebírá, proč vlastně lidé děti ve svém životě chtějí, ačkoli je jejich výchova velmi náročná a v dnešní době finančně značně ztrátová.

Šestá kapitola „Faktory přispívající k prodlužování bezdětnosti“ rozebírá jevy, které jsou časté v životním stylu lidí odkládajících rodičovství.

V sedmé kapitole „Pohled veřejnosti na volbu bezdětnosti“ jsem se pokusila hrubě zmapovat, jak se tímto jevem zabývají média a jaké otázky v rámci tohoto tématu se řeší v diskuzích na webových fórech jak mezi rodiči, tak mezi bezdětnými. Zároveň jsou tu zmíněny faktory, které bezdětní nejčastěji uvádí jako zdůvodnění své volby a názor veřejnosti na tyto důvody.

V osmé kapitole „Směry natalitní politiky“ se snažím ukázat, jak se rodičovství považuje za aspekt společenské odpovědnosti, ba přímo za povinnost a nakolik se považuje za normální a žádoucí s touto „přirozenou daností“ lidské osobnosti manipulovat.

Devátá kapitola „Shrnutí sociologické části práce“ hodnotí komplexitu tématu a zdůvodňuje volbu argumentů pro etické hodnocení.

Osmá kapitola „Etika dobrovolné bezdětnosti“ pak přináší etické zhodnocení výše uvedených zjištění a jejich vyhodnocení vůči tzv. *inclinationes naturales*, tedy přirozeným sklonům. V této kapitole se nejprve zabývám vymezením pojmu „dobrovolné bezdětnost“ konkrétně pro účely etické reflexe v této práci. Dále hledám odpověď na otázku, zda jsou „*inclinationes naturales*“ vhodným kritériem pro její hodnocení a následně se o toto hodnocení pokouším.

1. Geny a nastavení k mateřství a otcovství

1.1. Úvod

V souvislosti s prokreací se často skloňují pojmy jako přirozenost, nebo biologické či genetické přednastavení, které velí ženám a částečně i mužům přivádět na svět potomstvo a pečovat o něj. Nepocit'ování, případně nenásledování tohoto vnitřního puzení se pak obvykle považuje za odchylku. Existence přirozených pudů u člověka a jejich vliv na jeho jednání však není zdaleka tak jednoznačný a stává se předmětem mnoha odborných diskuzí.

1.2. Instinkt versus kultura

Vývoj a masové rozšíření antikoncepce v posledních desetiletích umožnilo snadné oddělení sexuality a prokreace. Ačkoliv tedy už není početí dítěte biologickou nutností související s pohlavním stykem, k jejich narození u převážné většiny lidí dochází.

V této souvislosti se často mluví o jakémisi genetickém přednastavení² člověka k rozmnožování, nebo o přirozeném „*rozmnožovacím instinktu*“. Vztahy mezi instinkty, dědičností, geny a kulturou ale nejsou zdaleka jednoznačné.

V první polovině dvacátého století se vyvinula silná instinktivistická větev, reprezentovaná hlavně prací Konrada Lorenze a Nikolaase Tinbergena,³ aby vzápětí strhla vlnu kritiky a dále se o chování živočichů jako řízeném instinkty nezávisle na zkušenosti mluví jen zřídka.

Na počátku minulého století sestavil William McDougall soubor základních lidských instinktů, ovšem připustil jejich schopnost určité modifikace prostřednictvím učení. V instinktivismu pak pokračoval Sigmund Freud s psychoanalytickou koncepcí instinktu života (eros) a instinktu smrti (thanatos), jako základních hybatelích jednání jedince, jeho teorie ale prošla silnou kritikou.

V dnešní době převládá v sociálních vědách názor, že instinkty se v biologické říši vyskytují, a to zejména u zvířat. Čím je ale forma života vyšší, tím je chování méně předurčeno dědičnými sklony a do popředí se dostává vliv společnosti, kultury a vztahů.

Podle českého psychologa Milana Nakonečného je účelem instinktu adaptace organismu stálým životním podmínkám, ale při jejich změnách, zejména uměle

---

² Katolická morální teologie mluví v této souvislosti *inclinaciones naturales*, přirozenými sklony.

³ Srov. LORENZ, K. 1937. *Über die Bildung des Instinktsbegriffers*. *Naturwissenschaften* 25; Tinbergen, N. 1951. *The Study of Instinct*. Oxford. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Studie (Sociologické nakladatelství). S. 141.

navozených, selhává. Jedná se o vývojově nejnižší stupeň motivace, protože vychází z určitých životních potřeb. Instinktivní chování vývojově výše postavených živočichů je více ovlivněné učením a v případě člověka už vlivem socializace o instinktech v pravém smyslu slova nelze hovořit.⁴ V mateřském a sexuálním chování si ale podle Nakonečného člověk výrazně instinktivní tendence stále zachovává.⁵

Biolog Matt Ridley rozvinul sto let staré studie amerického psychologa Williama Jamese, podle kterého mají lidé oproti zvířatům větší schopnost učení a více instinktů, přičemž zdůrazňuje hlavně instinkty pro učení. To znamená, že lidské instinkty jsou oproti zbytku živočišné říše neobvykle tvárné: „naše instinkty se kombinují s učením. Žádný z našich instinktů nás nemusí nevyhnutelně ovládnout, zatímco my dokážeme potlačit kterýkoli z nich.“⁶ V člověku je tak geneticky zakořeněná schopnost učení, konkrétní podobu naučenému ale dává kulturní prostředí. Například malému dítěti je geneticky daná schopnost naučit se jakýkoli jazyk v závislosti na prostředí, ve kterém je vychováváno. Pokud ale dítě nebude v rozhodném věku vyrůstat ve společnosti člověka, lidské řeči se už nikdy nenaučí. Podle Ridleyho „jsme produktem našich genů v tom smyslu, že genetické vlivy se vyvíjejí a dotvářejí pod vlivem zkušeností [...] A produktem kulturního prostředí jsme jen natolik, nakolik se z prostředí učí naše mozky.“⁷ Jakákoli přirozená vlohá tedy nenaplní svůj potenciál, pokud nebude dostatečně rozvíjena.

Podobně se ke vztahu geny versus kultura staví Richard Dawkins se svou teorií memu. Dawkins vidí jako zásadní prvek evoluce člověka vedle genu ještě tzv. „mem“, který se stává jednotkou kulturního přenosu. Mem má podobu myšlenky. A tak, jako se geny rozmnožují v biologickém spojení gamet, rozmnožují se memy nápodobou, čímž se úspěšně přesouvají z mozku do mozku a tím se v lidské kultuře šíří. Jako velmi úspěšně šířený mem je možné nahlížet i myšlenku Boha, kterou se daří předávat po celá staletí. Mem se ale, stejně jako geny, replikují s různou úspěšností, a ne každému je tak dáno se „rozmnožovat“.⁸

---

⁴Srov. NAKONEČNÝ, M. 1996. „Instinkt“. In: Velký sociologický slovník. Karolinum. Praha. S. 433-434. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 142.

⁵ Srov. Podle: NAKONEČNÝ, M. 1997. Motivace lidského chování. Academia. Praha. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 142.

⁶ RIDLEY, M. 1999. Červená královna. Sexualita a vývoj lidské přirozenosti. Mladá fronta, Praha. s. 256. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 142.

⁷ RIDLEY, M. 1999. Červená královna. Sexualita a vývoj lidské přirozenosti. Mladá fronta, Praha. s. 260. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 143.

⁸ Srov. DAWKINS, R. 1998. Sobecký gen. Mladá fronta, Praha. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 143.

Jedinečnost člověka, která jej odlišuje od ostatních živých bytostí, vidí Dawkins právě ve schopnosti dostatečné nezávislosti lidského myšlení na působení genů: „*Jsme vytvořeni jako nástroje genů, ale vychováváni jako nástroje memů, ale můžeme se vzepřít našim stvořitelům. [...] My jediní na Zemi se můžeme vzbouřit proti tyranii sobeckých replikátorů.*“⁹

Výše uvedené závěry biologů lze tedy shrnout do myšlenky, že člověk je živočichem, který se vyvinul tak, aby byl schopný se učit.¹⁰

Podle Caroline Fosterové je lidské chování silně ovlivněno sklony, které v průběhu evoluce geneticky předávaly: „*zatímco individuální lidské chování nemůže být považováno za geneticky determinované, značná část naší psychologické 'architektury' je ve skutečnosti geneticky specifikována, a tudíž jsou takto specifikován i možné okruhy našeho chování.*“¹¹ Chování člověka tak vychází z neustálé interakce mezi geny a vnějšími stimuly, a instinkty od naučeného chování nelze jasně oddělit. Jsme přednastaveni k tomu, abychom se naučili určitým věcem a utvořili si určité způsoby chování jako reakce na vnější podněty. Jednání konkrétního jedince v aktuální situaci je ale proměnlivé, a navíc ovlivněné lidským vědomím. A co víc, současné prostředí a kultura se velmi liší od podmínek společnosti lovců a sběračů, ze kterých se naše behaviorální predispozice vyvinuly.¹²

Poznatky biologů motivovaly některé demografy k bližšímu výzkumu myšlenky, že motivace plodit děti má genetický, tedy biologický základ.

Ačkoli je v člověku silně zakořeněna touha po pohlavním styku, díky současným možnostem antikoncepce už ale narození dítěte není jeho nutným následkem. Zplození dítěte tak ve většině případů předchází vědomé rozhodnutí partnerů, budoucích rodičů.

Otázka, co dnes lidi k plození dětí vede, zůstává tedy stále nezodpovězená.

Podle Fosterové mají ženy geneticky danou predispozici k mateřskému chování nebo k pečování, která je ve většině případů vede k motivaci porodit alespoň jedno dítě. Tato predispozice se musela vyvinout kvůli tomu, že lidské mládě potřebuje ke svému přežití a vývoji dlouhodobé a náročné úsilí vysoce motivovaného pečovatele – matky. Člověk je samozřejmě schopen i tuto genetickou předurčenost potlačit, ale ve společnosti, která

---

⁹ DAWKINS, R. 1998. *Sobeký gen*. Mladá fronta, Praha. s. 182. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 143.

¹⁰ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 143.

¹¹ FOSTER, C. 2000. „The Limits to low Fertility: A Biosocial Approach.“ *Population and Development Review*, 26 (2): 209-234. citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 144.

¹² Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 144.

nevyvíjí extrémní tlak proti plození dětí, zůstane s největší pravděpodobností podle autorky převážně stále naplňována.¹³

Jak je ale možné, že u člověka dochází ke styku vedoucímu k porodu dítěte jen velmi zřídka, když jsme geneticky nastaveni k rodičovství?

Podle přírodovědců je lidská plodnost především biologickým jevem, který se děje v určitém sociálním kontextu. V případě savců žijících v sociálních skupinách lze pozorovat, že největší množství potomků mají samci nejvýše postavení ve skupinové hierarchii, protože oplodní nejvíce samic – moc je odměňována sexem.¹⁴

Podobně i úspěšnější muži a ženy měli v lidské společnosti předindustriálního a předliterárního typu více potomků. Dnes je však ekonomický status jedince k počtu dětí nepřímo úměrný. Více dětí mají chudší a níže postavení.

Zmíněný jev, kdy v moderních industriálních společnostech dochází k poklesu plodnosti, a kdy získání statusu a moci moderního člověka odrazuje od plodnosti, místo aby jej k ní povzbuzovalo, je označován za „sociobiologický paradox“¹⁵, „hádanku přírody“¹⁶ či dokonce „ústřední teoretický problém sociologie“.¹⁷

Podle biologů je člověk instinktivně nastaven k tomu, aby se snažil dosáhnout co nejvyššího společenského statusu, protože tím zvyšuje pravděpodobnost přežití svého potomstva. Dnes už se ale úspěch jedince nespojuje s množstvím dětí, ale s množstvím moci a majetku. Jakmile se tedy člověk zbavil tlaku společnosti a církevních dogmat „bud'te plodní a množte se“, začal počet svých potomků snižovat, protože se tím zvyšovala jeho šance na dosažení sociálního úspěchu. Následkem toho se v zemích, kde není vyvíjen zákonný nebo společenský tlak na omezení antikoncepčních metod průměrná plodnost snížila na dvě a méně dětí na ženu.

Současná tendence ke dvoudětným rodinám se vysvětluje tím, že člověk není naprogramován k velkému počtu dětí. Tím, že v moderní společnosti téměř vymizela

---

¹³ Srov. FOSTER, C. 2000. „The Limits to low Fertility: A Biosocial Approach.“ *Population and Development Review*, 26 (2). Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 146.

¹⁴ Srov. POTTS, M. 1997. „Sex and the Birth Rate: Human Biology, Demographic Change and Access to Fertility-Regulation Methods.“ *Population and Development Review*, 23 (1), 1-39.

RIDLEY, M. 1999. Červená královna. Sexualita a vývoj lidské přirozenosti. Mladá fronta, Praha. s. 260. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 147.

¹⁵ CLIQUET, R. L. 1991. The second demographic transition: fact or fiction? Council of Europe, Strasbourg. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 147.

¹⁶ POTTS, M. 1997. „Sex and the Birth Rate: Human Biology, Demographic Change and Access to Fertility-Regulation Methods.“ *Population and Development Review*, 23 (1), 1-39. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 147.

¹⁷ VINING, D. R. 1986. „Social versus reproductive success. The central theoretical problem of human sociobiology.“ *The Behavioral and Brain Sciences*, 9: 167-187. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 147.

dětská úmrtnost, se poklesem porodnosti přibližně vyrovnal stav, kdy se v předindustriální společnosti rodilo více dětí, ale jen malý počet se dožil dospělosti. Lidská psychika tak v podstatě zareagovala na měnící se podmínky.¹⁸

Ne všichni biologové ale s teorií genetického naprogramování k určitému počtu dětí souhlasí.

Malcolm Potts vytvořil teorii, že člověk je geneticky nastavený k tomu, aby navazoval sexuální vztahy, pečoval o své děti a byl sociálně a sexuálně soutěživý. U moderního člověka je ale ekonomický a sociální úspěch prostředkem k reprodukčnímu úspěchu a ne naopak. Protože je péče o děti a jejich výchova zdlouhavá a náročná, snaží se člověk, pokud k tomu dostane možnost, počet dětí regulovat, stavět do popředí své „sobecké“ zájmy a chovat se z evolučního hlediska kontraproduktivně. Z Pottsova pohledu je snaha o hromadění bohatství jen výrazem „sobeckého genu“.¹⁹ V současné společnosti bohaté vrstvy investují spíše do zdraví a delšího života než do zvyšování své reprodukce. To podle Pottse způsobuje kombinace zděděných behaviorálních predispozic a nevědomých fyziologických mechanismů. Ty lze najít i u opů v podobě snahy o co nejvýhodnější rozložení březosti samic. Všude tam, kde je v lidské společnosti možný bezproblémový přístup k antikoncepčním prostředkům, klesá úhrnná plodnost na hranici prosté reprodukce, někdy i níže. Snižování probíhá ve všech společenských vrstvách, bez ohledu na jejich socioekonomický status. Je-li přístup k antikoncepčním prostředkům nějakým způsobem omezený, mají bohatší rodiny méně dětí než rodiny chudé.²⁰ Zároveň platí, že pokud v určité společnosti začne počet narozených dětí klesat, nikdy už se nezvýší na původní úroveň. Pokud tedy mají lidé možnost regulovat svou plodnost a investovat svůj čas a prostředky do jiných věcí, zpravidla ji využijí.

Speciální instinkt pro plazení dětí nenajdeme u člověka, ani v živočišné říši. U zvířat k rozmnožování stačí silný instinkt pro sexuální aktivitu společně s nastavením nepožírat vlastní mláďata, ale ochraňovat je. Podle etologů má fyzický vzhled mláďat a dětí na zvířata i na lidi zvláštní vliv, který je „nutí“ o ně pečovat. U lidí se projevuje

---

¹⁸ Srov. LOPREATO, J., YU, M. 1998. „Human Fertility and Fitness Optimalization.“ *Ethnology and Sociobiology*, 9 (5): 269-289. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 147.

¹⁹ Pojem „sobecký gen“ zavedl Richard Dawkins a vyjadřuje jím jev, kdy se jednání živých tvorů neřídí prospěchem jejich rodin, společenství, dokonce ani jich samotných, ale především prospěchem jejich genů. Více viz. RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti: o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přeložil Martin KONVIČKA. Praha: Portál, 2000. Spektrum (Portál). s. 29–32.

²⁰ Srov. POTTS, M. 1997. „Sex and the Birth Rate: Human Biology, Demographic Change and Access to Fertility-Regulation Methods.“ *Population and Development Review*, 23 (1), 1-39. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 148-149.

zvláštním nutkáním ke komunikaci a fyzickému kontaktu s dítětem – pochovat ho, pohladit, nebo rozesmát. Tento instinkt má na přežití velký vliv – drží rodiče u mládeže do doby, dokud není schopné se osamostatnit.²¹

Ochranitelský instinkt k dětem ale stále nevysvětluje motivaci k jejich početí. K postoji, že u člověka nefunguje mateřský instinkt jakožto genetická predispozice se přiklání řada sociálních vědců a zastávají jej také feministky, podle kterých jsou mužské a ženské role jen naučeným chováním.

Proti mateřskému instinktu svědčí i rozporuplný jev, kdy v případě nouze nebo nemoci dochází u matek k selektivní péči tak, že se věnují dětem s největší šancí na přežití. V rámci této strategie se některých svých dětí vzdávají i tím, že je opustí, nebo zabijí těsně po narození.

Také jev dobrovolné bezdětnosti hovoří v neprospěch přirozeného mateřského instinktu a nejedná se jen o jev moderní doby. Různé demografické průzkumy došly k výsledkům, že v Evropě bylo mezi 16. – 19. stoletím bezdětných žen téměř 20 %. Mužů bylo bezdětných přibližně pět procent. Nejednalo se ale o jednoznačně dobrovolnou bezdětnost, protože tyto ženy byly z převážné většiny neprovdány. Bezdětnost v manželství se téměř nevyskytovala, tehdejší striktní sociální a náboženské normy ji prakticky ani neumožňovaly. Odhady z roku 2001 předpovídaly, že v Západní Evropě bude mezi ženami narozenými v 60. letech bezdětných přibližně 20-25 %, u nich už ale o jisté míře „dobrovolnosti“ uvažovat můžeme.²²

Dobrovolná bezdětnost ale ne vždy jako argument proti genetické predispozici k mateřskému instinktu ob stojí. Někteří biologové namítají, že jestliže mají lidé jakožto živočišný druh genetické přednastavení k určitému chování, neznamená to, že se podle něj budou chovat všichni jedinci ve stejné míře. Následování genetických vlastností se tedy individuálně liší a v pomyslném grafu by nevytvářelo přímku, ale tzv. Gaussovu křivku, nebo též „normální rozložení“. Podle tohoto schématu při posuzování projevů určitého rysu se u většiny případů projevuje ve střední intenzitě a jen velmi malá část případů vykazuje jeho velmi vysoké, nebo naopak velmi nízké projevy. Stejným způsobem se i mateřský instinkt u někoho projevuje velmi intenzivně, ale u někoho vůbec.²³

---

²¹ Srov. HOFMAN, L. W., HOFMAN, M. L. 1973. „The Value of Children to Parents.“ In: FAWCET, J. T. (ed.) *Psychological Perspectives on Population*. Basic Books, Inc., New York, str. 19-76. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 150-151.

²² Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 151.

²³ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 152-153.

1.3. Shrnutí

Nejčastěji zmiňovaným argumentem proti bezdětnosti bývá přirozené genetické nastavení člověka k rozmnožování a péči o přežití vlastního rodu. Díky masovému rozšíření antikoncepce se stalo snadno oddělitelné od sexuálního styku a tím se právě diskuze o vnitřním přednastavení k reprodukci stává aktuální, protože prostá touha po sexu k ní už dnes nestačí. Člověk se již ve své podstatě od ostatních živočichů liší právě silně rozvinutou schopností své instinkty a pudy ovládat rozumem a vůlí, ve svém jednání jim nepodléhat ale svobodně zvažovat své činy, i s ohledem k jiným cílům, hodnotám a vlivům, než je biologické puzení. A právě míra ovlivnění člověka při rozhodnutí k početí dítěte biologickým nastavením, vnějšími vlivy a svobodnou vůlí je předmětem bádání biologů a sociologů. Je zajímavé, že zatímco se ve společenské diskuzi o bezdětnosti považuje neuposlechnutí „přirozeného biologického instinktu“ za abnormální, či přímo vadné nebo sobecké, v mnoha jiných oblastech by se za vadné až deviantní považovalo naopak jeho neregulované následování (jako naopak diskuze o „zdravém“ množství dětí, kdy „vícedětné“ rodiny jsou odsuzovány). Zároveň, pokud budeme rozmnožovací instinkt vnímat jako přirozeně daný, jeho slepé následování bez rozumové regulace by brzdilo rozvoj člověka a celé společnosti v dalších oblastech života – žena by byla zredukována na pouhou rodičku a muž na pouhého živitele rodiny. Na jakýkoli jiný osobní růst a rozvoj by jim patrně nezbyl čas, ani energie.

O silném vnitřním puzení k výchově potomstva nelze u většiny lidí pochybovat. Svědčí o tom i často urputná snaha o založení rodiny např. různými formami asistované reprodukce. Zároveň se často setkáváme s velmi depresivními stesky „nedobrovolně“ bezdětných žen, které svůj život přirovnávají k propasti, černé díře bez smyslu: „*a vlastně v těch dobách, kdy jsem tak těžce prožívala tu bezdětnost, tak mi připadal můj život jako černá díra. Doslova jsem měla takový pocit, že jsem se budila hrůzu...*“ (žena, 53 let).²⁴ V této souvislosti se také mluví o „pudu k pečování“, na základě kterého si bezdětné ženy snaží nalézt náhradu v péči o jiné osoby, nebo zvířata.²⁵

Domnívám se však, že ani v tomto případě, kdy je touha po potomstvu hluboce zakořeněná ve vědomí většiny lidí, nelze jednoznačně prokázat její čistě genetické kořeny, ale sehrává tu svou roli i řada vnějších faktorů.

---

²⁴ HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma? Biograf (40-41): 130 odst. Odst. 98. [2018-8-3]. Dostupné online na adrese: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>>.

²⁵ Sov. HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti – co je to za normu?, odst. 101, 102.

2. Dobově podmíněný mýtus univerzální mateřské lásky

2.1. Úvod

Často zdůrazňovanou námitkou proti dobrovolné bezdětnosti je argument, že mateřská láska v člověku je jaksi dopředu „zakódována“. Z toho by pak muselo vyplynout, že i ve vývoji především západní evropské společnosti byla/je/bude mateřská láska určitou konstantou, že tedy bude něčím, co nepodléhá společenskému vývoji. Zkoumání tohoto aspektu je také důvodem existence této kapitoly v předkládané práci.

Přirozeným nastavením člověka k rodičovství se zabývala mimo jiné Elizabeth Badinterová. Ve své knize *„Mateřská láska od 17. století po současnost“* si pokládá otázku, zda je možné pokládat lásku matky k dítěti za geneticky daný instinkt. Z proměnlivosti vztahů rodičů k dětem v různých časových obdobích ve Francii vyvozuje, že se nemůže jednat o biologicky daný stav, který je přirozenou součástí ženské povahy, ale jde o jev kulturně a sociálně podmíněný a často také záměrně regulovaný tlakem společnosti: *„materská láska je len ľudský cit. A ako každý cit je neistá, krehká a nedokonalá. Na rozdiel od všeobecne panujúcich názoroch možno nie je hlboko vpísaná v ženskej prirodzenosti.“*

Vztah matky k dítěti se tak vyvíjel od epochy s naprostou absencí lásky v 17. – 18. století, přes období objevování mateřské lásky jako nového fenoménu v 19. století, až po období lásky „nucené“ ve 20. století. Všechny tři etapy jsou zároveň těsně provázány s postavením osobnosti ženy v rodině i ve společnosti jako celku. V souvislosti s tím si autorka klade řadu otázek: *„aký je to inštinkt, ak sa u jedných žien prejavuje a u druhých nie? Treba všetky ženy, ktoré ho nepoznajú, pokladať za abnormálne? A čo si myslieť o patologickom správaní, ktoré sa týka toľkých žien rozličného stavu a pretrváva storočia?“*

2.2. Období absence lásky

Autorka označuje matku za relativní a trojrozměrnou bytost – relativní proto, že je matkou nazývána jen ve vztahu ke svému dítěti a jeho otci. Trojrozměrnou proto, že nezávisle na této roli je jedinečným člověkem s vlastními touhami, které často vůbec nesouvisí se zájmy jejího manžela ani potomků.

V prvním období, které autorka nazývá *„obdobím absence lásky“* drží v rodině stěžejní postavení osobnost otce a manžela a veškeré dění se řídí jeho autoritou. Na

stejném autoritativním principu v té době funguje celá společnost, což je podepřeno třemi pilíři – Aristotelovou teorií přirozené autority, názory teologů, že autorita je božská a postojí politického absolutismu, který hlásal oboje zároveň.

V takové atmosféře není prostor ani pro lásku mezi rodiči navzájem, ani pro lásku rodičů k dětem nebo dětí k rodičům. Dítě se tak často vnímalo jako břemeno, neštěstí, nebo hračka bez duše, která je v určitém „*období roztomilosti*“ užitečná k rozptýlení dospělých. Děti se pak často opouštěly odložené před dveře kostelů, nebo do nalezinců. V lepším případě byly velmi krátce po narození předávány placeným kojným, kde bojovaly několik let o holé přežití, většinou bez sebemenšího projevu zájmu rodičů. V případě, že toto období přežily a vrátily se do rodného domu, byly předány placeným vychovatelům a ve věku od deseti let posílány nejdříve jako sloužící k sousedům a známým (do 16. století), později od 17. století do škol internátního typu nebo do klášterů.

Určitý selektivní zájem se upínal jen k dědicům, většinou prvorozeným synům, od kterých se očekávalo převzetí hospodářství, případně živnosti, a zaopatření rodičů. Mladší synové se mohli stát sloužícími na hospodářství prvorozených, pracovat u sousedů, nastoupit k vojsku, v případě lepšího vzdělání být kněžími nebo mnichy. Dívky se rodiče snažili co nejrychleji provdat a pokud to nebylo možné, ponechali je v klášteře.

Je možné u takto selektivní péče vůbec uvažovat o přirozené, geneticky podmíněné lásce? Odkládání dětí v novorozeneckém a kojeneckém věku ke kojným bývá spíše považováno za (v tehdejší době) společensky přijatelnější než vražda, nebo interrupce. Podle prohlášení policejního ředitele Lenoira z roku 1780 je z přibližného počtu 21 000 dětí, ročně narozených v Paříži, kojeno vlastní matkou jen necelých 1000. O dalších 1000 dětí lépe postavených rodičů pečují kojné najaté přímo do rodičovského domu, ostatních 19 000 dětí ale putuje k „*externím*“ kojným. Pokud je rodina zámožnější, může si dovolit kojnou v blízkosti svého domova, chudé děti ale odchází do vzdálenějších míst, kde je většinou rodiče po celé léta tam strávená nenavštíví, ani se o ně jinak nezajímají. Nijak emotivně se neprožívá ani smrt dítěte, dětské lékařství neexistovalo až do 19. století a často se věnovala větší pozornost záchraně hospodářských zvířat než záchraně dětí.

V této souvislosti se často objevuje argument, že odtaziťé, až bezcitné jednání bylo přirozenou reakcí rodičů na vysokou dětskou úmrtnost. Faktem ale zůstává, že úmrtnost byla ze značné míry způsobena právě naprostým zanedbáváním péče. F. Lebrun uvádí,

že ve druhé polovině 18. století se z 1000 francouzských dětí dožilo jednoho roku života 720, pátého roku dosáhlo 574 dětí a deseti let pouhých 525 dětí, tedy přibližně polovina. Případy úmrtí, nebo vážného zmrzačení dětí u kojných bohužel nemůžeme omlouvat ani nevědomostí a neznalostí poměrů, protože tato praxe přetrvávala po dlouhou dobu a některým rodinám zemřelo u kojné několik dětí po sobě.

Matky své jednání zdůvodňovaly tím, že kojení je pro ně fyzicky škodlivé a nevhodné. Kdyby samy živily své děti, obraly by se o vzácný „*chylus*“, který je nutný pro jejich vlastní sebezáchovu. Případně uvádí nervovou přecitlivělost, kterou by dráždil dětský křik, či svou slabou tělesnou konstituci. Jako další argument ženy uváděly péči o svůj zevnějšek, protože kojení by je připravilo o krásu, která je základem jejich majetku. Dále byly matky té doby přesvědčené, že kojení dětí je pod jejich úroveň a přiznaly by jím, že nepatří k lepší společnosti, případně je pokládaly za směšné a nechutné – vytváří živočišný obraz ženy jako dojně krávy a není cudné, žena se musí skrývat před lidmi a přerušit tím svůj společenský život. Také muži pokládali péči svých žen o děti za komplikaci omezující jejich sexuální život. Dítě tedy překáželo nejen v manželském životě, ale také v manželských požitcích a nebylo tehdy v módě. Tyto ženy netrpěly výčitkami svědomí, protože žily v přesvědčení, že světácký život je součástí jejich společenské role a tento postoj tolerovali i lékaři. Odkládání dětí se ale dělo i v nejchudších vrstvách – tady byla většinou hlavním důvodem nutnost okamžitého zapojení ženy do každodenní obživy rodiny.

2.3. Mateřská láska jako hospodářský argument

K pozvolnému obratu začíná docházet v souvislosti s Velkou Francouzskou revolucí, kdy se s nástupem nových hodnot ve společnosti začíná prosazovat i nově objevená hodnota mateřské lásky. A v souvislosti s mateřskou láskou se zároveň začíná měnit i postavení ženy jako matky.²⁶ Dřívější důraz na otcovskou autoritu upevňoval moc krále tím, že nastavil podmínky pro výchovu poslušných poddaných. Koncem 18. století se ale atmosféra mění a důležitějším úkolem než vychovat poslušné poddané, se stává vychovat dostatek občanů, tedy lidských bytostí, které budou utvářet bohatství státu. Nově se tak začíná projevovat snaha zabránit „*plýtvání*“ s lidskými životy, které bylo charakteristické pro předchozí režim. V souvislosti s tím se pozornost brzy přesouvá právě k dětem a k jejich přežití. Od roku 1760 vychází řada publikací, ve kterých se

---

²⁶ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Mateřská láska: od 17. století po současnost*. Bratislava: Aspekt, 1998. Knižná edícia feministického kultúrneho časopisu Aspekt, s. 105–173.

matkám doporučuje děti kojit a pečovat o ně. Na ženu se tím klade povinnost být především matkou a vzniká nový mýtus o mateřském instinktu, nebo o spontánní lásce matky k dětem.

K převedení myšlenky do praxe ale vedla dlouhá cesta. Některé ženy svou novou úlohu iniciativně převzaly, ne však pro její kýžené sociální a ekonomické dopady, ale pro vidinu změny svého vlastního postavení v rodině a ve společnosti – pro vidinu štěstí a rovnosti. Tyto ženy bystře vytušily, že budou-li vykonávat v rodině nenahraditelnou funkci, která je nutná pro společnost, získají tím novou, nezastupitelnou roli, kterou nikdy před tím nepoznaly. Daly na sliby ideologů, že stanou-li se dobrými matkami, budou v životě šťastné a ve společnosti vážené. Ne všechny ženy ale výzvy vyslyšely. Některé jen předstíraly, že se novým normám podřizují a doufaly, že díky tomu přežijí v míru. Protože proti neposlušným se vedly boje.

Pro nasměrování lidí k lepší péči o děti se používaly tři druhy argumentace. Argument ekonomický, který cílil na osvícené muže, argument filozofický, adresovaný mužům i ženám a třetí argument, určený pouze ženám.

Ekonomický argument zdůrazňoval přínos dostatečného počtu obyvatelstva pro jeho schopnosti produkovat bohatství státu a zvýšit jeho vojenskou sílu. Demograf Mohou mluví o člověku jako o principu všeho bohatství, který je surovinou pro zpracování všech ostatních surovin. V používání slov jako „cena“ a „surovina“ v souvislosti s člověkem zaznívá kapitalistický argument kvantity, která měla být zdrojem všeho požitku. Oproti tomu ve starém křesťanském světě se jako rozhodující a stěžejní nevnímala kvantita odvedené práce, ale kvalita duše.

Potenciál dostatečného zalidnění země odhadl už o sto let dříve Jean – Baptista Colberte, který v rámci svého rozvíjení ideologie práce zavíral chudé do útulků, aby je snáze přiměl pracovat a všemi možnými způsoby bojoval proti neproduktivním jedincům. Často si stěžoval i na kněze a mnišky: „*nielenže sa nepodiel'ajú na práci v prospěch veřejného blaha, ale dokonca verejnost' obierajú o všetky deti, ktoré by mohli splodit a ktoré by plnili potrebné a užitočné funkcie.*“²⁷ Zavedl také mnoho demografických opatření, když podporoval rodiny, které nedávaly děti do klášterů, osvobodil od daní otce od rodin, které vychovaly deset dětí, daňově zvýhodnil muže, kteří se oženili do svých dvaceti let a zakázal Francouzům stěhovat se do ciziny. Snažil

---

²⁷ LAVISSE, E. 1978. Luis XIV., Tallandier, Paříž, s. 172. Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 113.

se také zalidnit Kanadu, kam každoročně násilím posílal „*mladá mocná dievčatá spolu s plemennými zvířaty*.“²⁸

Zdá se, že pamatoval na vše, kromě způsobu, jak usnadnit přežití novorozencům. Ekonomická opatření tak ke zvýšení zalidnění nestačila.

Roku 1756 tento problém přezkoumal filantrop Claude Pierron Chamouset, který vytyčil, že nejúčinnějším opatřením pro zvýšení počtu obyvatel by bylo zajistit přežití narozených dětí a zaměřil se hlavně na opuštěné děti v nalezincích. Ve svém Politickém spise o dětech²⁹ popsal „hospodářský problém“, který přináší náklady, vynaložené na chabou péči o nalezence v útulcích. Chamouset poukazuje na to, že v ačkoli je péče o tyto děti pro stát velmi nákladná, většina z nich se nedožije ani deseti let a do dospělosti jich přečká sotva desetina. Ani těchto několik přeživších ale nepřináší státu téměř žádný užitek, protože se jen málokdy vyučí nějakému řemeslu a většinou se stanou žebráky a tuláky. Soustředil se tedy na cíl přeměnit tuto ztrátu na zisk a vypracoval systém péče a výchovy opuštěných dětí až k dospělosti s tím, že pokud uzavřou do svých 25 let manželství, dostanou tolik půdy, kolik budou schopni obdělávat. V závěru knihy jsou vypočítány tak vysoké zisky nové strategie, že téměř nabádají k tomu, aby rodiče své děti odkládali: jen v Paříži přibude každoročně přibližně 4300 opuštěných dětí. Pokud jich bude na ostatním území Francie dvojnásobek, bude každý rok k dispozici zhruba 12000 dětí. Pokud budou krmeny kravským mlékem, a i dále opečovávány podle nového plánu, zůstane jich každoročně nejméně 9000 na „vývoz“. Za 30 let by se tak francouzské kolonie obohatily o 200 000 osadníků. Kromě zalidňování kolonií navrhoval Chamouset i další způsoby, jak nalezence využít coby pracovní nebo vojenskou sílu. K ušlechtilému cíli zachránit co nejvíce opuštěných dětí tedy vedl Chamouseta chladný kalkul, který neměl nic společného s humanismem nebo křesťanským milosrdenstvím. Přesto byl Chamouset ve své době považován za velkého filantropa. I přes rozporuplnost jeho argumentů se ale zrodilo nové postavení dítěte. Dítě už se nevnímá jako přítěž, ale stává se z něj výhodná investice pro stát, kterou by bylo neprozřetelné zanedbávat. Tento nový pohled na člověka jako na pracovní sílu a bohatství je znakem rodícího se kapitalismu. A když Chamouset mluví o „zisku státu“, vyjadřuje se ve jménu vládnoucích vrstev a jejich zájmů. Jeho ostré

---

²⁸ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 113–114.

²⁹ Srov. CHAMOUSSET, C. P. *Mémoire politique sur les enfants*. Práce byla uveřejněna r. 1756 a do konce století rozšířena v několika vydáních. Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 114–115.

výroky ale nikoho nepohoršovaly a staly se inspirací pro další humanistické a filantropické projevy. Po celé Francii se pak v průběhu 18. století projevuje snaha přimět matky aby pečovaly o své děti a vychovaly z nich jedince užitečné pro stát. Zároveň v mnoha městech vznikají společnosti na ochranu matek, zajišťující podporu chudým ženám, které kojí své děti. Tyto snahy ale měly jen omezený dopad.

Zmíněné ekonomické argumenty a projekty oslovovaly ve své době hlavně „osvícené“ muže. Více než na muže ale bylo nutné cílit na jejich manželky, které měly na přežití svých dětí největší vliv. A ekonomické výpočty v zájmu společnosti nestačily k tomu, aby přiměly ženy ke změně téměř 200 let starých zvyklostí, protože státoporné teorie byly jejich každodenním starostem a zájmům vzdálené. Vychovávat své děti vnímalo mnoho žen jako skutečnou oběť, která je zásadně omezí v jejich vlastních zájmech. Proto bylo nutné přijít s novým argumentem, který se neoháněl úkoly, povinnostmi a oběťmi, ale sliboval rovnost, lásku a štěstí.³⁰

V otázce rovnosti šlo ještě ve druhé polovině století více o filozofii, než o každodenní praxi a otázky s ní spojené se týkaly spíše vztahů mezi muži než mezi muži, ženami a dětmi. I přesto ale společností postupoval nový duch svobody a postavení jednotlivých členů rodiny se začínalo zvolna měnit. Za své vzala hlavně otcovská autorita, která se proměnila v jakousi dočasnou podporu dítěte po dobu jeho přirozené slabosti. Autoritu rodičů nově opodstatňuje více dobro dětí, než abstraktní absolutní právo dané vůlí Boha nebo panovníka a záchrana dětí se stává důležitější než výchova poslušných poddaných. Děti jsou pak za výchovu a péči rodičům zavázány úctou a láskou. V Encyklopedii, která obsahovala „rodičovskou moc“ jako jedno z hesel, se láska rodičů k dětem označuje za přirozenou, protože je ekvivalentem sebelásky, kdežto láska dětí je nepředvídatelná, proto ji Encyklopedie ukládá dětem za povinnost.³¹

Filozof Rousseau v své „Společenské smlouvě“ popisuje rodinu jako nejstarší a jediné přirozené lidské společenství. Děti jsou v něm spjaté s otcem jen tak dlouho, dokud ho potřebují k udržení při životě a jakmile tato potřeba zanikne, přirozené pouto se uvolní. Pokud i poté zůstanou děti a rodiče ve spojení, není to už přirozený stav, ale dobrovolná volba. Rousseau v tomto spisu tedy mluví o rodině jako jediném přirozeném společenství, čímž odmítá autoritu krále nad poddanými podle vzoru otcovské autority a jednak o rodině mluví jako o dočasném poutu, trvajícím jen po dobu, po kterou ho děti potřebují. Zároveň nepovažuje rodinné vztahy za instinktivní, ale za založené na

---

³⁰ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 116-117.

³¹ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 118-119.

morálce. Když Rousseau popisuje hypotetický přírodní stav, kojí podle něho matka z počátku své dítě ne z lásky, ale aby si ulevila od bolesti. Kojení tedy není výrazem altruismu, ale sobectví. Teprve když se z pravidelného styku stane návyk, začíná se rodit mateřská láska. Otec po dobu bezbrannosti dítěte plní jeho ochrannou funkci, ale jakmile tato potřeba pomine, vztahy se rozpadnou stejně, jako u zvířat. Tím zároveň podle Rousseaua zanikají i všechny povinnosti mezi rodiči a dětmi navzájem. Rousseauova koncepce by mohla přinést vážné následky – pokud by rodiče a děti mohli přirozeně od určité doby zpřetrhat svá vzájemná pouta, je naše dnešní koncepce rodiny falešná a zavádějící. Na základě takového přirovnání se jeví nevhodné předkládat živočišnou říši jako model pro přirozené lidské jednání, nebo mluvit o zločinu proti přírodě, když děti opustí rodiče, nebo rodiče děti. Proto Rousseau nepřirovnává člověka ke zvířeti a ačkoli připouští, že se některá pouta mohou rozvázat, lze je nahradit jinými, dobrovolně zvolenými. Rousseau svými úvahami posunul postavení dítěte ve společnosti. Tím, že prohlásil, že se člověk narodil svobodný, označil svobodu za nezničitelnou danost a posunul postavu otce i dítěte do stejné roviny. Úkolem rodičů tak mělo být vychovat z dítěte svobodnou bytost, která se jim v dospělosti stane rovnou. Myšlenky o rovnosti a svobodě se u Rousseaua ale stále ještě netýkají žen a žena se stále definuje prostřednictvím vztahu k muži a je vychovávána tak, aby uspokojila potřeby jeho a svých dětí.

Ačkoli 18. století ještě nepřineslo rovnost mezi mužem a ženou, podařilo se sblížit manželku s manželem a rodiče s dětmi. To umožnilo nejen nové postavení dítěte, ale také sklon osvícenské filozofie pro hledání štěstí a následný vzrůst hodnoty lásky.³²

„*Jediná vel'ká vec, ku ktorej sa musíme v živote dopracovať, je nažívať v šťastí,*“ píše Voltaire v listu prezidentu Berniérovi.³³ Pozornost se tak začíná přesouvat od přípravy duše na posmrtný život ke schopnosti člověka si co nejpříjemněji uspořádat život na zemi. Již výše zmiňovaná Encyklopedie ve svém hesle o štěstí tlumočí novou ideologii a snaží se dokázat, že i náboženství přináší člověku skutečné štěstí. Věčná spása už nezávisí jako kdysi jen na zdolávání pozemských zkoušek, ale Bůh přivedl člověka na svět proto, aby mu nabídl štěstí slučitelné s jeho padlou přirozeností.³⁴ Podle

---

³² Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 119-123.

³³ VOLTAIRE, 1722. *Oeuvres complètes*, sv. 33, s. 62. Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 126.

³⁴ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. s. 126.

profesora R. Mauziho, který se odvolával na slova opata de Gourcyho, se zrodilo nové křesťanství rozředené hédonismem.³⁵

Během 18. století se tak intenzivně diskutovalo o definici štěstí a o podmínkách, za kterých ho bylo možné dosáhnout a celkově panovala shoda o racionálním štěstí rozumně jednajícího člověka. Pokud by štěstí skutečně existovalo, mělo by si najít místo i v základním lidském společenství – v rodině. Proto se touha po štěstí významně odráží v rodinném chování a částečně svědčí o změně politické ideologie. Štěstí už není jen individuální záležitostí jednotlivce, a tak v 18. st. přichází objev, že aby byly rodinné vztahy šťastné, musí se odehrávat v lásce.

Společenská proměna se odráží i v nařízeních církevní morálky, kdy se žena v každodenním životě rodiny začíná postupně částečně vysvobozovat z područí manžela.

Mění se i obsah lidových písní, když například bití manželek vychází z módy. Nyní se říká, že muž má být „*druhom svojej ženy a pánom svojho koňa*.“³⁶

„*Žena sa už neprirovnáva k hadovi z knihy Genesis či k prefíkanej a diabolskej bytosti, ktorú treba priviesť k rozumu. Stáva sa nežnou a rozumnou bytosťou, od ktorej sa očekáva, že bude chápaná a zhovievavá. Eva pomaličku prepúšťa miesto Márii. Zvedavá, ctižiadostivá a odvážná žena sa mení na skromné a rozumné stvorenie, ktorého ambície nepresahujú rámec rodinného kozubu*.“³⁷

Koncem 18. st. už manželství předem dohodnuté mezi dvěma rodinami spíše pohoršovalo, protože nebralo v úvahu zájmy a náklonnost jednotlivců. Tento sociální závazek, pragmaticky uzavřený ze sociálních a ekonomických důvodů, jako by nebral v úvahu dvě nová práva: právo na štěstí a na svobodu jednotlivce. A právo na svobodnou volbu partnera přísluší nejen mužům, ale i ženám. V souvislosti s tím se kritizuje výchova dívek v klášteře, které jen aby z něj unikly, provdají se za kohokoli. Proto se nově doporučuje vychovávat děvčata doma. Nové manželství, založené na svobodě, se stává místem štěstí a plzení dětí má být jeho vrcholem a jedním z jeho pozitivů. Pokud si rodiče svobodně zvolí jeden druhého, bude se jejich vzájemná láska konkretizovat v jejich potomstvu. Rodiče budou mít své děti raději a také matky se k nim svobodně a s láskou vrátí. V této nové optice se intenzivně vychvalují pozitivy mateřství, které už není povinností, ale tou nejkrásnější činností, po které může žena

³⁵ Srov. MAUZI, R. 1969. L'idée de bonheur au XVIIe siècle. A. Colin, Paříž, s. 83.

Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 126.

³⁶ BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s., s. 127.

³⁷ BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 127.

toužit. Pokládá se už za samozřejmé, že matka bude kojit své dítě pro vlastní potěšení a že se jí za to dostane nekonečné něhy. Rodiče se budou čím dál více pokládat za zodpovědné za štěstí i neštěstí v životě svého potomka. Tato nová rodičovská zodpovědnost, kterou bylo možné najít už u katolických a protestantských reformátorů 17. století se v průběhu 19. století neustále stupňovala, aby ve 20. století dosáhla svého vrcholu přičiněním psychoanalytické teorie. V praxi se ale nástup nových teorií začínal odrážet jen velmi pozvolna a rodiče se o děti teprve začínají zajímat a jsou vzdáleni tomu, aby se jim obětovali.

Stát tedy k ženám promlouval jiným způsobem, kterým je povýšil na úroveň osob „zodpovědných za národ“. K tomu pomohla roku 1762 Rossaeuova kniha *Emil, aneb o výchově*: „*Prvá výchova mužov závisí od ženskej starostlivosti; od žien teda závisia ich mravy (...) Vychovávať mužov, kým sú mladí, starať sa o nich, keď sú dospelí, radiť im, utešovať ich (...) to sú úlohy žien v každom období.*“³⁸ Tato slova se pak často opakovala až do 20. století, otázka vlivu ženy na výchovu byla v módě a koncem 18. st. začaly vyházet brožurky s cílem přimět ženy, aby plnily své mateřské povinnosti.³⁹

Argumentovalo se také přirozeností, podle které příroda ženám přikazuje, aby kojily své děti. Skrze zákony přírody promlouvá Božský zákon a neposlechnout ho by bylo mravně a fyzicky zlé.⁴⁰

Moralisté se ženy snažili obměkčit různými přísliby, ať už hráli na strunu jejich marnivosti, když vyzdvihovali krásu kojných, mimořádně zdůrazňovali radosti mateřství, slibovali větší oddanost jejich manžela a úctu veřejnosti. Někteří, např. Ernest Legouvé, začali přehodnocovat roli matky a vyvracet Aristotelovy teorie, podle kterých hraje tvůrčí roli při plození otec a matka slouží jako úrodná půda. Nově se matka stává stejně tvořivou, jako otec, který ovšem dává první podnět. Své stvořitelské dílo pak matka završuje kojením svého dítěte.⁴¹ Argumentovalo se i ekonomicky, když se vypočítávaly zisky a ztráty rodičů, kteří odkládají děti ke kojným.

---

³⁸ ROUSSEAU, J., J. 1762, *Emil, aneb o výchově* (francouzský originál *Émile ou De l'éducation*), kniha V., s. 703 (francouzské vydání *Pléiade*). Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 131.

³⁹ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 126-131.

⁴⁰ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 132-140.

⁴¹ Srov. LEGOUVÉ, E. 1874, *Histoire morale des femmes*, Librairie Académique, Paříž, s. 275-276. Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 140.

Za povšimnutí stojí právě vnímání přivedení člověka na svět a stvořitelského díla. Tím se dává do souvislosti péče o člověka a stvořitelské dílo. Tím získává péče o člověka podíl na stvořitelském díle a nese v sobě tím pádem i rozměr kreativity. A bude to také kreativita, která bude hrát v budování komplexního etického přístupu k dobrovolné bezdětnosti důležitou úlohu.

Tam, kde sliby a lákadla nepadla na úrodnou půdu, nastupovaly hrozby, podle kterých matku, která své děti odmítne kojit, stihnou nejrůznější choroby. Odmítnutí kojení se tak začalo pokládat za hřích proti Bohu. V 18. století navázalo na teologické odsouzení i odsouzení morální, kdy se odmítnutí kojení začalo považovat za křivdu na dítěti a někteří lékaři mluví o právu dítěte na mateřské mléko.⁴²

Ženy na uvedené argumenty reagovaly různým způsobem a hlavně pomalu. Většinou se stále rozhodovaly ve svém vlastním zájmu, hlavně podle svých ekonomických možností a podle šance, jestli budou moci v rodině a ve společnosti hrát roli, která by jim přinesla uspokojení.⁴³

Posun k většímu zájmu o děti trval až do dvacátého století. Dítě se postupně stává nejcennějším a nenahraditelným majetkem rodiny a jeho smrt se prožívá jako tragédie, která se dotýká nejen matky, ale i otce a zdraví dítěte se stává hlavním předmětem péče rodičů. V souvislosti s tím se v 19. století formuje role rodinného lékaře. Postupně vzniká nový obraz matky, která je dobrá a něžná a nemilovat své děti se stává nevysvětlitelným zločinem. I větší děti už se přestávají posílat do kolegií a klášterů a bývají vychovávány doma. Nová matka věnuje celý svůj život péči a výchově dětí a dává přednost menšímu počtu dětí, kterým se dokáže postarat o dobré zabezpečení, před větším množstvím potomků, kterému by ji tak dobře nedokázala zajistit. Koncem 18. století tak vzniká nový způsob života a rozvíjí se v 19. století.⁴⁴

Avšak po celé 19. století zůstávalo vysoké procento žen, které se pro nový ideál příliš nenadchly a pokud měly jiné možnosti společenského uplatnění než mateřství, dávaly jim také někdy skutečně přednost. Pokud si to tyto ženy mohly dovolit, najímaly si v nové společenské atmosféře kojné alespoň domů, aby za ně zastaly náročné mateřské povinnosti, v opačném případě posílaly děti stále na venkov. Najaté kojné se ale stávaly jakýmsi náhradními matkami a na to se navázala jejich ústřední role v rodinném kruhu – rodiče ze strachu o blaho svých ratolestí se snažili si je různými způsoby předcházet, jen aby se jim „nesrazilo mléko“ a jejich ratolesti nedošly újmy. Rodičům ale tento systém umožnil působit navenek jako zodpovědní a milující. Ve skutečnosti ale dítě trávalo veškerý čas se svou náhradní matkou a utvořilo si k ní mnohdy vřelejší vztah než ke své pravé rodině.⁴⁵ O naplnění mateřské lásky tedy ani tady nemohla být

---

⁴² Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 138-143.

⁴³ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 147.

⁴⁴ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 154-155.

⁴⁵ S podobnými tvrzeními se často setkáváme ve šlechtických memoárech, například když jsou popisovány vztahy dětí k rodičům.

řeč. Podle Bochara nebo Monota ale taková matka zrazovala mateřský cit obecně, protože nejen obrala o svou lásku vlastního potomka, ale připravila o matku i novorozence kojné, který zůstal opuštěný na venkově. Úmrtnost takových dětí se pohybovala mezi 64 % a 87 %.⁴⁶ Začala se tedy objevovat i kritika kojných, které kvůli chamtivosti zanedbaly své vlastní děti. I tyto ženy tedy upřednostnily své vlastní zájmy před mateřskou láskou – mnohé z nich by jistě dokázaly počkat s odchodem do města několik měsíců, čímž by naději na přežití svých dětí výrazně zvýšily. Proto snad dnes můžeme říci, že společnost, která vyzdvihuje přednosti dobré matky a zároveň toleruje přetvářku jedněch a přehlíží bídu druhých, se jeví značně pokrytecká.⁴⁷

Organizace na ochranu dětí začaly vznikat až v letech 1865 – 1870. Objevují se ale sarkastické komentáře, že více iniciativy a odbornosti se stále vkládalo do společností na ochranu zvířat než na ochranu dětí. Najímání kojných ve větší míře neomezily morální apely, ale rozvoj sterilizace a umělé výživy. Ten tak můžeme vnímat ze dvou různých úhlů – buď negativně s tím, že některé děti nedostaly mateřské mléko, nebo pozitivně tak, že matkám, kterým se přičily jejich mateřské povinnosti, umožnilo se od nich částečně osvobodit, ale výživa jejich dětí zůstala zajištěna. V každém případě se ale posunulo vnímání mateřství a ženy, které nedokázaly dostát novým požadavkům, se začaly cítit více či méně povinné lhát a všemožně se přetvařovat.⁴⁸

2.4. Období nucené lásky

V průběhu společenských proměn nabývalo mateřství nového smyslu a matka začala být zodpovědná nejen za nezbytné přežití svého potomka v prvních letech života, ale i za jeho výchovu. Řada žen dobré vůle se s nadšením ujala nové role, které je vymanila z pouhé živočišné funkce a připsala jim úlohu vychovat z potomka dobrého křesťana a člověka, který si má ve společnosti najít co nejlepší místo. Žena se od teď považovala za nejpopovolanější zhostit se tohoto úkolu, neboť ji k tomu „předurčila příroda“. Poněkud překvapivé je tvrzení, že završení mateřské role přinesla psychoanalýza, která matku učinila odpovědnou za podvědomé touhy a štěstí jejího dítěte. Stoupající zodpovědnost přinesla matkám zvýšení jejich společenského statusu, ale úměrně k tomu je obrala o vlastní svobodu. Žena, zakotvená v roli matky, z ní nyní mohla uniknout jen za cenu

---

⁴⁶ Srov. BROCHARD, 1872. *De l'amour maternel*, s. 8. Citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 168.

⁴⁷ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 167-169.

⁴⁸ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 170.

společenského odsouzení. To často způsobovalo problémy pracujícím ženám, stalo se důvodem k lítosti nad těmi, které děti nemohly mít a k odsouzení těch, které je nechtěly. Ruku v ruce s velebením ušlechtilosti mateřství tak šlo odsouzení žen, které se své role nedokázaly, nebo nechtěly dokonale ujmout. Od zodpovědnosti k ostudě vedl jen krůček, který se urychlil ve chvíli, jakmile se vyskytl s dítětem problém. Ten se totiž kladl za vinu právě matce.

Rousseau následovaný Freudem vypracovali dokonalou definici přirozenosti ženy, spočívající ve smyslu pro oddanost a oběť. Ženy, které se s tím neztotožnily, se tak buď snažily zapadnout do předepsaného vzoru, čímž jen umocňovaly jeho platnost, nebo se snažily udržet si od něj odstup. To jim však přinášelo společenské odsouzení a označení za sobeckou, zlou, nebo duševně vyšinutou. Většina žen se tedy nové roli přizpůsobila. Některé se s ní smířily, jiné byly frustrované a nešťastné.⁴⁹

Matce mělo k osobnímu naplnění postačit štěstí jejich dětí. Tato změna přinesla dvojí následek. Pro některé ženy znamenala možnost plně se identifikovat s rolí matky a prožít mateřství v radosti a oprávněně pýše a plně se rozvinout v činnosti, která byla ve společnosti vysoce ceněna. Každá žena teď měla svou pevně určenou funkci a zároveň se jevila jako nenahraditelná. Na druhou stranu ale definitivní a autoritativní výroky o mateřství vyvolaly v jiných ženách pocit povinnosti stát se matkami, ačkoli po tom sami netoužily. V důsledku toho pak své mateřství prožívaly v pocitech viny a frustrace. Napodobovaly sice roli dobré matky jak nejlépe uměly, ale nenašly v ní skutečné uspokojení. V tom by patrně mohl spočívat původ neuróz mnohých dětí i jejich matek.⁵⁰

Dramaticky tento jev vylíčil Honoré de Balzac ve svém románu *Třicetiletá*. V něm má hlavní hrdinka Julie d'Aiglemot dceru s nemilovaným mužem a přes všechnu vědomou snahu se jí nedaří najít k dítěti láskyplný vztah. Ačkoli se tedy snaží vtěsnat do role dobré matky tak, aby dcera deficit lásky nepocítila, šírají ji výčitky svědomí a strach, že dcera nedostatek lásky přesto cítí a v budoucnu se mezi ně vkrače nenávisť. Zatímco jiné ženy mateřská péče a s ní spojené oběti s dítětem ještě více sbližují, Julie je pocituje jako nesnesitelné omezení, které ji naopak od dcery vzdaluje. Když se odhodlá svěřit se svým trápením knězi, odpoví jí, zhrozen takovou obludností: „*pre Vás by bolo lepšie, keby ste boli mŕtva.*“⁵¹

---

⁴⁹ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 177-178.

⁵⁰ Srov. BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 188.

⁵¹ BALZAC, H. 1967. *Třicetiletá*, (originál *La femme de trente ans, La messe l'athée, ...*), Tatran, Bratislava. S. 171. citováno podle: BADINTER, Élisabeth. *Materská láska*, s. 201.

2.5. Shrnutí

Elizabeth Badinter ve své knize poukazuje na výrazné proměny vztahu rodičů k dětem v průběhu tří století ve Francii, čímž poměrně přesvědčivě zpochybňuje mateřský instinkt jako biologickou danost.

V prvním popisovaném období se dítě vnímá spíš jako přítěž, péče o něj není v módě a probíhá prakticky na formální rovině základního ekonomického zajištění. Osobní rozměr vztahu mezi rodiči a dětmi se zcela vytrácí, a to až do té míry, že rodičům nepůsobí starost ani zdraví dětí, nebo dokonce o jejich samotné přežití. Autorka tento jev klade do spojitosti s autoritativním způsobem fungování tehdejší společnosti, která podléhá téměř neomezené vládě krále. Manželský a rodinný život se odehrává bez lásky, řízený autoritou otce. Ženy a děti v něm hrají jen velmi omezenou roli.

K postupnému obratu začíná docházet po Velké Francouzské revoluci, kdy přestává být stěžejní absolutní poslušnost poddaných, ale do popředí se dostává jejich počet, protože lidé představují ekonomickou, hospodářskou a vojenskou sílu státu. V souvislosti s touto proměnou a snahou zamezit plýtvání s lidskými životy se pozornost začíná obracet k záchraně a výchově dětí, které do té doby ve velkém umíraly odložené u kojných. Pro záchranu dětí se vyvíjí tlak na rodiče, zejména matky, aby si své děti nechávaly u sebe, pečovaly o ně a vychovaly z nich jedince užitečné pro stát. Začíná vycházet řada publikací o „*správném*“ mateřství a vytváří se „*mýtus*“ o přirozeném mateřském instinktu, či spontánní lásce matky k dětem. Některé ženy s radostí přijaly svůj nový úkol, který jim přinášel vidinu nového společenského postavení nenahraditelné osobnosti v rodině, a dalo na sliby ideologů, že díky němu budou vážené a šťastné. Atmosféra v rodině se následkem nových tendencí posunula z autoritativní hladiny směrem k větší lásce a rovnosti mezi oběma rodiči a péče o děti se stává jejím ústředním bodem. Řada žen však stále vnímala mateřství jako příliš velkou oběť.

S dalším posouváním společenských proměn nabralo mateřství nového smyslu a matka začala být zodpovědná nejen za život a výchovu dítěte, ale i za jeho životní štěstí. Navíc se tato úloha ženy považuje za přirozenou, neboť ji k tomu „*předurčila příroda*“.

Úměrně ke vzrůstající odpovědnosti a důležitosti ženy jakožto matky začala klesat její svoboda se z této role vymanit. Žena, která se své „*přirozené*“ roli nepřizpůsobila, byla hodna společenského odsouzení a označení za sobeckou, zlou, nebo duševně vyšinutou. Matce měla k osobnímu štěstí postačit spokojenost jejich dětí, což některým

ženám plně vyhovovalo a zcela se s tímto postojem ztotožnily, v jiných však takový přístup vyvolával silnou frustraci.

Vztah rodičů k dětem byl podle autorky již tehdy společensky vytvořený konstrukt a to záměrně, z politických důvodů. Dítě se v rámci společenských a politických proměn stává cenným materiálem pro rozvoj a blaho společnosti a nástrojem pro jeho „dodání a vhodnou přípravu“ jsou rodiče, zejména matky. Pozitivní důsledky, které společenské proměny přinesly, vyznívají spíše jako chvályhodný, avšak vedlejší produkt.

3. Přirozenost versus asistovaná reprodukce

3.1. Úvod

S rozvojem metod asistované reprodukce se v pohledu veřejnosti posouvá i vnímání přirozenosti. Zatímco se proti bezdětnosti argumentuje její nepřirozeností, využití metod asistované reprodukce se v současné době považuje v rámci úsilí o početí potomka téměř za standard. Zdá se tedy, že se jako přirozená vnímá touha děti mít, při samotné cestě k jejich pořízení už ale pohled na biologickou „přirozenost“ tak jednoznačný není. Zároveň dochází k ještě silnějšímu rozpíjení hranic mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností, protože pro člověka, který touží po dětech, mohou být některé cesty k jeho pořízení přijatelné zcela, některé méně a některé již zcela nepřijatelné.

3.2. Různorodost cest k rodičovství

Kromě biologického a genetického rodičovství, vzniklého početím bez lékařské asistence, může vést k pořízení potomka několik dalších cest, z nichž je každá spojená s určitou mírou rizika. První z nich je asistovaná reprodukce, při které má narozené dítě genetickou vazbu s oběma rodiči a dále asistovaná reprodukce s využitím dárcovských gamet, kdy již dítě genetickou vazbu s jedním, případně s oběma rodiči nemá, ale zůstává zachován společný prožitek těhotenství a porodu. Zcela odlišnou cestou k pořízení potomka je adopce, případně pěstounství, kdy dítě s rodiči nespojuje ani genetická vazba, ani těhotenství a porod.⁵² V případě pěstounství nedochází ani k zápisu pěstounů do rodného listu dítěte. V souvislosti s dárcovstvím gamet a adopcí tak rozlišujeme tři typy matek – matku biologickou, která je dárkyní genetického materiálu, matku gestační, která dítě odnese a porodí a matku sociální, která dítě vychovává. Při

---

⁵² Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství), s. 132-140.

současných možnostech reprodukční medicíny a nastavení právních podmínek se dnes může jednat o tři různé ženy.⁵³

Zatímco před masivním rozvojem asistované reprodukce představovala adopce pro neplodné páry v podstatě jedinou možnost, stává se dnes spíše nouzovým řešením pro ty, u kterých ostatní možné způsoby selhaly. Také média asistovanou reprodukci předkládají jako poměrně běžnou a nekontroverzní záležitost vhodnou pro každého, kdežto adopce se popisuje jako riziková a zdaleka ne pro každého vhodná. Biologické vazbě mezi rodiči a dětmi se tedy přikládá stále velká důležitost a chápe se jako hlavní zdroj rodičovského pouta a lásky. Zatímco v případě adopce se lidé obávají vlivu cizích genů a zážitků z raného dětství na budoucí povahu dítěte, u asistované reprodukce hrozí rizika zdravotní, kterým je však možné předcházet. V případě dárcovství gamet sice také zaniká genetická vazba mezi dítětem a budoucím rodičem, ale dárci jsou při něm pečlivě vybíráni, což následná rizika snižuje. Na druhou stranu je ale adopce jedinou cestou, kterou lze pomoci již žijícímu dítěti. Pro některé představuje asistovaná reprodukce příliš velký zásah do přirozenosti nebo do „Boží vůle“.⁵⁴

Pro převážnou většinu lidí je ale hierarchie cest k rodičovství odstupňována způsobem: přirozené početí – asistovaná reprodukce. Volba mezi asistovanou reprodukci s dárcovstvím gamet a adoptí už tak jednoznačná není a větší podíl Čechů v různých průzkumech uvádí, že by volili spíše adopti.⁵⁵

Zajímavé je, že v internetových diskuzních fórech, vztahujících se k asistované reprodukci, byly zaznamenány nepříznivé, až agresivní reakce na ženy, které daly přednost adopti. Tyto ženy se označují za sobecké, protože dostatečně neusilují o početí vlastního dítěte, a to i tehdy, pokud nechtějí riskovat své zdraví.⁵⁶

Podle L. Zamykalové, která se ve své studii zabývá mediálním obrazem bezdětnosti, vzniká řadou článků, propagujících legitimitu asistované reprodukce, další tlak na bezdětné. Asistovaná reprodukce je legitimním a žádoucím způsobem, jak naplnit „přirozenou“ touhu po dítěti a splnit tak společensky očekávanou roli.⁵⁷

---

⁵³ Srov. VÁCHA, Marek. Asistovaná reprodukce. In: VÁCHA, Marek – KÖNIGOVÁ, Radana, MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. S. 173–187. S. 175.

⁵⁴ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 132-140.

⁵⁵ Srov. HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti – co je to za normu? Odstavec 22-23.

⁵⁶ Srov. HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti – co je to za normu? Odst. 24. Podobně také: MARTINOVÁ, Marta. Mezi dětstím a bezdětností. *A2 Alarm* 2017, roč. 13, č. 21, s. 18-19. s. 18.

⁵⁷ Srov. ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. „Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994-2004.“ In HAŠKOVÁ, Hana (ed.) - ŠALAMOUNOVÁ, Petra – VÍZNEROVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologická

Katolická církev, ke které se u nás hlásí nejvyšší procento věřících lidí, zastává však k asistované reprodukci odmítavý postoj. Katechismus katolické církve označuje v článku 2376 heterologní metody asistované reprodukce za přístupy, které „*porušují právo dítěte narodit se z otce a matky, které zná a kteří jsou spojeni manželstvím. Zrazují "výlučné právo manželů stát se otcem a matkou jeden prostřednictvím druhého"*“,⁵⁸ homologní metody pak v paragrafu 2377 pak za metody, které „*oddělují pohlavní úkon od úkonu plození*“.⁵⁹

Oproti tomu např. katolička Jana Fenclová, autorka publikace *Když dítě nepřichází*, aneb vyrovnávání se z bezdětností přiznává, že ji ani adopce holčičky nezbavila touhy po vlastním dítěti, které by vnímala jako „*kost z mých kostí*“.⁶⁰

3.3. Shrnutí

Z výsledků sociologických průzkumů vyplývá, že pokud se nedaří počít dítě přirozenou cestou, volí rodiče většinou některou z metod asistované reprodukce bez dárcovství gamet. K asistované reprodukci s dárcovstvím gamet ani k adopci už se nepřistupuje s takovou samozřejmostí. Pro budoucí rodiče je tedy stále velmi důležitá genetická vazba s budoucím potomkem. Určité výjimky lze najít například mezi katolíky, jejichž oficiální učení asistovanou reprodukci odmítá. I oni však přiznávají, že jim adopce nedokáže vynahradit touhu po genetické vazbě mezi nimi a jejich potomkem.

Masovým rozšířením asistované reprodukce se zároveň posouvá pohled na dobrovolnost bezdětnosti. Za dobrovolně bezdětné, a tudíž sobecké se často považují i ženy, kterým se nepodařilo počít přirozenou cestou, ale další nabízené metody nevyužily, případně vyžily rovnou adopci. V diskuzích ohledně „*trestání*“ bezdětných odejmutím důchodu zaznívají i názory, že by člověk měl při žádosti o důchod předložit

---

studie/sociological Studies 06:4. Praha: sociologický ústav AV ČR. 2006. ISBN 80-7330-092-3. s. 95–144. S. 102.

⁵⁸ *Katechismus katolické církve*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. 2002. Paragraf 2376. Srov. také FENCLOVÁ, Jana. *Když dítě nepřichází. Příloha 2 – umělé oplodnění*. Studijní texty, praxe víry, sešit č. 16. Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko. [2019-1-10] Vybrané kapitoly dostupné on-line: <https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/priloha-2>.

⁵⁹ *Katechismus katolické církve*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. 2002., paragraf 2377. Srov. také FENCLOVÁ, Jana. *Když dítě nepřichází. Příloha 2 – umělé oplodnění*.

⁶⁰ FENCLOVÁ, Jana. *Když dítě nepřichází – Touha po vlastním dítěti*. Studijní texty, praxe víry, sešit č. 16. Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko. [2019-1-10] Vybrané kapitoly dostupné on-line: <<https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/touha-po-vlastnim-diteti>>.

lékařské potvrzení, že mu ani asistovaná reprodukce nepomohla.⁶¹ Z asistované reprodukce se tedy stává nová norma na cestě k rodičovství.⁶² Urputné úsilí mnohých párů o překonání vlastní neplodnosti zároveň svědčí o tom, že i přes výrazný pokles porodnosti v posledních desetiletích neztrácí rodičovství v životech lidí svou zásadní roli.⁶³

4. Teorie proměn plodnosti

4.1. Úvod

Kritika bezdětných se odehrává jednak ve společenské rovině, která vidí v klesající porodnosti příčinu problémů spojených se stárnutím populace, kolapsem některých sociálních systémů, přílivem cizinců a podobně a jednak v rovině hluboce osobní, kdy se bezdětným lidem vytýká chybný žebříček osobních hodnot, pokřivený obraz skutečného smyslu života nebo příliš individualistický životní styl. Pro umožnění lepšího vhledu do rozhodování člověka, zda a kolik dětí si v životě pořídí, vzniklo několik sociologických teorií, které se zároveň snaží osvětlit současný pokles porodnosti v Evropských zemích.

4.2. První a druhá demografická tranzice

V souvislosti se změnami porodnosti a úmrtnosti obyvatelstva se v Západních zemích mluví o tzv. prvním a druhém demografickém přechodu.

První demografický přechod probíhal přibližně v letech 1830-1930 v souvislosti s průmyslovou revolucí. Před průmyslovou revolucí se v prostředí zemědělců a řemeslníků porodnost i úmrtnost pohybovala na velmi vysoké úrovni. V rámci rozvoje techniky, vědy, proměn výrobních procesů, stěhování obyvatelstva do měst a s rozvojem lékařství se nejprve začala snižovat do té doby velmi vysoká úmrtnost obyvatelstva. Města nabízela také vhodnější hygienické podmínky a lepší přístup k lékařské péči. Záhy po poklesu úmrtnosti nastoupil také pokles porodnosti, který se zdůvodňuje různými vzájemně provázanými faktory. Jedním z důvodů mohou být

---

⁶¹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. Mít děti – co je to za normu? Odstavec 27.

⁶² Pojem „norma“ používám v sociologickém kontextu, tj. za normu se tu považuje takové jednání, které je většinovou společností ustáleně praktikováno a jako takové všeobecně uznáváno. Více viz. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. Theologica (Zvon). S. 93–94.

⁶³ Srov. CHORVÁT, Ivan, Rodinné Vztahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, In: HAMPLOVÁ, Hana, ŠALOUNOVÁ, Petra, ŠAMANOVÁ, Gabriela (eds.), 2006. Životní cyklus – sociologické a demografické perspektívy. Praha: Sociologický ústav AV ČR. S. 19.

faktory ekonomické. Zatímco na venkově představovaly děti pro rodiny potřebnou pracovní sílu a pozdější zajištění ve stáří, v městském prostředí už byly možnosti jejich uplatnění velmi omezené. Výchova dětí v nových podmínkách navíc vyžadovala značné investice do jejich vzdělání, aby se později uplatnily na pracovním trhu. Dalším důvodem mohla být přirozená reakce na pokles kojenecké úmrtnosti, který umožnil dosažení stejné velikosti rodiny při nižším počtu porodů. Dále je nutné zohlednit oslabení vlivu náboženství a rozšíření antikoncepce a vzrůstající emancipaci žen.⁶⁴

Druhý demografický přechod odrážel změny v životním stylu a v žebříčku hodnot obyvatel v letech 1965-1985, kdy došlo k dalšímu výraznému poklesu porodnosti a to z úrovně, která těsně dostačovala prosté reprodukci obyvatel (2,1 dítěte na ženu), až hluboko pod tuto mez. V rámci společenské proměny dochází také k řadě kvalitativních změn rodinných vztahů. Ustupuje počet manželských svazků ve prospěch nesezdaných soužití, přichází změna vnímání antikoncepce, která se již nepovažuje jen za prostředek k zabránění momentálně nechtěného těhotenství ale i za prostředek umožňující volbu kdy a zda děti vůbec mít. Dítě, na rozdíl od předchozího období, přestává být středobodem života rodičů (king-child with parents) a tímto středem zájmu se stává pár sám osobě a jeho děti (king-pair with a child). Rodina ztrácí svou uniformní podobu a rozvolňuje se do více pluralitních forem.

S rozvojem moderní společnosti ztrácí na síle tradiční sociální struktury, které dávaly jasnou posloupnost i jednotlivým fázím lidského života. Charakter dynamické industriální společnosti ale podporuje sociální změny a do popředí se dostává individualita jednotlivce jako součásti pluralitní a sociálně diferencované společnosti s důrazem na mobilitu a rovnostářství. Člověk už není celoživotně definován rodinou, ve které se narodil, ale stále větší roli začíná v jeho společenském postavení hrát vzdělání. K individualizaci přispívá i rozvoj sociálního zabezpečení. V souvislosti se změnami v sexuální chování po druhé světové válce dochází také ke změně vnímání manželství - jeho sociální a ekonomická role slábne a stává se svazkem lásky. Generace dospívající v šedesátých letech směřuje od důrazu na ekonomickou prosperitu a materialistické hodnoty k hodnotám postmaterialistickým a na důležitosti získává možnost svobodné seberealizace jednotlivce, jeho podíl na politických rozhodnutích a kvalita života v nezničeném životním prostředí. V šedesátých letech zároveň dochází

---

⁶⁴ Srov. Mendelova univerzita v Brně. *Demografický přechod*. [2019-4-9]. <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/zobraz_cast.pl?cast=55663>.

k výraznému rozvoji antikoncepce, který přináší větší radost ze sexu a umožňuje větší autonomii žen v rámci partnerského svazku. Centrem rodinného dění přestává být prokreace, ale štěstí všech jejích členů.

V rámci druhé demografické tranzice se začíná dobrovolná bezdětnost stávat stále častějším jevem.

Podle L. Rabušice stojí v pozadí první demografické tranzice hodnoty altruismu, neboť v tomto období byly „králem“ rodiny děti a k poklesu porodnosti docházelo právě s ohledem na rodinu a děti. Hnacím motorem druhého přechodu však byly hodnoty individualismu, tedy důraz na sebenaplnění a seberealizaci jedince a na jeho práva.⁶⁵

4.3. Teorie poklesu porodnosti v bývalých Východoevropských zemích

Ve východní a střední Evropě přišel pokles porodnosti, růst věku prvorodiček a nárůst celoživotní bezdětnosti v průběhu 90. let 20. století. Změny, zaznamenané v rámci druhého demografického přechodu v severní, jižní a západní Evropě tu tedy nastoupily později a proběhly rychleji.⁶⁶

Tento rozdíl sociologové vysvětlují odlišnými životními podmínkami v zemích bývalého východoevropského bloku před rokem 1989. Ty byly shrnuty do několika faktorů:⁶⁷

1. Malé rozšíření kvalitní antikoncepce, nedostatečná sexuální výchova a obecná regulace plodnosti především spoléháním se na potraty.
2. Omezené možnosti studia, nivelizace mezd a omezené možnosti seberealizace na trhu práce, přinášející sníženou motivaci k dosažení vyššího vzdělání.
3. Omezení volnočasových možností (zejména cestování).
4. Nízký podíl vysokoškolsky vzdělaných občanů.
5. Vnímání rodiny jako jediného místa seberealizace nebo úniků před státní mocí.
6. Pronatalitní opatření, zvyhodňující mladé sezdané heterosexuální páry s dětmi.

---

⁶⁵ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 189. Podobně také HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2004. roč. 5, č. 2-3. s.11-13. [2019-4-29] S. 12.

< <https://www.genderonline.cz/cs/issue/27-rocnik-5-cislo-2-3-2004>>.

⁶⁶ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 23-24.

Podobně také SOBOTKA, Tomáš, 2006. *Bezdětnost v České republice*. In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVA, Gabriela (eds.): *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S.60–78. S. 61.

⁶⁷ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 23-24.

Před druhou světovou válkou bývalo obvyklé, že poté, co muž dosáhl jisté míry nezávislosti a zajistil si vlastní bydlení, následovalo zasnoubení bez společného sexuálního života snoubenců. Sexuální život partnerů se akceptoval až po sňatku a teprve po něm tedy docházelo k narození prvního potomka. Po druhé světové válce začala ve společnosti narůstat tolerance předmanželského sexuálního života, která postupně vedla ke zvýšení počtu předmanželských početí a následnému narození dětí během prvních devíti měsíců manželství.⁶⁸ Podnětem ke sňatku tedy bývalo těhotenství ženy, kterému často, ale ne vždy, předcházelo zajištění vlastního bydlení. Do manželství přitom v období socialismu vstoupilo 96-97 % žen a 90-95 % mužů. Zbývající malá skupina žen a mužů zůstala většinou celoživotně bezdětná.⁶⁹ Rodičovství zároveň často nepředcházela ani stabilizace na trhu práce, protože v systému nivelizace platů a pracovního trhu bez nezaměstnanosti nebyla nutná. Konzumní způsob života se sice rozšířil v české společnosti už před rokem 1989, ale jeho hodnoty byly v té době v souladu s rodinným životem a s jeho hodnotami. Po Sametové revoluci si tyto hodnoty ale začaly vzájemně konkurovat.⁷⁰

O důvodech poklesu plodnosti po změně režimu v zemích bývalého východního bloku vzniklo mezi odborníky několik teorií. Obecně je lze rozdělit do dvou hlavních proudů – strukturálního, který spatřuje hlavní příčiny snížení plodnosti ve vnějších bariérách v praktickém životě, jako jsou problémy s bydlením, se zajištěním vzdělání a obživy, ztráta sociálních jistot apod. Druhým přístupem je tzv. kulturní, který klade důraz na proměny hodnotové orientace mladých lidí.⁷¹

4.4. Teorie individualizace a kulturní změny

Zastánci teorie individualizace zdůrazňují vliv rostoucí hodnoty individualismu, sebevyjádření, narůstání sklonu k jisté míře hédonismu, oslabení tradičních prostředků sociální kontroly a demokratizaci uvnitř partnerských vztahů. Podle R. Ingleharta jde o důsledek takzvané „*tiché revoluce*“, která začala v rozvinutých západních zemích po

---

⁶⁸ Srov. MOŽNÝ, I. 2004. „The Czech Family: Movement towards the Open European Society of Late Modernity.“ Pp 15-40 in P. Mareš (ed.) *Society, Reproduction and Contemporary Challenges*. Brno: Barrister and Principal. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 24.

⁶⁹ Srov. Populační vývoj České republiky 2001-2006, 2007. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 25.

⁷⁰ Srov. SOBOTKA, T. 2004. *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 24–25.

Podobně též SOBOTKA, Tomáš. *Bezdětnost v České republice*, s. 60.

⁷¹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. K genderovým aspektům bezdětnosti. *Socioweb* 2003. č. 11-12. ISSN 1214-1720. S. 5. (2019-4-29). < <http://www.socioweb.cz/index.php@disp=editorial.html>>.

druhé světové válce, v atmosféře ekonomické prosperity a stability. Lidé, osvobození od pocitů nedostatku a strachu z neuspokojení základních materiálních potřeb, postupně přestávají preferovat materialistické hodnoty, jako je ekonomická prosperita a stabilita a soustředí se stále více na hodnoty postmaterialistické. Sem můžeme zahrnout kvalitu života, sebevyjádření (úzce propojené s kreativitou člověka), individualismus, sociabilitu, autonomii, diverzitu a pluralitu.⁷²

R. Lesthaeghe a J. Surkyn zastávají názor, že se lidé stávají sobečtějšími a začínají zpochybňovat normy, které je svazují a více prosazovat své vlastní volby. Takové změny pokládají za úzce spjaté s poklesem vlivu náboženství, který vede k větší heterogenitě životních orientací.⁷³

Podle A. Giddense se mění princip fungování intimních vztahů, ve kterých dochází k odklonu od jejich prokreativní funkce a do popředí se dostává sexuální přitažlivost, sdílení intimity a emotivní komunikace.⁷⁴ Z. Bauman však varuje, že tato svoboda přináší i negativní dopady v podobě životní nejistoty a „zlomených životů bez lásky a budoucnosti“. Důsledkem uvedených změn by mohl být i pokles plodnosti.⁷⁵

Nástup individualizace se, jak podotýká F. de Singly, už netýká jen mužů, ale také žen, které ve velké míře samostatně vstupují na trh práce, zvyšuje se jejich vzdělání a svoboda. Postupně tak slábne ekonomická a statusová role rodinných vztahů a oproti ní roste funkce emocionální. Lidská emocionalita je ale velmi nestabilní a nejistá a spolu s ní slábne i pevnost partnerských svazků.⁷⁶ Nejisté vztahy pak oslabují důvěru a vůli k dlouhodobým investicím, mezi něž spadá i rodičovství.⁷⁷

---

⁷² Srov. INGLEHART, R. 1977. *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41. Podobně také HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR*. S. 12.

⁷³ Srov. LESTHEAGE, R. 1995. „The second demographic transition in Western countries.: An interpretation.“ Pp. 17-62 in K.O. Mason; A. M. Jensen (eds.) *Gender and family change in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press.

LESTHEAGE, R., SURKYN, J. 1988. „Cultural dynamics and economic theories of fertility change.“ *Population and Development Review* 14 (1): 1-45. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41.

⁷⁴ Srov. GIDDENS, A. 1992. *The transformation of intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41.

⁷⁵ Srov. BAUMAN, Z. 2000. *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press, s. 90. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41.

⁷⁶ Srov. SINGLY, F. de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41. Podobně také HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR*, s. 12.

⁷⁷ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 41-42.

4.5. Teorie racionální volby

Zastánci teorie racionální volby se přiklání ke strukturálnímu přístupu, který klade důraz na vnější bariéry reprodukčního chování. Předpokládá se tu poptávka po dětech, kterou komplikují vnější překážky zvyšující se náklady na rodičovství. Tyto náklady přitom mohou být snižovány pomocí sociálně – ekonomických opatření.

Klasickou teorií racionální volby představuje G. Beckerův model plodnosti⁷⁸, na který navázaly novější mikroekonomické přístupy, které problematiku plodnosti převádí do teorie spotřebitelského chování. V rámci těchto teorií jsou děti chápány jako určitý druh „zboží“, které pro své rodiče představuje určité hodnoty. Předpokládá se, že se lidé chovají racionálně a neustále zvažují, jaké zboží si za své prostředky pořídí. Rozhodování, zda si pořídit dítě, se tedy odehrává v rámci kalkulu, jaké výnosy a náklady rodině přinese. Tyto náklady se dělí na přímé, které představují všechny finanční výdaje spojené s výchovou po odečtení daňových a dalších zvýhodnění a náklady ztracených příležitostí, které vyjadřují čas věnovaný dítěti, který by rodina mohla investovat do něčeho jiného. To by mohlo vysvětlovat, proč se rodí méně dětí ve dvoukariérových manželstvích. Náklady jsou tu totiž velmi vysoké, protože jeden z partnerů přichází pečováním o dítě o značnou část svých příjmů a zároveň přichází o čas, který by mohl věnovat své kariéře a tím i budoucímu navyšování příjmů – péče o malé děti vede ke stagnaci jak profesního růstu, tak mzdy.⁷⁹

Výnosy z dítěte vyjadřují očekávaný užitek, který přinese dítě do domácnosti. Ten závisí hlavně na „kvalitě dítěte“, do které je však také potřeba investovat. Jev, kdy mají bohatší rodiny méně dětí se tak zdůvodňuje tím, že tyto rodiny kladou důraz právě na „kvalitu dítěte“ a proto si jich pořizují méně, ale více do nich investují. „Kvalitou“ dítěte se rozumí jeho zdraví, dobré vzdělání a vhodná výchova a rozvoj.⁸⁰ Ekonomicky výše

---

⁷⁸ Srov. BECKER, G. 1960. „An economic analysis of fertility.“ In Demographic and Economic Change in Developed Countries. Princeton. Princeton University Press, NBER. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 42. Podobně též CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, s. 17-18.

⁷⁹ Srov. HAŠKOVÁ, s. 42-43. Podobně též POMAHAČOVÁ, Jana. Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy. In: HAŠKOVÁ, Hana (ed.) – POMAHAČOVÁ, Jana. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. S. 15-61. s. 38-40. podobně též CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, s. 17-19. Podobně také HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. S.12.

⁸⁰ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 42-43, podobně též CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, s. 18.

postavení rodiče jsou v prostředí, ve kterém se pohybují zároveň vystaveni většímu tlaku na to, aby měli „drahé“ děti.⁸¹

Zvyšující se možnosti seberealizace žen a zároveň zvyšující se nabídka „zboží“, které si může spotřebitel ze svých prostředků pořídit, tak podle mikroekonomických teorií vede ke snižování plodnosti.⁸²

4.6. Teorie sociální anomie

Zastánci strukturálního přístupu k poklesu porodnosti poukazují v některých případech na teorii sociální anomie. Jejím průvodními znaky jsou nejistota, dezorientace, odcizení, diskontinuita a celkové psychické nepohodlí.

Teorii anomie zavedli v sociologii É. Durkheim a R. Merton. É. Durkheim poukázal na situaci, v níž je oslabeno působení sociálních norem a člověk se přestává orientovat ve svém sociálním prostředí. Tím dochází k pocitu odcizení a plánování budoucnosti se pro člověka stává složitým.⁸³

R. Marton vidí příčinu anomie v dlouhodobém nesouladu mezi osobními cíli jedinců v rámci jejich kulturních struktur a legitimními institucionalizovanými prostředky, pomocí kterých mohou svých cílů dosáhnout. Tím dochází k disharmonii mezi kulturním a sociálním systémem, což může vést k odmítání norem, nebo k nedůvěře ve stávající sociální instituce.⁸⁴ Postkomunistické země je možné zařadit mezi země s nejmenší vzájemnou důvěrou a s důvěrou v demokratické instituce, neboť státní politika omezila v lidech pocit svobody a zodpovědnosti za vlastní život a naučila je spoléhat se na stát. Různými represivními zásahy došlo také k poškození vzájemné důvěry mezi lidmi. Náhlým přiřazením těchto zemí k Západu se identita těchto zemí změnila jen povrchně.⁸⁵

---

⁸¹ Srov. CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, s. 18.

⁸² Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. s. 42-43. podobně též CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, s.17-19.

⁸³ Srov. DURKHEIM, É. 1964. *The division of labour in society*. New York: The Free Press. a DURKHEIM, É. 1966. *Suicide*. New York: The Free Press. Podobně také: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 45.

⁸⁴ Srov. MERTON, R. 1938. „Social Structure and Anomie.“ *American Sociological Review* 3: 672-82. a MERTON, R. 1966. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 45.

⁸⁵ Srov. Fukuyama, F. 1995. *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. New York: Free Press Paperbacks. Citováno podle: SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Rodina, důvěra a demokratická společnost. In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (eds.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektívy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S. 22–37. S. 14.

Po rozpadu východoevropského bloku došlo v těchto zemích k rychlému zpochybnění stávajících hodnot a sociálních norem a k ustanovování norem nových. Zároveň se výrazně mění institucionální rámce a tato nestabilní atmosféra vyvolává pocity nejistoty a pro jedince je těžké dělat zásadní životní rozhodnutí.⁸⁶

4.7. Teorie sociálních sítí

Teorie sociálních sítí se soustředí na rozdíly v demografickém chování mezi různými skupinami. Hodnotí se tu síla sociálního kapitálu, který člověk získává mezilidskými vazbami, od kterých může očekávat efektivní pomoc v případě potřeby. Vyšší míra sociálního kapitálu pak redukuje dopad sociální a ekonomické nejistoty v transformujících se společnostech. Tento přístup nespadá pod teorii racionální volby, protože nespočívá v porovnávání výnosů a nákladů, ale ověřuje dopad kvality a kvantity mezilidských vztahů na reprodukční chování.⁸⁷

4.8. Teorie genderové spravedlnosti

Teorie genderové spravedlnosti se zabývá rozporem mezi relativně vysokou mírou genderové spravedlnosti, která je zakotvená v moderních institucích orientovaných na jednotlivce (např. vzdělávací systém a trh práce) a často přetrvávající nízkou mírou genderové spravedlnosti v soukromé sféře a v institucích orientovaných na rodinu (např. domácí práce, péče o děti apod.).⁸⁸

V situaci, kdy se ocenění ve veřejné sféře odvozuje hlavně od úspěchu jedince, ať už muže, či ženy a muži i ženy mají obdobné pracovní, studijní i volnočasové možnosti, ale péče o rodinu a domácnost se stále očekává spíše od žen, začínají ženy se zakládáním rodiny váhat.

Pomocí této teorie lze vysvětlit, proč v zemích, kde se stále klade důraz na genderově tradiční dělbu práce, která ženám určuje roli hlavní pečovatelky a mužům úlohu živitele rodiny, se dlouhodobě drží plodnost na nízké a bezdětnost na vysoké úrovni (zejména

---

⁸⁶ Srov. HAŠKOVÁ, s. 45-46. Podobně též: ZÍTA, Dalibor. *Přes čáru: I Češi se rozhodují nemít děti. Kvůli planetě? Nebo protože nic jiného nezbývá?* (29. 11. 2017) [2019-4-9]. <<https://wave.rozhlas.cz/pres-caru-i-cesi-se-rozhduji-nemit-deti-kvuli-planete-nebo-protoze-nic-jineho-6479658>>

⁸⁷ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 49-50.

⁸⁸ Srov. McDONALD, P. 2000. „Gender equity in theories of fertility transition.“ *Population and Development Review* 26 (3): 427-439. a McDONALD, P. 2000. „Gender equity, social institutions and the future of fertility.“ *Journal of Population Research* 17 (1): 1-15. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti* s. 51-53. Podobně též: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR*, s.12.

německy mluvící Evropské země a státy na jihu Evropy). Oproti tomu státy s liberálními postoji obyvatelstva a nastavením sociální politiky, kde je vysoká zaměstnanost matek, kterou umožňuje relativně vysoký podíl dětí v institucionální péči, vykazují vysokou plodnost a nejnižší míru bezdětnosti (Francie, nebo severoevropské země).⁸⁹

4.9. Shrnutí

Téměř žádný ze zmíněných aspektů druhého demografického přechodu ani teorií poklesu plodnosti v zemích Východní Evropy nepůsobí natolik fatálním dojmem, aby člověku skutečně bránil si děti pořídit, byť za cenu určitého sebezapření a potřeby osobní odvahy. Proto uvedené aspekty mohou na první pohled působit povrchně a sobecky. Ve všech zmíněných vlivech ale můžeme zároveň sledovat odpovědný přístup k vlastnímu životu i k životu dítěte, které by mohlo být přivedeno na svět. Projevuje se tu jednak touha po zázemí, jak materiálním, sociálním nebo kulturním, tak směřování k větším možnostem seberealizace jednotlivce, a to nejen rodiče, ale i dítěte.

Z pohledu teorie individualizace a kulturní změny dochází k destabilizaci tradičních hodnot v mezilidských vztazích. Tím postupně slábne i jejich ekonomická a statusová role a oproti ní roste funkce emocionální. To sice může vést k jejich větší nestabilitě, ale zároveň se nabízí prostor pro hlubší prožívání blízkosti, lásky a vztahu samotného. Člověku se otevírá prostor jak pro větší rozvoj osobní kreativity, tak pro prohloubení mezilidských vztahů. Zacílení pohledu směrem od materiálních hodnot zároveň může otevřít prostor pro intenzivnější vnímání hodnot duchovních.

Podle teorie racionální volby se dítě stává předmětem ekonomického kalkulu, v jehož rámci se porovnávají jeho přínosy a náklady pro budoucí rodiče. V tom se osobnost samotného dítěte, jakožto budoucí lidské bytosti, do jisté míry ztrácí. Příklon ke „kvalitě“ dětí (tj. důraz na jejich lepší zdraví a vzdělání) na úkor jejich kvantity ale může mít nezanedbatelný vliv na celý budoucí život dětí, který bude díky vyšším investicím rodičů do jejich zdraví, vzdělání nebo osobního rozvoje nepochybně v mnohém kvalitnější.

Teorie sociální anomie formuluje pocit nejistoty, ve kterém se člověk může nacházet v období výrazných společenských proměn. Ztrátu odvahy k plánování dlouhodobějších

---

⁸⁹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 51-53.

cílů včetně výchovy dětí pak lze v takové situaci vnímat i jako projev jisté zodpovědnosti, jak vůči sobě samému, tak vůči dětem.

Teorie sociálních sítí také odráží jistou míru zodpovědnosti – člověk v otázce založení rodiny zvažuje své sociální vazby a sociální prostředí, do kterého přivede své děti.

Teorie genderové spravedlnosti zdůrazňuje omezení v profesním životě, kterému musí čelit ženy v případě, že pečují o rodinu a děti – intenzivní péčí o malé dítě většinou oslabují svůj profesní rozvoj, uplatnění na pracovním trhu a možnost zvyšování svých příjmů. Na pečujícího rodiče, obvykle na ženu, je tak vytvářen tlak k určitému sebeobětování na úkor rodiny a dítěte.

5. Teorie hodnoty dítěte

5.1. Úvod

Pro posuzování bezdětnosti považují za důležité přihlédnout také k motivům, které většinu lidí vedou k pořízení dítěte. Pokud by měla být bezdětnost sobecká a nepřírozená a rodičovství naopak altruistické a přirozené, zajímá mě mimo jiné motivace, která člověka k rozhodnutí pořídit si dítě vede.

5.2. Emocionální hodnota dítěte

Výše zmíněné teorie hrají v osvětlování poklesu plodnosti nezastupitelnou roli. Někteří jejich kritici v nich ovšem postrádají vysvětlení, proč plodnost v evropských zemích dosud neklesla k nule. V době, kdy děti už od útlého věku představovaly pro své rodiče pracovní sílu a pro období stáří jedinou možnost materiálního zabezpečení, měly pro své rodiče instrumentální hodnotu.⁹⁰

V dnešní industriální společnosti se ale výchova dětí jeví jako značně ztrátový podnik. Vzhledem k vynaloženému času, úsilí a prostředkům je jejich praktický přínos téměř nulový a minimálně se jedná o investici se značně nejistým výsledkem. I přesto se ale ani v moderní evropské společnosti nestala bezdětnost masovým jevem a většina lidí děti chce a také si je během života pořídí.

Přínos dítěte v rodině je tedy potřeba hledat jinde než v chladném ekonomickém kalkulu. Podle psychologa Zdeňka Matějčka jde hlavně o psychologické hodnoty, které

---

⁹⁰ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 46.

děti svým rodičům uspokojují.⁹¹ Výstižně tento jev shrnula Viviana Zelizerová v tvrzení, že děti jsou v industriální společnosti „*ekonomicky bezcenné, avšak emocionálně je jejich hodnota nevyčísitelná.*“⁹²

Podle W. Hubera touha po dětech a jejich následné přivedení na svět mnoha lidem nejintenzivněji ukazují pocit štěstí, jakožto zkušenost obdarovanosti a možnosti na ni s vděkem reagovat.⁹³

Důraz na emocionální hodnotu, kterou dítě přináší, je tedy klíčový a stal se předmětem bádání mnoha psychologů. Psychologové tak, na rozdíl od ekonomů, chápou existenci dítěte jako „*neinstrumentální*“ hodnotu pro rodiče – dítě je hodnotou samo o sobě a neslouží k dosažení dalšího cíle.

Z prvních výzkumů v této oblasti vzešel na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století z pera badatelů Hofmanové a Hofmana souhrn devíti hodnot, které děti přináší svým rodičům:

1. *„Narození dítěte poskytuje mladým lidem status dospělosti a dává jim sociální identitu.*
2. *Dítě umožňuje rodičům expanzi za hranice vlastního života, dává jim pocit reprodukce sebe samých, pocit jisté „nesmrtelnosti“.*
3. *Dítě dává člověku pocit morálnosti – rodič se vzdává vlastních zájmů pro blaho druhé osoby.*
4. *Dítě přináší pocit afiliace (přidružení), vytváří pro člověka nesmírně důležité vazby primární skupiny.*
5. *Dítě je zdrojem stimulace, novosti v životě, zábavy.*
6. *Dítě je také zdrojem pocitu kreativity (tvořivosti), pocitu naplnění, pocitu kompetence.*
7. *Dítě přináší rodičům (hlavně však matkám) zdroj moci a současně i pocit kontroly nad někým jiným.*
8. *Dítě umožňuje rodičům srovnávat se a soutěžit jeho prostřednictvím s jinými, čímž může přinášet prestiž.*
9. *Dítě je ekonomicky užitečné.*“⁹⁴

---

⁹¹Srov. MATĚJČEK Z. 1978. „Hodnota dítěte pro rodinu.“ Demografie, 20 (2): 134-141. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 154.

⁹²ZELIZER, V. A. 1985. Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of the Children. Basic Books. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 154.

⁹³Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života.* Praha: Vyšehrad, 2016. S. 30-31.

Uvedené hodnoty se ale nemusí vyskytovat vždy v plném výčtu.

Na činnost Hofmanových navázali Fawcet a Arnold, kteří vyvinuli systém měření hodnoty dítěte pro rodinu s názvem Value Of Children.⁹⁵ Ti v rámci svého zkoumání posuzují zvlášť motivaci k plození dětí obecně a zvlášť motivaci k „pořízení si“ určitého počtu dětí, což by mělo pomoci lépe porozumět populačnímu růstu a poklesu.

Pro své výpočty stanovili pět proměnných, pomocí kterých formulovali 45 výroků, ze kterých sestavili dotazníky pro zkoumání hodnoty dítěte na reprezentativních výběrech.

Pět modelů dle Fawceta a Arnolda:

1. Hodnota dětí – souhrn hodnot a potřeb, které děti svým rodičům uspokojují. Tyto hodnoty byly převzaty z výzkumu Hofmanových.

2. Alternativní zdroje této hodnoty – jsou možné jiné zdroje, které mohou přínos dítěte nahradit.

3. Náklady – vše, co člověk pořízení dětí musí obětovat a co jím ztrácí.

4. Překážky – faktory bránící člověku mít děti.

5. Podporovatelé – faktory podporující pořízení dětí.

Obě uvedené metody přinesly zajímavé výsledky. Účastníci výzkumu provedeného roku 1979 v USA uváděli jako nejpřínosnější emoce plynoucí z vazeb vznikajících uvnitř primární skupiny (hodnota 4), dále pozitivní emoce a zábavu, kterou přítomnost dětí přináší (hodnota 5) a pocit expanze za hranice vlastního života (hodnota 2). Ze seznamu nebyly vůbec vybrány hodnoty moci a soutěživosti (7 a 8).⁹⁶

Podobné výsledky přinesl i srovnávací výzkum provedený v USA, na Filipínách a v Jižní Koreji, ve kterém se nejvíce uplatňovaly odpovědi zdůrazňující emocionální a

---

⁹⁴ HOFMAN, L. W., HOFMAN, M. L. 1973. „The Value of Children to Parents.“ In: FAWCET, J. T. (ed.) *Psychological Perspectives on Population*. Basic Books, Inc., New York, str. 19-76. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 154. Podobně též: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 45-49. Srov též ŠALAMOUNOVÁ, Petra, *Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti*. In: KOCOUBOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 56–65. S. 56.

⁹⁵ Srov. FAWCET, J. T., ARNOLD, F. S. 1973. „The Value of Children: Theory and Method.“ *Representative Research in Social Psychology*, 4 (1): 23-36. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 154. Podle: Podobně též HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 45-49.

⁹⁶ Srov. HOFMAN, L. W., MANIS, J. D. 1979. „The Value of Children in the United States: A New Approach to Study Fertility.“ *Journal of Marriage and the Family*. European Population Conference, Helsinki. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 155.

psychické přínosy (mít dítě pro lásku a péči, pro pokračování rodinného jména, aby bylo doma veselo a podobně).⁹⁷

Mezinárodní komparativní výzkum Population-related Policies Acceptance mapoval v 90. letech minulého století psychologické hodnoty spojené s dětmi mezi bezdětnými ve věku 20–44 let v evropském prostředí.⁹⁸ V rámci průzkumu byla vytvořena série sedmi otázek, vycházejících z průzkumu Hofmanových. Otázky cílily do pěti oblastí:

1. Za prvé šlo o symbolickou hodnotu dětí, vyjádřenou těmito výroky: „*Vždycky jsem rád, když mám kolem sebe děti,*“ a „*věřím, že nejužší vztah, jaký člověk může mít, je s jeho vlastním dítětem.*“

2. Další oblast se soustředila na pocit naplnění života, který děti svým rodičům přináší: „*Věřím, že když je člověk dobrým otcem nebo matkou, může být se svým životem zcela spokojen,*“ a „*věřím, že v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit úplně šťastný a uvolněný, je domov s dětmi.*“

3. Třetí oblast se zaměřovala na děti jako zdroj identity člověka: „*Líbí se mi mít děti, protože ty člověka opravdu potřebují.*“⁹⁹

4. Na pocit štěstí se soustředila otázka: „*Nevěřím, že člověk může být úplně šťastný, když nemá děti.*“

5. Společenskou hodnotu dítěte pak mapoval výrok: „*Věřím, že mít děti je povinnost člověka vůči společnosti.*“

V citované publikaci pak Rabušic porovnává výsledky z Československa (1991), Španělska (1992) a z Nizozemí (1990). Ze srovnání výrazně vystupuje tehdejší Československo, ve kterém byl počet souhlasných odpovědí na otázky ze studie Population-related Policies Acceptance dvojnásobně, někdy i trojnásobně vysoký. Tento jev zcela jistě souvisí s jen krátce se probouzející demokracií, která lidem teprve začínala otevírat nové možnosti naplnění, uplatnění a volby jiného životního stylu, vzdáleného tehdy dlouhodobě zakořeněným vzorcům. Zajímavý je také souhrn odpovědí na otázku po štěstí, kterou děti svým rodičům přináší, tedy: „*Nevěřím, že člověk může být úplně šťastný, když nemá děti.*“ V Nizozemí s touto větou souhlasilo

---

⁹⁷ Srov. BULATAO, R. A. 1981. „Values and Disvalues of Children in Successive Childbearing Decisions.“ *Demography*, 18: 1-25. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 155. Podobně též HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 45-49.

⁹⁸ Srov. MOORS H., PALOMBA R. (eds.) 1995. *Population, Family and Welfare. A Comparative Survey of European Attitudes*. Volume I, Clarendon Press, Oxford. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 157–158. Podobně též ŠALAMOUNOVÁ, Petra, *Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti*, s. 58-63.

⁹⁹ Tento výrok nevystihuje pojem identity, jak mu běžně rozumíme, nicméně v pramenné literatuře je takto uveden.

pouhých čtyři až šest procent dotazovaných, ve Španělsku šestnáct až sedmnáct procent, ale v Československu celých 57–66 %. Je tedy zřejmé, že mladí Španělé a Nizozemci své životní štěstí s dětmi téměř nespojují.

Nejnižší počet souhlasných odpovědí v každé z porovnávaných zemí bylo zaznamenáno u otázky po společenské hodnotě dítěte: „*Věřím, že mít děti je povinnost člověka vůči společnosti,*“ ovšem v ČSFR byl jejich podíl oproti ostatním zemím přesto poměrně vysoký.

Jiný charakter měl výzkum nazvaný Užítková funkce velikosti rodiny (Family Size Utility Function), který se zabýval preferovaným počtem dětí v rodině. V roce 1973 jej provedli Terhune a Kaufmam.¹⁰⁰ Vytvořili zajímavý model, umožňující konstruovat křivku, vzniklou odečtením nákladů na výchovu určitého počtu dětí od užítkovosti stejného počtu dětí pro rodiče. Pro hodnocení bezdětnosti je zajímavé, že se ani při nulovém počtu dětí v rodině nevycházelo z nulových hodnot nákladů a užitku. Naopak náklady při bezdětnosti byly při výpočtech hodnoceny poměrně vysoko – jsou do nich zahrnuty možné pocity nenaplněnosti života, osamění nebo případné menší společenské prestiže. Samozřejmě tu byly vyjádřeny i přínosy bezdětnosti v podobě menších finančních výdajů, většího množství volného času apod.

Náklady v podobě psychické frustrace narozením dětí klesají, ale objevuje se nová zátěž v podobě vyšších finančních výdajů nebo rostoucí zodpovědnosti.¹⁰¹

Důležitostí dětí v životě jednotlivce (tzv. centralitou dětí) se zabýval výzkum zpracovaný sdružením International Social Survey Program, kterého se Česká republika zúčastnila v roce 1994.

Rabušic v citované publikaci uvádí srovnání výsledků výzkumu z roku 1994 v České republice, v Německu (v části náležející k bývalé Spolkové republice Německo), Velké Británii, v Nizozemí a ve Švédsku. Ve všech těchto zemích hodnotili respondenti vysoko potěšení z možnosti sledovat, jak děti vyrůstají – ta byla v průzkumu reprezentována výrokem „*Sledovat, jak děti rostou, je největší potěšení v životě.*“

Míra souhlasu s druhým výrokem, a to „*mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů*“, byla ale v jednotlivých zemích značně rozdílná. Nejvíce se s ním ztotožnili respondenti z České republiky (58 %) a z Německa (43 %). V ostatních srovnávaných zemích vnímá děti jako omezující přibližně třetina dotazovaných (29-

---

¹⁰⁰ Srov. TERHUNE, K. W., KAUFMAM, S. 1973. „The Family Size Utility Function.“ *Demography*, 10 (4): 299-618. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 155–156.

¹⁰¹ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 155-156.

36 %). Podle druhého výroku se tedy zdají být Češi a Němci nejméně prodětsky orientovaní. S tím se ale dostává do rozporu srovnání počtu lidí souhlasících se třetím výrokiem „*lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život,*“ se kterým se ztotožnil více než dvojnásobek dotazovaných v České republice (41 %) a v Německu (42 %) oproti ostatním srovnávaným státům (Velká Británie 18 %, Nizozemí 13 %, Švédsko 18 %). Z uvedeného je možné vyčíst určitý rozpor ve smýšlení Čechů a Němců, kdy velká část Čechů pokládá děti za nezbytné pro naplnění osobního života člověka, ale zároveň jako značné omezení jeho osobní svobody.¹⁰²

Z opakovaných šetření ale vyplývá, že se názory Čechů časem posouvají k přesvědčení, že žena může prožít smysluplný život i bez dětí. Na otázku: „*Myslíte si, že žena musí mít děti, aby se naplnilo její poslání, nebo to není nutné?*“ v roce 1991 odpověděly u nás kladně více než dvě třetiny dotazovaných (63 %), v roce 1999 ale jejich počet klesl na 44 %. Změna v myšlení, která se u nás během devadesátých let odehrála, nás posunula blíž k některým západoevropským zemím, jako je Rakousko, kde s výrokiem souhlasilo 34 % respondentů, Belgie (33 %) nebo Švédsko (24 %). Nejméně nezbytnou viděli přítomnost dětí v životě ženy Nizozemci se sedmi procenty souhlasných odpovědí. Naopak za velmi důležité je v této době považovali nejvíce Bulhaři (75 %), Poláci (70 %) a Němci v bývalém Východním Německu (70 %).

V roce 1999 se v rámci výzkumu evropských hodnot (EVS) zjišťovala míra souhlasu s výrokiem „*člověk musí mít děti, aby jeho život byl naplněn.*“ V České republice s výrokiem souhlasilo 60 % respondentů, v Bulharsku, Francii a v Polsku 54 %, v Itálii 45 % a na Slovensku 39 %. Nejnižší míra souhlasu byla zaznamenána v Rakousku (26 %), v Belgii (26 %) a v Holandsku (5 %). Míra souhlasu přitom roste s věkem respondentů.

V počtu souhlasných odpovědí se výrazně projevilo i to, jestli dotazovaný má sám děti, nebo je bezdětný. Zajímavé je, že míra souhlasu s uvedeným tvrzením u bezdětných osob klesá s jejich stoupajícím věkem. Zatímco mezi bezdětnými ve věku 18-25 let souhlasilo 46 % mladých lidí, z bezdětných mezi 26–33 lety 30 % a mezi bezdětnými ve věku 34–41 let už jen 28 %. Podle rozdílnosti výsledků se zdá, že lidé,

---

¹⁰² Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 158-159. Podobně též: SOBOTKA, Tomáš, 2006. *Bezdětnost v České republice*, s. 67-69. Podobně též HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 109-112.

kteří zůstanou ve věku 34–41 let bezdětní, skutečně nepovažují děti pro svůj život za důležité.¹⁰³

Z výsledků obou zmíněných průzkumů dále vyplývá, že zatímco s nezbytností dětí pro smysluplný život ženy souhlasí jen třetina mladých lidí ve věku 18-33 let, jako nezbytné pro život člověka obecně je vidí téměř polovina mladých. Jeví se tedy, že většina mladé populace nespojuje bezezbytku život ženy s mateřstvím. Obecně menší než poloviční míra souhlasu s nezbytností dětí v životě člověka může naznačovat rostoucí antinatalitní tendence. Ale ani ti, kdo nejsou přesvědčeni, že děti jsou pro život člověka nezbytné, nemusí zůstat celý život bezdětnými. Patrně jen v době průzkumu připouští i možnost jiných způsobů naplnění života, než je výchova dětí.

Výstižně situaci mladých lidí popsal Milan Kučera: „*Základní rozdíl od předlistopadových podmínek demografického chování spočívá v možnosti i nutnosti volby různých činností, která významně ovlivňuje jak samotnou skladbu, tak i časování životních plánů. Vzhledem k tomu, že některé z nich jsou zcela nové nebo časově náročné, ale přitom velmi atraktivní, získávají před sňatkem a rodičovstvím přednost (a lze jen doufat, že pouze dočasnou).*“¹⁰⁴

Přesto ale roce 1999 považovalo 93 % svobodných lidí oslovených v průzkumu EVS děti za důležitý předpoklad šťastného manželství a 95 % jich odpovědělo, že rodina je v jejich životě důležitá.

Výsledky zmiňovaných průzkumů podle Rabušice naznačují, „*že proměňující se sociální a ekonomické prostředí české společnosti a politický posun od komunistické k demokratické společnosti má svůj nesporný vliv na populační a reprodukční postoje mladé generace, která se začíná domnívat, že dítě není nezbytnou podmínkou ani k tomu, aby se naplnilo poslání ženy, ani k tomu, aby se naplnil smysl života člověka obecně.*“¹⁰⁵

---

¹⁰³ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 162–163.

¹⁰⁴ KUČERA, M. 2000. „Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí.“ In: FIALOVÁ, L. HAMPLOVÁ, D. KUČERA, M. VYMĚTELOVÁ, S. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. SLON, Praha, str. 45-66. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 164.

¹⁰⁵ RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 164.

5.3. Dítě jako redukce nejistoty

Jiný způsob určování hodnoty dítěte popsali v devadesátých letech minulého století američtí autoři Friedmanová, Hechter a Kanazawa¹⁰⁶. Postup je navržen tak, aby při něm nedocházelo ke zkreslování výsledků, které může přinášet šetření formou dotazníku, a zakládá se na teorii racionální volby.

Vychází z předpokladu, že se člověk při svém rozhodování řídí „*principem redukce neurčitosti a nejistoty*“.¹⁰⁷

Pokud člověk jedná účelově, mohou při rozhodování, kterou z nabízejících se možností zvolit, nastat podle autorů dvě situace. Obě možnosti závisí na tom, jaké informace člověk má v danou chvíli k dispozici.

První možností je „*rozhodování za podmínek neurčitosti*.“ Nastává tehdy, když člověk, který se rozhoduje, neví, jaké následky jednotlivé varianty jeho jednání přinesou.

Druhá možná situace je „*rozhodování za podmínek rizika*“, ve které se ocitá člověk, který je na základě aktuálních informací schopen rámcově předvídat rizika, která jeho rozhodnutí v budoucnu může přinést.

Rozhodování v riziku umožňuje aktérovi racionální kalkul, v rámci kterého je schopen zhodnotit možné následky svého jednání, pravděpodobnost každé z možných situací a také to, jak jsou pro něj z jeho subjektivního pohledu předpokládané následky přijatelné. Na základě tohoto srovnání se pak člověk rozhodne, které jednání mu přinese největší užitek.

Naopak rozhodování za podmínek neurčitosti takovéto racionální rozhodování neumožňuje, protože člověk není schopen zhodnotit pravděpodobnost následku a možná rizika.

Proto dává racionálně uvažující člověk zpravidla přednost situacím rizikovým před neurčitými – snaží se totiž redukovat nejistotu, a jestliže má možnost změnit stav absolutní nejistoty na specifikovanou, ač rizikovou určitost, využije ji. Tuto skutečnost nazývají autoři „*předpokladem redukce neurčitosti*“.

Redukovat neurčitost mohou aktéři za prvé tím, že si zjistí maximum možných informací a promění tak rozhodování v neurčitosti na rozhodování v riziku. Druhou možností je najít strategii vedoucí k redukci neurčitosti. K možným strategiím

---

¹⁰⁶ Srov. FRIEDMAN, D., HECHTER, M., KANAZAWA, S.1994. „A Theory of the Value of Children.“ *Demography*, 31 (3): 375-401. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 165–167.

¹⁰⁷ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 165.

zmírňujícím nejistotu patří podle autorů stabilní pracovní kariéra, sňatek a děti. Plození dětí tak přispívá ke snížení nejistoty v životě člověka, protože dává tušit, jakým směrem se bude jeho život v nejbližších letech ubírat. Tento směr sice nemusí být příznivý, ale i přesto naplňuje potřebu člověka redukovat nejistotu ve svém životě.

Plození dětí ovšem také přináší nemalá rizika, spojená např. se starostmi o jejich zdravotní stav, školní prospěch nebo úspěšnost a spokojenost v jejich dalším životě. Tady se autoři odvolávají na zjištění kognitivní psychologie, podle kterých člověk lépe přijímá rizika, která je schopen předvídat. Aktéři tak často lépe snáší riziko, které si zvolili dobrovolně, protože jim přináší pocit, že je mohou lépe kontrolovat. Na druhou stranu mají lidé tendenci přeceňovat ty hrozby, které předvídat a kontrolovat nemohou. Díky tomu, že si většina lidí „pořizuje“ děti dobrovolně a věří ve své schopnosti redukovat rizika spojená s jejich výchovou, přináší jim přítomnost dítěte v jejich životě pocit zmírnění nejistoty obecně.

Na základě navržené teorie vyslovují autoři řadu hypotéz. Například, že lidé s menší možností uspokojivé kariéry, která by jim pomohla snížit míru nejistoty v životě, mají tendenci si ji redukovat plozením dětí. Naopak lidé s úspěšnou kariérou již mají svůj život dostatečně „čitelný“ a nepotřebují si jej tak ještě více „zčítelňovat“ dětmi. Další z hypotéz cílí na manželství směřující k rozvodu – podle ní mají lidé tendenci snižovat nejistotu, plynoucí z hrozby rozvodu, pořízením dětí. A naopak, čím je manželství pevnější a solidárnější, tím menší je potřeba manželů plodit děti, protože již mají své životy dostatečně provázané společnými koníčky, podobným zaměstnáním a podobně.

Teorie rodičovství jako redukce rizika neurčitosti vyvolala kritiku, zdůvodňovanou hlavně její vnitřní nekonzistencí a tím, že některé její hypotézy nejsou podporovány empiricky. Jde například o hypotézu, že manželství ohrožená rozvodem budou mít více dětí. Podle kritiků se v takovém manželství žena naopak soustředí na investice do svého kariéry a vzdělání, aby zvýšila svůj kapitál, který jí v případě rozvodu zůstane.¹⁰⁸

5.4. Shrnutí

Děti v dnešní době nepřinášejí rodičům výrazné ekonomické výhody, ale především emoční naplnění. Dítě má pro své rodiče hodnotu samo o sobě a nepředstavuje nástroj k dosažení jiného cíle. Mezi emoční hodnoty, které děti rodičům naplňují, lze zařadit

---

¹⁰⁸ LEHRER, E. L., GROSSBARD-SCHECHTMAN, S., LEASURE, J. W. 1996. „Comment on ‘A Theory of the Value of Children’.“ *Demography*, 33 (1). 133–136. Citováno podle: RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 165–167.

pocit získání statusu dospělosti, pocit přesahu za hranice vlastní smrtelnosti, pocit morálnosti, pocit přidružení k primární sociální skupině, zdroj novosti v životě a zábavy, pocit kreativity, naplnění a kompetence, pocit kontroly nad někým jiným, umožnění soutěživost a jistý ekonomický přínos.

Lidé vnímají symbolickou hodnotu dětí, kdy vztah mezi rodiči a jejich potomky označují za nejbližší, který mohou lidé mít jeden k druhému mít, přináší jim pocit naplnění života, považují je za zdroj vlastní identity a přinášejí jim pocit štěstí. Na většinu uvedených hodnot kladou větší důraz obyvatelé bývalého východního bloku spíše než lidé ze Západních zemí. Patrně se jedná o důsledek zúžení jiných cest k naplnění emocionálních potřeb v dobách politické totality. Jako omezení osobní svobody vnímají děti především Češi a Němci, čímž u nich dochází k jistému rozporu – nejvíce ze všech dotazovaných je totiž vnímání jako nezbytné pro naplněný život člověka, zároveň ale vnímají rodičovství jako nejvíce omezující.

Kromě naplnění emocionálních potřeb přináší děti do života rodičů také zmírnění pocitu nejistoty, protože rodičovství do jisté míry stanovuje směr, kterým se jejich život bude v nejbližších letech pravděpodobně ubírat.

Podle sociologických zjištění tedy rodiče přivedením dítěte na svět nesledují žádné materiální cíle, ale hlavně vlastní psychologické uspokojení. Mezi hodnotami však nenacházíme motivaci solidaritou s okolní společností, ačkoliv v souvislosti z bezdětností se právě touto solidaritou často argumentuje. Některé hodnoty se jeví jako diskutabilní, zejména statusová role dítěte, umožnění moci nad druhým člověkem, nebo sklon k soutěživosti prostřednictvím dítěte.

6. Faktory přispívající k prodlužování období bezdětnosti

6.1. Úvod

Život v současném světě nabízí pestrou paletu životních stylů. V životech rodičů i bezdětných lze vysledovat různé faktory, které se v jedné skupině vyskytují častěji než ve skupině druhé. Lze tedy uvažovat o tom, jak tyto faktory souvisí s rozhodováním o rodičovství.

6.2. Život v partnerském vztahu

V české společnosti sice narůstá počet dětí narozených svobodným matkám, více dětí se ale stále rodí v manželství,¹⁰⁹ ačkoli tento rozdíl je dnes již nepatrný.¹¹⁰ Nárůst dětí narozených mimo manželství bývá nejčastěji vysvětlován vzrůstajícím počtem nesezdaných partnerských svazků.¹¹¹

V posledních letech se setkáváme také s jevem, kdy žena touží po dítěti, ale neusiluje o partnerský vztah. V převážné většině případů se však jedná o ženy, které nemohou najít vhodného partnera, nebo se jim rozpadl partnerský vztah a ony touží po dětech a děsí se svého biologického stárnutí a vidiny blížící se neplodnosti. Proto se některé uchylují k pořízení potomka bez partnera. Ani tyto ženy ovšem nepreferují mít děti bez otce jakožto svůj původní cíl, ale po partnerském vztahu obvykle touží. Tato volba tedy bývá spíše nouzovým řešením.¹¹²

Partnerské vztahy hrají tedy v reprodukčních plánech a chování důležitou roli. Pokud se partnerské vztahy proměňují směrem od formální a ekonomické funkce k většímu důrazu na sdílenou intimitu a sexuální přitažlivost, tak, jak tuto proměnu popisují A. Giddens nebo F. Singly v rámci teorie individualizace a kulturní změny, bude mít podoba partnerství v otázkách rodičovství do budoucna pravděpodobně stále větší vliv. Střídání partnerů, vysoká rozvodovost, nesezdaná soužití nebo různé alternativní formy partnerského života totiž korespondují lépe s bezdětností než se zakládáním rodiny.¹¹³

Největší podíl bezdětných žen narozených v letech 1941, 1961, 1966 a 1971 byl při průzkumu v roce 2006 nalezen mezi svobodnými. Naopak mezi ženami, které alespoň jednou vstoupily do manželství, se podíl bezdětných blížil hranici biologické plodnosti.¹¹⁴

V posledním desetiletí se mezi mladými lidmi tyto hranice stírají. To je způsobeno za prvé tím, že se rodí více dětí svobodným a většinou také osamělým matkám (zpravidla s nižším vzděláním), než se rodilo dříve, a za druhé tím, že se mezi ženami (zpravidla

---

¹⁰⁹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 69-70.

¹¹⁰ Srov. Český statistický úřad. *Pohyb obyvatelstva – rok 2018: Počet sňatků nadále roste*. (21.03.2019) [2019-5-18]. <<https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2018>>.

¹¹¹ NÝVLT, Ondřej – ŠALAMOUNOVÁ, Petra. 2006. Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě a v České republice. In: HAMPOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S. 118–140. S. 118.

¹¹² Srov. MÜLLEROVÁ, Lucie. *Chci dítě, ne chlapa! 3 největší rizika a jedno NIKDY*. (30.5.2018) [2019-5-18]. <<https://www.prozeny.cz/clanek/chci-dite-ne-chlapa-3-nejvetsi-rizika-a-jedno-nikdy-47793>>.

¹¹³ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 69-70.

¹¹⁴ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 70.

s vyšším vzděláním) prodlužuje období bezdětnosti po svatbě. Největší nárůst počtu bezdětných žen byl poté pozorován mezi lety 1991 a 2001 u párů žijících v nesezdaném soužití, kterých zároveň výrazně přibylo. Tento poznatek naznačuje, že manželství hraje při plánování rodičovství v životech dnešních mladých lidí stále důležitou roli. Sice už se změnil model běžný v 80. letech minulého století, kdy otěhotnění partnerky vedlo k rychlému sňatku a dnes už řada lidí i po narození dítěte pokračuje v nesezdaném vztahu, pokud ale mladí lidé rodičovství do budoucna plánují, pomýšlí většinou i na manželství. Pokud ale o rodičovství zatím neuvažují, neplánují zpravidla ani svatbu. Určitou výjimkou jsou svobodní lidé, kterým se už dítě zpravidla neplánovaně narodilo. Tito lidé i v budoucnu často dávají přednost nesezdanému soužití s dětmi.¹¹⁵

Svobodné matky bývají častěji mladší, s nižším vzděláním a často pochází z problematického regionu.¹¹⁶

Uvedené zpochybňuje tvrzení některých demografů, že nízká plodnost je následkem nízké sňatečnosti a spíše platí opačný vztah, tedy že nízká sňatečnost je důsledkem nízké plodnosti.¹¹⁷

6.3. Místo bydliště a jeho velikost

Nejvíce bezdětných žen žije dlouhodobě v Praze, po které následují další větší města s více jak 100 tisíci obyvateli – Brno, Ostrava, Plzeň a Olomouc. Na tento úkaz má jistě vliv i zvýšená koncentrace žen s nevyšším vzděláním, které obecně zůstávají déle bezdětné a pořizují si méně dětí. Zároveň je tu největší podíl svobodných žen, které jsou často bezdětné. Ovšem i po odečtení vlivu vzdělání a rodinného stavu zůstává procento bezdětných ve velkých městech stále nejvyšší. Druhý nejvyšší podíl bezdětných žen žije naopak v nejmenších českých obcích do 200 obyvatel, ale je nižší než ve zmíněných pěti městech.

Zdá se tedy, že život ve velkých městech přináší životní styly, které se hůře kombinují s rodičovstvím. V poslední době však narůstá podíl bezdětných i ve městech s více než deseti tisíci obyvateli, což patrně způsobuje migrace do těchto měst, ať už

---

¹¹⁵ Srov. HAŠKOVÁ, H.; RABUŠIC, L. 2008. „K nízké sňatečnosti v České republice.“ Sociální studia 5 (2): 9-33. citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 70–71.

¹¹⁶ Srov. NÝVLIT, Ondřej – ŠALAMOUNOVÁ, Petra. Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě a v České republice, s. 137-138.

¹¹⁷ Srov. HAŠKOVÁ, H.; RABUŠIC, L. 2008. „K nízké sňatečnosti v České republice.“ Sociální studia 5 (2): 9-33. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 70-71.

z důvodu lepšího uplatnění na trhu práce, možnosti vzdělávání, nebo širší nabídky volnočasových aktivit.¹¹⁸

6.4. Náboženské vyznání

Velká část české společnosti je v dnešní době nevěřící. Nejvyšší procento věřících se hlásí k římskokatolické církvi, ostatní pak k církvi evangelické, nebo k různým sektám a náboženstvím, které tu zatím nemají dlouhodobější tradici.

Vzhledem k odmítavému postoji římskokatolické církve k antikoncepci by se v jejích řadách dal předpokládat nejmenší podíl bezdětných. Sociologická analýza z roku 2005 ovšem takový předpoklad vyvrací. Podle výsledků výzkumu vzrostl v předchozích deseti letech podíl bezdětných ve všech zmiňovaných skupinách, přičemž nejmenší procento bezdětných bylo mezi ženami bez vyznání. Dlouhodobě nejvyšší míra bezdětnosti byla zjištěna mezi ženami věřícími, ale hlásícími se k jinému než katolickému vyznání. V roce 1991 bylo mezi třicetiletými ženami s jiným než katolickým vyznáním 13 % bezdětných, 11 % katoliček a jen 8 % ateistek. V roce 2001 bylo bezdětných katoliček 18 %, žen, jiného než katolického vyznání 20 %, ale bezdětných žen bez vyznání jen 13 %. Vysoký podíl bezdětných věřících je pravděpodobně způsobený obtížnějším hledáním vhodného partnera, u kterého se předpokládá určitá shoda v názorech na výchovu dětí nebo odložení sexuálního života do uzavření sňatku. Jen malé procento katolíků zachovává po celý život celibát.

Největší rozdíly v míře bezdětnosti byly pozorovány mezi ženami, které dosud nevstoupily do manželství. Během manželství pak zůstává bezdětných přibližně stejný podíl katoliček jako ateistek. Jen během prvního roku manželství bývá bezdětných katoliček více, v souladu s nízkým počtem předmanželských početí.¹¹⁹

6.5. Podmínky bydlení

Plánování rodičovství je úzce spojené se snahou zajistit si vlastní bydlení. Za socialismu bylo založení rodiny pro mladé lidi jednou z cest, jak získat přístup k vlastnímu bydlení, dnes se naopak budoucí rodiče snaží zajistit si vlastní domácnost před pořízením dětí. Bytovou situaci uvádí jako hlavní překážku pro založení rodiny

---

¹¹⁸ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 78-80.

¹¹⁹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 80-81. Podle: NÝVLT, O., ŠALOUNOVÁ, P. 2005. „Bezdětné ženy podle výsledků sčítání 1991 a 2001.“ *Slovenská štatistika a demografia* 15 (2):56-67.

nebo nesezdaného soužití téměř dvě pětiny lidí ve věku 25-35 let, kteří sice mají stálého partnera, ale nežijí s ním. Přibližně čtvrtina lidí v tomto věkovém rozmezí, kteří už se svým partnerem žijí a plánují založení rodiny, uvádí jako hlavní překážku právě bytové problémy. Založení vlastní domácnosti tvoří tedy v rodičovských plánech důležitý aspekt.¹²⁰

6.6. Podobnost partnerů

Dalším faktorem, ovlivňujícím konečnou plodnost páru, je jeho homogenita, zejména v několika hlavních oblastech.

První z těchto oblastí představuje věkový rozdíl mezi manželi. Z. Jureček ve svém průzkumu z roku 1968 zjistil, že partneři, mezi kterými je větší věkový rozdíl, zůstávají bezdětní častěji.¹²¹ Důvodem je jednak klesající plodnost člověka se zvyšujícím se věkem, dále možná existence dětí z předchozích vztahů a také menší ochota investovat do rodičovství u starších lidí.

M. Suchanec se ve svém výzkumu zaměřil na dopad rozdílů ve stupni dosaženého vzdělání mezi partnery. Předpokládal, že se partneři s rozdílnou úrovní vzdělání budou snažit nejistotu z ní plynoucí redukovat časnějším porízením dětí. Tato hypotéza se však nepotvrdila.¹²²

Dalším významným aspektem je shoda partnerů ohledně zahájení rodičovství a preferovaného počtu dětí. Pokud se partneři neshodnou, mívají ve výsledku většinou méně dětí, nebo zůstávají častěji bezdětní. Muži i ženy jsou však v tomto směru většinou přístupní kompromisům. Zajímavé je, že právě v oblasti rodinných plánů bývají partneři ochotní udělat kompromis více, než v jiných záležitostech – na kompromis ohledně rodinných plánů by určitě přistoupila téměř čtvrtina respondentů. Jen 12 % bezdětných mužů, 10 % otců, 17 % bezdětných žen a 16 % matek uvedlo, že by v tomto směru neustoupilo. Nejméně přístupní kompromisům jsou právě lidé preferující celoživotní bezdětnost.¹²³ Zároveň bývají reprodukční plány jedinců preferujících celoživotní bezdětnost v čase stabilnější, protože vyslovení tohoto plánu

---

¹²⁰ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 81-83.

¹²¹ Srov. JUREČEK, Z. 1968. „Bezdětná manželství.“ Demografie I. a JUREČEK, Z. 1968. „Bezdětná manželství.“ Demografie II. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 83.

¹²² Srov. SUCHANEC, M. 2007. Pořizujeme si děti ke snížení naší nejistoty? Diplomová práce. Brno: FSS MUNI. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 83.

¹²³ Srov. Proměny, 2005. citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 83-86.

jde proti normativnímu imperativu rodičovství.¹²⁴ I přes zvyšující se toleranci bezdětnosti zůstává rodičovství v životě páru muže a ženy normou a očekávanou částí „dospělých biografí“¹²⁵

6.7. Vzdělání a uplatnění na pracovním trhu

Vliv vzdělání a možnosti uplatnění na pracovním trhu je dalším faktorem, majícím vliv na plánování a realizaci rodičovství, a to především u žen. Nejvyšší procento bezdětných třicátnic najdeme mezi ženami, které dosáhly alespoň středoškolského vzdělání s maturitou. S postupným zvyšujícím se věkem pak mezi nimi přibývá těch, které děti neplánují ani do budoucna. Tento jev se většinou vysvětluje pomocí teorie racionální volby a ztracených příležitostí, protože vzdělaná žena ztrácí intenzivní péči o děti vyšší výdělek a více příležitostí než žena s jeho nižším stupněm. Dalším z aspektů může být i delší čas věnovaný vzdělávání a s ním spojený i pozdější vstup na trh práce, pozdější dosažení ekonomické nezávislosti a pozdější vstup do manželství. Vzdělanější ženy také mívají vyšší pracovní ambice a častěji se pohybují ve společnosti lidí, kteří více tolerují zahájení rodičovství ve vyšším věku. V roce 2001 byla bezdětná třetina třicetiletých vysokoškolaček, a podle S. Gustafssona znamená odložení mateřství do vyššího věku pro vysokoškolačky způsob, jak redukovat náklady ztracených příležitostí.¹²⁶

Ve spojení s nastavením trhu práce a sociální politikou v ČR po roce 1989 jsou dopady na uplatnění na pracovním trhu a na osobní příjmy pečujícího člověka, většinou ženy, velmi výrazné. Zatímco u mužů je rodičovství spojeno s vyššími osobními příjmy, u žen je provázáno s jejich významným poklesem. Zároveň bývají matky více ohroženy nezaměstnaností. V rámci průzkumu Proměny (2005) vyjádřilo obavu z omezení na pracovním trhu v souvislosti s mateřstvím 36 % bezdětných vysokoškolaček a 31 % bezdětných maturantek ve věku 25–54 let. Naopak dotazovaní muži tak silný konflikt mezi založením rodiny a kariérou nepocítují.¹²⁷

---

¹²⁴ Srov. ROVI, S. L. D. 1994. „Taking „no“ for an answer: Using negative reproductive intentions to study the childless/childfree.“ *Population research and Policy Review* 13: 343-365. a SCHOEN, R. N.; ASTONE, M.; KIM Y. I.; NATHANSON C. A. 1999. „Do fertility intentions affect fertility behaviour?“ *Journal of Marriage and the Family* 61: 790-799. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 86.

¹²⁵ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 86.

¹²⁶ Srov. GUSTAFSSON, S. 2001. „Optimal age at motherhood. Theoretical and empirical considerations on postponement of maternity in Europe.“ *Journal of Population Economics*. 14 (2): 255-247. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 88.

¹²⁷ Srov. Proměny. 2005. citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 89.

Nejmenší podíl bezdětných žen je mezi vysokoškolačkami, které vystudovaly pedagogické, nejvyšší však u žen vzdělaných v humanitních oborech. Vyšší míra bezdětnosti nebyla oproti původním předpokladům vysledována ani mezi technicky vzdělanými ženami, které se pohybují převážně v mužském pracovním prostředí. Velmi nízké míry bezdětnosti u nás dosáhly i ženy s vystudovaným maturitním zdravotnickým oborem, ovšem mezi vysokoškolsky vzdělanými lékařkami podíl bezdětných stoupá. Nejnižší bezdětnost mezi učitelkami lze patrně vysvětlit jejich celkovou orientací na výchovu dětí a dospívajících. V nízké míře porodnosti humanitně vzdělaných žen patrně hraje roli delší období jejich stabilizace na trhu práce, specifické ideologické prostředí, ve kterém se pohybují a menší množství potencionálních mužských partnerů v těchto výrazně feminizovaných oborech – pozorujeme tu totiž i největší podíl svobodných žen.¹²⁸

Obdobné mezioborové rozdíly se vyskytují i v pracovním prostředí – nejméně bezdětných je mezi manuálně pracujícími ženami, mezi úřednicemi a pracovnicemi ve službách, nejvíce naopak mezi vědkyněmi a vyučujícími na vysokých školách. Vyšší podíl bezdětných je i mezi řidičkami a pracujícími v dopravě a mezi umělkyněmi, modelkami a sportovkyněmi. Práci takového charakteru lze jen velmi těžko skloubit s péčí o děti, často také představuje větší ekonomickou nejistotu a také může těmto ženám přinášet dostatečné naplnění sama o sobě.¹²⁹

6.8. Shrnutí

Ačkoli se v posledních letech rozdíl mezi množstvím dětí narozených v manželství a mimo ně již téměř vyrovnává, zdá se, že partnerský vztah hraje při rozhodování o rodičovství stále důležitou roli. A vzhledem k postupné proměně partnerských vztahů, kdy se klade čím dál větší důraz na jejich emocionální a intimní, než sociální a ekonomickou funkci, bude mít podoba partnerského vztahu na rozhodování o rodičovství patrně stále silnější vliv. Dalším faktorem je velikost bydliště – nejméně děti mívají lidé žijící ve velkých městech a zároveň naopak v nejmenších obcích, s počtem obyvatel nižším, než 200. Zdá se, že se na život ve velkých městech vážou životní styly, které s rodičovstvím hůře korespondují. Přepočítáme-li rodiče a bezdětné podle náboženského vyznání, najdeme nejmenší podíl bezdětných mezi

---

¹²⁸ Srov. SLDB, 2001. Podobně též POMAHAČOVÁ, Jana. Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy, s. 38-40. citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 90-91.

¹²⁹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 89.

ateistkami, za nimi následují katoličky a nejvíce bezdětných je mezi ženami jiného než katolického vyznání. Katoličky mají méně dětí než ateistky patrně díky dodržování sexuální abstinence před uzavřením sňatku a díky obtížnějšímu hledání vhodného partnera. Velkou roli při zakládání rodiny hraje také zajištění vlastního bydlení pro budoucí rodinu. Dále bylo zjištěno, že si děti častěji pořizují partneři, kteří jsou si více blízcí věkově a výši dosaženého vzdělání, a kteří se shodují ve svých plánech ohledně rodičovství.

Na rodičovství má vliv i vzdělání ženy a obor její profese. Nejméně dětí mívají ženy, které dosáhly středoškolského vzdělání s maturitou nebo vzdělání vyššího. Podobně je nejméně bezdětných mezi manuálně pracujícími ženami a ženami zaměstnanými ve službách a nejvíce mezi vědkyněmi a vysokoškolskými vyučujícími. To pravděpodobně souvisí s teorií racionální volby a ztracených příležitostí a s pozdějším vstupem vzdělanějších žen na pracovní trh. Poměrně vysoké procento žen vyjadřuje obavu z omezení na pracovním trhu v souvislosti s rodičovstvím.

Z uvedeného výčtu nelze spolehlivě vyčíst, nakolik jednotlivé faktory ovlivňují rozhodování o zahájení rodičovství, nebo nakolik jsou spíše odrazem celkového životního stylu, jehož součástí je zároveň rodičovství či bezdětnost. U každého ze zmíněných faktorů však lze opět vysledovat vědomé rozhodování o vlastním rodičovství s velkou mírou zodpovědnosti v tomto rozhodnutí.

7. Pohled veřejnosti na volbu bezdětnosti

7.1. Úvod

Ačkoli podíl bezdětných v české společnosti stále stoupá, není životní styl bez dětí vnímán jako rovnoprávný se založením rodiny. Rodičovství se stále považuje za jednu ze základních složek identity dospělého člověka a představuje silnou sociální normu.¹³⁰ Někdy může být vnímáno i jako nezbytná součást naplnění lidského života, nebo jako jeho poslání a bezdětnost se tudíž vnímá jako odchylka od této normy a v této souvislosti se považuje za nepřirozenou.

---

¹³⁰ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2004. Roč. 5, č. 2-3, s. 13-16. (2019-4-29). S. 11. < <https://www.genderonline.cz/cs/issue/27-rocnik-5-cislo-2-3-2004>>.

7.2. Sociologická reflexe diskuze o bezdětnosti a její odraz v médiích

Ve společenské diskuzi, odrážející se v médiích, se poměrně ostře rozlišuje mezi bezdětností z důvodu neplodnosti a mezi bezdětností z jiných než zdravotních důvodů. Bezdětnost z důvodu neplodnosti je vnímána jako politováníhodný stav, který si zasluhuje soucit a pomoc lékařů a vnímá se jako společenský problém. Jako politický problém je chápána jen z pohledu proplácení léčby neplodnosti. Oproti tomu klesající porodnost z jiných, než zdravotních důvodů společnost vnímá jako zásadní sociální a politický fenomén, při jehož vyjadřování se skloňují slova jako vina, morálka nebo žebříček hodnot.¹³¹

Další analýzou mediálních článků vyšlo najevo, že v případě žen se mateřství vnímá jako pevně svázané s jejich osobní identitou,¹³² kdežto u mužů tomu zdaleka tak není.

Schopnost žen porodit dítě se ve všeobecné diskuzi vnímá jako dostatečný důvod k tomu, označit mateřství pro ženu za přirozené. Odtud už vede jen malý krok k tomu vnímat tuto biologickou danost jako podstatný rozlišovací znak mezi mužem a ženou, a viděnou takovou optikou být ženou, v podstatě znamená být matkou.¹³³

Časopisy pro ženy zdůrazňují mateřství jako hodnotu pro mateřství samo, kdežto časopisy pro muže ho popisují jen jako jednu ze součástí dlouhodobého vztahu se ženou. Rodičovství se sice v obou typech tiskovin od obou pohlaví očekává, ale u muže se na něj nahlíží jako na samozřejmost, neboť k rodičovství dojde u muže jaksi samovolně, v souvislosti se vztahem k ženě, kdežto ženské časopisy vnímají mateřství paradoxně jako nesamozřejmé a spíše líčí různé problémy s ním spojené, včetně potíží s neplodností, a jejich řešením. Dále ženské časopisy přináší příběhy čtenářek, které si zvolily život bez dětí a jsou nucené tuto svou volbu neustále obhajovat. U mužů se volba bezdětnosti řeší jen v souvislosti s některými „typy žen“, před kterými články muže varují.¹³⁴

---

¹³¹ Srov. ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. „Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994–2004.“, s. 108.

¹³² Srov. HAŠKOVÁ, Hana. Výzkumná sonda do světa rodičovství a bezdětnosti v časopisech životního stylu pro muže. In: HAŠKOVÁ, Hana (ed.) – POMAHAČOVÁ, Jana. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-111-3. S. 64–93. s. 85–86. Podobně též: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 109.

Podobně též HAŠKOVÁ, Hana. K genderovým aspektům bezdětnosti.

¹³³ Srov. KICZKOVÁ, Zuzana. „Sociálně materstvo“: Koncepce a příběh, In: HANÁLKOVÁ, Petra – HACZKOVÁ, Libuše – KALIVODOVÁ, Eva (eds.). *V bludném kruhu – Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 2006. S. 417–433. S. 417–418.

¹³⁴ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. Výzkumná sonda do světa rodičovství a bezdětnosti v časopisech životního stylu pro muže, s. 85–86. Podobně též: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 109.

Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi se u nás stále přikládá rodičovství v životně člověka zásadní úloha. S výrokem „*dítě je naplněním života člověka*“ souhlasily v ČR v roce 1999 téměř dvě třetiny dotázaných, podobně s tvrzením „*lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život*“ souhlasila v roce 2002 téměř polovina dotázaných. V těchto postojích máme blízko i k ostatním zemím bývalého východoevropského bloku. V západních zemích, kde k poklesu plodnosti začalo docházet dříve, se tak velký důraz na rodičovství neklade a také celoživotní bezdětnost bývá více vnímána jako plnohodnotná alternativa k rodičovství. Ovšem ani v západních zemích s vyšší tolerancí bezdětnosti neklesá vidina radosti, kterou výchova dětí lidem přináší – potěšení z růstu dětí dlouhodobě považuje za největší štěstí v životě 80 % evropských občanů.

Také v České republice v průběhu devadesátých let postupně klesal souhlas s výrokem „*žena musí mít děti, aby se naplnilo její poslání*“, a to ve všech věkových skupinách obyvatelstva. Tato ideová změna pak mohla sehrát určitou roli v natalitních plánech mladých lidí.¹³⁵

V rámci průzkumu PPA2 v roce 2001 souhlasila nadpoloviční většina české populace s výrokem „*mít děti je zodpovědnost vůči společnosti*.“ A to navzdory vzrůstajícím individualizací života. Podle Tomáše Sobotky toto zjištění zřejmě neznámá, že by pocit zodpovědnosti ke společnosti motivoval velké množství lidí k plození dětí, ale svědčí spíše o přetrvávajícím pohledu na bezdětné jakožto na sobecké a nezodpovědné jedince.¹³⁶

I přes určitý nárůst společenské tolerance bezdětnosti zůstává v české společnosti stále hluboce zakořeněný názor, že v případě rodičovství je nutné udělat pro své dítě vše potřebné, a to i za cenu vlastního sebezapření.¹³⁷

Zároveň se vzrůstající tolerancí bezdětnosti ale neklesají genderové rozdíly v jejím vnímání. S názorem, že muž musí mít harmonickou rodinu, aby byl považován za úspěšného, souhlasí přibližně polovina české populace, s obdobným výrokem v případě ženy souhlasí téměř dvě třetiny respondentů. Významného postavení v zaměstnání by měla „*úspěšná*“ žena dosáhnout podle 16 % dotazovaných, kdežto „*úspěšný muž*“ podle 37 % tázaných. Z průzkumu celkově vyplývá, že ženy stále kladou na rodičovství větší

---

¹³⁵ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 109-112. Podobně též: SOBOTKA, Tomáš, 2006. *Bezdětnost v České republice*, 67.

¹³⁶ Srov. SOBOTKA, Tomáš, 2006. *Bezdětnost v České republice*, S. 68-69.

¹³⁷ Srov. PISCOVÁ, M. 2002. „Marital and parental start and demographic behaviour in Slovakia (and in Europe) at the turn of the centuries.“ *Sociológia* 34 (3): 251-268. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 112.

důraz než muži a zároveň muži i ženy připisují větší důležitost mateřství pro ženy než otcovství pro muže.¹³⁸

Průzkum „*Naše společnost 2004/4*“ se mimo jiné zaměřil na názorovou různost v pohledech na rodičovství mezi skupinami lidí různého věku a s různým sociálním a ekonomickým postavením.

Otázky v rámci průzkumu byly rozděleny do tří oblastí:

1. Oblast zahrnovala výroky zdůrazňující „*rodičovství jako povinnost a nutnost pro každého*.“ S nimi se ztotožnili především lidé starší, nižšího socioekonomického postavení, žijící v manželství a v menších obcích.

2. Skupinu tvoří výroky chápající rodičovství „*jako individuální volbu srovnatelnou i s volbou života bez dětí*.“ A kladou rovnítko mezi rodičovství a další možné způsoby seberealizace prostřednictvím práce, osobních zájmu nebo péče o druhé jiného charakteru. Míra souhlasu s tímto tvrzením je poměrně srovnatelná napříč zkoumanými skupinami, s výjimkou svobodných lidí, kteří s ním souhlasí častěji.

3. Do třetí skupiny spadají výroky vnímající „*rodičovství jako zodpovědnost*.“ Podle těchto tvrzení není rodičovství pro každého a není ani srovnatelné s bezdětností. Klade se tu důraz na „*správné rodičovství*“, podmíněné fungujícím manželstvím, dobrým materiálním zajištěním a bezpečným prostředím. S tímto postojem se nejčastěji ztotožňují muži, svobodní, ovdovělí a rozvedení lidé a lidé žijící v době průzkumu bez partnera.

Data získaná průzkumem potvrdila, že mladí lidé přestávají vnímat rodičovství jako povinnost pro každého a kladou důraz na jeho „*kvalitu*.“ Zejména svobodní lidé pak začínají více považovat volbu bezdětnosti za srovnatelnou s rodičovstvím a vyzdvihují zodpovědnost s rodičovstvím spojenou.¹³⁹

Tolerance bezdětnosti ovšem není nepodmíněná a často se odvíjí od důvodů, které k ní konkrétního jedince vedou. Sociologický výzkum „*Naše společnost 2004/4*“ sestavil sadu častých důvodů volby bezdětnosti, ke kterým respondenti z různých věkových skupin vyjadřovali míru, nakolik jsou schopni je u druhých akceptovat:

1. „*Obava o zdraví dítěte*.“
2. „*Obava o vlastní zdraví*.“
3. „*Obava z neschopnosti finančního zabezpečení rodiny*.“

¹³⁸ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen, s. 13.

¹³⁹ Srov. Naše společnost 2004/4. citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*, s. 114–115. Podobně také HAŠKOVÁ, Hana. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen, s. 15.

4. „Náboženské přesvědčení (kněžství, členství v církevním řádu).“
5. „Upřednostnění péče o jiného člena rodiny.“
6. „Obava z budoucího vývoje společnosti.“
7. „Nedůvěra ve vlastní rodičovské schopnosti.“
8. „Upřednostnění práce před zakládáním rodiny.“
9. „Obava ze ztráty vlastní nezávislosti.“
10. „Upřednostnění zálib neslučitelných s péčí o dítě.“¹⁴⁰

Souhrnně lze říci, že pro mladé lidi ve věku mezi 35 a 40 lety jsou všechny uvedené důvody přijatelné více než pro lidi starší. Ale i mezi těmito mladšími lidmi více než polovina akceptuje pouze „obavy o zdraví“, „náboženské přesvědčení“ a „obavy z neschopnosti finančního zabezpečení rodiny.“ Zároveň mladí lidé častěji než starší ročníky tolerovali upřednostnění zálib, práce, vlastní nezávislosti nebo nedůvěru ve vlastní rodičovské schopnosti.

Pokud rozdělíme respondenty podle jejich sociálního a ekonomického zázemí, projevila se jako nejvíce tolerantní skupina osob s vyššími příjmy. Ta v průzkumu více akceptovala nejen upřednostnění práce, zálib, nezávislosti nebo náboženského přesvědčení, ale oproti původnímu očekávání i neschopnost finančně zabezpečit rodinu. V tomto případě je tedy ekonomické zdůvodnění bezdětnosti vnímáno jako hodnota, nikoli jako reflexe situace tázaného – lidé by si měli pořizovat děti jen tehdy, pokud jim jsou schopni zajistit vhodné zázemí. Toto zjištění zároveň odpovídá teorii, že vyšší příjmy, umožňující více způsobů seberealizace, prodlužují období bezdětnosti a zároveň zvyšují toleranci celoživotní bezdětnosti. Ekonomické zdůvodnění bezdětnosti a její další vnější bariéry jsou také více tolerovány lidmi z větších měst. Finanční důvody více akceptují muži, k lidem, kteří místo pořízení vlastních dětí pečují o jiné členy rodiny jsou shovívavější naopak ženy. To patrně souvisí se zakotvením tradičních genderových rolí, kdy bývají muži vnímáni hlavně jako živitelé rodiny a ženy jako pečovatelky.¹⁴¹

¹⁴⁰ Srov. Naše společnost 2004/4. Citováno podle: HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti, s. 116–117.

¹⁴¹ Srov. HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti, s. 108-118. Podobně také: HAŠKOVÁ, Hana. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen, s. 15.

7.3. Reflexe celospolečenské diskuze na příkladu internetového fóra

Celospolečenskou diskuzi zajímavým způsobem zmapovaly v roce 2006 Hana Hašková a Lenka Zamykalová v článku „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ ve kterém zkoumaly mimo jiné diskuze probíhající pod články o bezdětnosti v různých internetových fórech.¹⁴²

Podobným způsobem zajímavou bakalářskou práci k tématu společenské akceptaci bezdětnosti zpracovala v roce 2009 Šárka Hořavová na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.¹⁴³ Autorka ve své práci vychází ze sledování diskuzního fóra na webu www.ona.idnes.cz, které se váže k článku „Že mám porodit a vychovat děti? Ne, děkuji.“ V diskuzi si všímá reakcí na článek mezi lidmi, kteří už děti mají, nebo po nich touží a zároveň lidí, kteří pořízení dětí neplánují. Celá internetová diskuze se vede ve velmi emotivním, často až nepřátelském tónu, a to zejména na účet bezdětných. Kritika se snáší hlavně na hlavy bezdětných žen, u kterých je volba bezdětnosti mezi diskutéry vnímána mnohem zásadněji než obdobná volba na straně mužů. Bezdětné ženy jsou tu v různých obměnách a formulacích označovány za defektní, nezodpovědné, nezralé, bezcitné, sobecké, kariéristky, neschopné rozhodnutí, neženské, emocionálně narušené, vzpírající se přirozenosti a své předurčenosti, nedokonalé, hendikepované, sebestředné, neschopné najít a udržet si solidního partnera, žijící život bez skutečného smyslu a naplnění a spějící k nešťastnému a osamělému stáří. Celkově z diskuze vyznívá, že děti je nutné ve svém životě chtít a za každou cenu o ně usilovat, neboť jsou hlavním smyslem a naplněním života.¹⁴⁴ Podobného vyznění jsou i diskuze v ostatních fórech, zmiňované Haškovou a Zamykalovou.

Diskutují argumentují „nepřirozeností a abnormalitou bezdětnosti,“ kdy ženu díky její biologické schopnosti rodit děti vnímají jako k reprodukci primárně určenou. Kromě kritiky osobního žebříčku hodnot a životního stylu bezdětných se tu setkáváme také s důrazem na společenské dopady jejich volby – s jejich obviňováním z vymírání českého národa, ze způsobení sociální nerovnováhy mezi poměrem starých a ekonomicky produktivních obyvatel a s tím spojenými problémy při vyplácení důchodů a dalších sociálních dávek, se zodpovědností za přísun přistěhovalců, kteří vyrovnávají

¹⁴² Srov. HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf* 2006. Č. 40-4: 130 odstavců. [2018-8-3].

Dostupné online na adrese: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>>.

¹⁴³ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie – Diplomová bakalářská práce, obor genderová studia, 2009.

¹⁴⁴ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 10.

nedostatek produktivních lidí v české populaci a podobně. V souvislosti s tím v diskuzi zaznívají i návrhy na vyšší daně pro ty bezdětné, u kterých není absence dětí způsobena zdravotními důvody, ale vlastní volbou. Zároveň je bezdětnost často označována za dočasný stav s tím, že ženy nakonec „přijdou k rozumu, prohlédnou“ a děti si pořídí.

Na bezdětné je tímto vyvíjen přímý tlak a některé ženy v diskuzi přiznávají, že sami tomuto tlaku podlehly a děti si pořídily, ačkoli je v danou chvíli neplánovaly. Díky tomuto společenskému tlaku pak nelze volbu přivedení dětí na svět vnímat jako zcela autonomní.¹⁴⁵

Možnost svobodné osobní volby v životě jednotlivce sice podporuje většina diskutujících, ale pokud si člověk, respektive žena, zvolí nepřivést na svět děti, je tato volba označována za špatnou, mylnou, případně až hříšnou. Bezvýhradnou toleranci volby bezdětnosti bez slova „ale“, které často uvádí následnou kritizující větu, vyjadřuje jen velmi málo diskutujících.¹⁴⁶

Do diskuze se zapojují i bezdětní se snahou své pozice obhajovat. Zaznívají tu argumenty jako „*nechci mít děti jen proto, abych vyhověla tlaku*“ (Lucie 6. 2. 2008 11:21)¹⁴⁷, vyskytují se mezi nimi otázky, proč vlastně mít děti a uvádění důvodů, proč zvolili život bez nich – nejčastěji se uvádí kariéra, sebevzdělávání, cestování a touha po svobodě. Mezi argumenty lze ale najít i odpor k dětem, nevyhovující ekonomickou situaci, u žen obavy ze zničení postavy a strach z porodu, nebo absenci vhodného partnera. Někteří nechtějí přivést na svět děti z důvodu obav z přelidnění planety, zhoršující se ekologické situace, nebo vysoké kriminality.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ Srov. MEYERS, D. T. 2001. „The rush to Motherhood – Pronatalist Discourse and Women’s Autonomy.“ *Sings* 26 (3): 735-773. citováno podle: HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem.*, s. 25.

¹⁴⁶ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem.*, s. 24–25.

¹⁴⁷ HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 24.

¹⁴⁸ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 26. Podobně též: SCHUSTER, Robert. Dítě je to nejhorší, co může někdo provést životnímu prostředí, tvrdí německá autorka. (6.3.2019) [2019-5-3].

<https://www.lidovky.cz/svet/dite-je-to-nejhors-i-co-muze-nekdo-provest-zivotnimu-prostredi-tvr-di-nemecka-autorka.A190306_143100_in_zahranici_mha?recommendationId=00000000-0000-5000-8000-000000000000>. Podobně též: KREJČÍ, Veronika. Nechci rodit, abych zachránila svět. Desítky žen se zřekly budoucích dětí kvůli globálnímu oteplování. (12.3.2019) [2019-5-3].

<https://www.lidovky.cz/svet/nechci-rodit-abych-zachranila-svet-desitky-zen-se-zrekly-budoucich-deti-kvuli-globalnimu-oteplovani.A190311_172845_in_zahranici_krev>.

Rodiče a lidé toužící po dětech však tyto argumenty v rámci diskuze považují za neoprávněné a považují je jen za náhražku v porovnání s rodičovstvím¹⁴⁹, které „skutečně naplňuje“ (Pepa 4. 2. 2008 07:15).¹⁵⁰ Zároveň považují bezdětné za nekompetentní posuzovat hodnotu rodičovství, protože sami nikdy nezažili pocit mít děti. Kdežto lidé, kteří děti mají, si osobně prošli i obdobím a zkušeností bezdětnosti, a tudíž se cítí být oprávněni ji hodnotit. Tato představa je ale zavádějící – pokud člověk v budoucnu dítě plánuje, prožívá svůj pohled na rodičovství a svou aktuální bezdětnost jinak než člověk rodičovství neplánující. A ve chvíli, kdy člověk potomka zplodí, odpovídá jeho status v bezdětném období spíše statusu „budoucího rodiče“, než bezdětného.¹⁵¹

Mnozí se domnívají, že ve skrytu duše touží po dětech každá žena a zdůvodňováním své bezdětnosti jen lže sama sobě.

Z vyjadřování bezdětných je ale často cítit defenzivní pozice a občasné přiznávání vlastní „abnormality“ a lítosti, že se neumí ztotožnit s většinovou životní volbou – „Mám pocit, že jsem tím divná.“ (moony 4. 2. 2008 19:41), „Bohužel ... s lítostí musím zkonstatovat, že představa velké rodiny a pobíhajících prcků kolem mě, mě trochu děsí“ (jam 4. 2. 2008 11:12).¹⁵² Také přiznávají, že se cítí být tlačeni k přetvářce: „musím projevit vůči dětem svých kamarádek trochu náklonnosti, abych nebyla v jejich očích divná“ (stella 4. 2. 2008 11:43).¹⁵³ Zároveň je možné mezi bezdětnými vysledovat jisté obavy z osamělého stáří, starší bezdětní je ale často uklidňují.

I ze strany bezdětných lze sledovat stížnosti směrem k rodičům, kdy bezdětným jejich děti překáží ve společnosti. Tyto projevy jsou však mnohem vzácnější než útoky na bezdětné.¹⁵⁴

7.4. Reflexe diskuze mezi dobrovolně bezdětnými

Socioložka Hana Víznerová se naopak zaměřila na diskuze probíhající mezi dobrovolně bezdětnými, kteří svůj postoj otevřeně deklarují, v takzvaných. „*childfree*

---

¹⁴⁹ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 26. Podobně také: KREJČÍ, Veronika. *Odpírání mateřství kvůli klimatu? Krize přijde, ale je to spíše sobeckost, říká klimatolog Čilek*. (14.3.2019) [2019-5-3].

<https://www.lidovky.cz/lide/odpirani-materstvi-kvuli-klimatu-krize-prijde-ale-je-to-spise-sobeckost-rika-klimatolog-cilek.A190313_154311_lide_krev>.

¹⁵⁰ HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 26.

¹⁵¹ Srov. KLAMM, Jan. Editorial: *Bezdětnost*. A2 Alarm 2017, 11. 10., roč. 13, č. 21, s. 2.

¹⁵² HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*. S. 18.

¹⁵³ HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*. S. 18.

¹⁵⁴ Srov. HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*, s. 30.

zónách".¹⁵⁵ Protože se snahy založit podobná fóra v České republice zatím neseťkaly s velkým úspěchem, čerpala autorka z fóra „*Childfree zone*“ založeného v Austrálii. Podle proběhlé analýzy lze debaty mezi bezdětnými shrnout do šesti hlavních okruhů, ve kterých se bezdětní především vymezují proti argumentaci většinové společnosti – jde o témata sobectví a individualismu, nezodpovědnosti, nepochopení a netolerance, postoje k rodičovství, genderových vlivů a partnerských vztahů.

Proti obecně platnému mínění, že dobrovolně bezdětní lidé jsou sobečtí a sebestřední jedinci, vedoucí prázdný život, argumentují samotní bezdětní naopak svou nesobečností. Přivést na svět děti totiž někteří považují za hrozbu pro životní prostředí, nebo pokládají životní prostředí a další podmínky života v současném světě za příliš narušené a nevhodné pro život svého dítěte. Tito lidé také často aktivně působí v různých ekologických organizacích. Zároveň nechtějí své děti vystavovat ani jiným problémům, kterým by musely v životě čelit. Někteří bezdětní však naopak sami sebe za sobecké označují s tím, že odmítají nést zodpovědnost za dalšího člověka a chtějí svůj život trávit podle vlastních představ. Někdy zaznívají názory, že sobečtí jsou naopak sami rodiče, protože se rozhodli přivést na svět dítě a tím si splnit vlastní přání bez ohledu na důsledky a na okolí. Objevují se také zmínky o sobeckém chování dětí, které jsou často nevychované a obtěžují své okolí na veřejnosti.¹⁵⁶

Jako velmi důležité hodnoty v životě bezdětných se v rámci diskuze projevuje autonomie, osobní nezávislost a svoboda. Tito lidé se nechtějí cítit tlačeni druhými k určitému postoji, názoru nebo životnímu stylu. Chtějí se rozhodovat sami za sebe a deklarují, že se o sebe dokáží i sami postarat.

K otázce nezodpovědnosti se bezdětní většinou vyjadřují tím způsobem, že je lepší se rodičem vůbec nestat, než být v rodičovství nezodpovědný. Spojují tedy zodpovědnost především s rodičovstvím, s výchovou dětí a péčí o ně. Tím vyjadřují jednak kritiku nezodpovědných rodičů a jednak vlastní neochotu tuto zodpovědnost nést. Diskutující kritizují rodiče, že špatně vychovávají své děti, nebo se obávají různých negativních vlivů, které na děti v dnešní době působí, případně opět argumentují ekologií a přelidněním planety. Na základě těchto postojů pak považují plození dětí za

---

¹⁵⁵ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „*Childfree zone*“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ In HAŠKOVÁ, Hana – ŠALAMOŮNOVÁ, Petra, VÍZNEROVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologická studie/sociological Studies 06:4. Praha: sociologický ústav AV ČR. 2006. s. 78-93.

¹⁵⁶ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „*Childfree zone*“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“, s. 80-82.

nezodpovědné. Někteří bezdětní přímo uvádí, že nejsou ochotni přijmout zodpovědnost za starost o dítě a za jeho výchovu.¹⁵⁷

Často řešený problémem mezi bezdětnými je nepochopení jejich volby ze strany svého okolí, a to nejbližších příbuzných či přátel ale i vzdálenějšího okruhu lidí, se kterými se setkávají, včetně pracovních kolegů. Stěžují si, jak je pro ně těžké být neustále vystavováni konfrontacím ohledně svého zvoleného životního stylu a nátlaku na jeho změnu a přizpůsobení se společensky uznávané normě. Většina diskutujících je ale o své volbě přesvědčena a domnívá se, že každý člověk má právo rozhodnout o svém životě sám, bez ohledu na společenské hodnoty, normy nebo tradice. Zároveň odmítají tvrzení, že je křesťanskou povinností rodit děti a stěžují si, že je lidé v okolí označují za „nenormální“ nebo „divné“, což považují za nelegitimní.¹⁵⁸

Avšak přesto, že dobrovolně bezdětní vyžadují toleranci ostatních k vlastnímu postoji, vyjadřují někteří z nich netolerantní postoj k rodičům a pokud mají sami negativní vztah k dětem, bývají netolerantní i vůči nim. Touží sice po respektu druhých, avšak v obranné reakci na ně někdy sami útočí. Odmítají například kojení na veřejnosti, přítomnost dětí v zaměstnání rodičů, nebo kritizují příliš hlučné chování dětí na veřejnosti. Ti bezdětní, kteří cítí negativní vztah k dětem, se jim proto snaží vyhýbat, případně mají vztah k dětem odstupňovaný, například podle věku. Bezdětní se také často vymezují vůči chování některých rodičů, kteří příliš vnucují své rodičovství ostatním – například tím, že se příliš chlubí narozeným dítětem, okázale vyjadřují svou hrdost na něj, příliš prožívají své rodičovství a očekávají adekvátní reakce i od ostatních. Setkání s takovými rodiči se bezdětní pak spíše vyhýbají, ti radikálnější pak přímo deklarují svůj odmítavý postoj a nezájem. Nechápu, jak se někteří mohou definovat jen prostřednictvím své rodičovské role a odmítají tvrzení, že by smyslem a cílem života mělo být plození dětí a neuznávají rodičovství za základní součást identity každého člověka. Někteří diskutující chápou, že většina lidí děti chce a pořídí si je, ale neuznávají mateřství a otcovství za obecně platnou normu a kritizují občasný jev, kdy lidé mají děti jen proto, že je to „normální“ a „přirozené“. Objevují se zmínky o tom, že řada rodičů působí dojemem, jako by děti vlastně raději neměli a že právě tito lidé nejčastěji zpochybňují postoje dobrovolně bezdětných. Hlavní charakteristikou, kterou by podle diskutujících měl rodič naplňovat, je tedy zodpovědnost. A to jak v otázce, zda

---

¹⁵⁷ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ S. 84–85.

¹⁵⁸ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ S. 84–85.

a kolik dětí si pořídí, tak v jejich následné výchově. Někteří diskutující se domnívají, že by v případě nutnosti dokázali být dobrými rodiči, čímž se patrně vymezují proti obecně zaznívajícimu předpokladu jejich neschopnosti.

Jako důvody své bezdětnosti diskutující uvádí své ideologické přesvědčení, ekonomické důvody, časovou náročnost zaměstnání, oblibu časově náročných koníčků nebo náročnost výchovy dětí.¹⁵⁹

Účastníci diskuze si dále všimají rozdílných nároků ohledně rodičovství kladených na ženy a muže. Na ženy je v tomto směru podle diskutujících vyvíjen mnohem větší tlak než na muže, u kterých bývá bezdětnost snáze tolerována. Ženy zároveň přispívají do diskuze více než muži a především ženy pak diskutují otázky antikoncepce a kontroly plodnosti. Dále se v diskuzích věnují možnostem vzájemného sladění práce a rodiny, přičemž ale převážná většina bezdětných pokládá za nereálné najít dostatečně naplnění v práci a zároveň pečovat o rodinu.¹⁶⁰

Jako poslední stěžejní téma diskuzí uvádí studie partnerské vztahy. Pro většinu bezdětných je velmi důležité najít k sobě partnera se stejným životním postojem a s odpovídajícím životním stylem. Dále se diskutující zabývají vlivem svého rodinného stavu na respektování volby bezdětnosti od okolí. Lidé, kteří žijí bez partnera, se domnívají, že je jejich situace komplikovanější než situace lidí v dlouhodobějším partnerském svazku. Musí totiž čelit intenzivnějšímu tlaku okolí, které zpochybňuje jejich volbu, snaží se je přesvědčit, že s nalezením vhodného partnera změní názor a obecně na tuto změnu názoru vyvíjí větší tlak. Bezdětní žijící v manželství si naopak stěžují na všeobecné očekávání druhých, že si přivedou na svět děti krátce po sňatku.¹⁶¹

Podle W. Hubera se lze mezi bezdětnými setkat také se stížnostmi na zvýhodňování rodičů, a to především v pracovním prostředí. Bezdětní argumentují tím, že oni také neočekávají, že budou jejich zaměstnavatelé brát ohledy na jejich osobní zájmy a koníčky a neuznávají tedy výhody a úlevy, které mohou být rodičům poskytovány při výkonu povolání. Dle autora by se však i lidé, kteří se rozhodnou vlastní děti nemít, měli podílet na etickém klimatu, ve kterém jsou děti vítány „*jako štěstí rodičů a příspěvek k lepší budoucnosti společnosti.*“ Respekt ke svobodné volbě a rozmanitosti

---

¹⁵⁹ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ 85–88.

¹⁶⁰ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“, s. 88-89.

¹⁶¹ Srov. VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree_zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ S. 89-91.

životních stylů včetně důvodů, proč někdo děti má a jiný ne, by však neměl vylučovat ocenění rodičovské práce a snahu o vyvážení tohoto výkonu.¹⁶²

7.5. Shrnutí

Ve společenské diskuzi se jasně odděluje neplodnost od dobrovolné bezdětnosti, přičemž neplodné páry bývají litovány, kdežto dobrovolně bezdětní v mnohých případech stále ještě odsuzováni. Zejména ženám se vytýká, že se vyhýbají své přirozenosti.

Důvodem bezdětnosti může být dlouhodobé odkládání založení rodiny až do doby, kdy lidé počít potomka „*nestihnou*“, a to z mnoha důvodů, jako například pozdní nalezení vhodného partnera, dlouhodobý pocit nedostatečného materiálního zabezpečení a podobně. Je pak otázkou, nakolik tuto bezdětnost vnímat jako „*dobrovolnou*“. Důvodem bezdětnosti může ale být i prostá osobní volba děti nemít. Toto rozhodnutí ale nikdy není konečné. Respektive, dokud je člověk schopen děti biologicky počít, nachází se v situaci, kdy musí znovu a znovu svou volbu přehodnocovat a případně se bránit početí při každém sexuálním styku.

Jako nejčastější důvody při osobní volbě bezdětnosti se pak uvádí obavy o zdraví vlastní, nebo dítěte, obavy o z neschopnosti ekonomického zajištění rodiny, náboženské přesvědčení, obavy z budoucího vývoje společnosti a životního prostředí, nedůvěra ve vlastní rodičovské schopnosti, upřednostnění práce a osobních zálib, obavy ze ztráty vlastní nezávislosti, obava z porodu nebo ze zničení postavy u žen, snaha uchránit svého případného potomka před starostmi a problémy v životě, špatný vztah k dětem, nebo snaha zabránit přelidnění planety a ekologickým dopadům běžného života člověka na přírodu. I přes rostoucí míru tolerance bezdětnosti však velká část české společnosti nepovažuje uváděné důvody za legitimní a uznává jen důvody zdravotní nebo náboženské. Jako tolerantnější se projevují hlavně mladí lidé, lidé výše ekonomicky a sociálně postavení a ovdovělí či rozvedení.

Bezdětní jsou často obviňováni ze sobectví, nezodpovědnosti nebo nepřirozenosti svého chování. Proti tomu se často brání. Vlastní sobectví sice někteří přiznávají, ale především považují za sobecké naopak rození dětí bez ohledu na vnější okolnosti. Zodpovědnost bezdětní spojují hlavně s rodičovstvím a zastávají názor, že je lepší děti nemít, než si je pořídít a následně se o ně dostatečně nestarat. Zároveň bezdětní

---

¹⁶² Srov. HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*, s. 34.

neuznávají celospolečensky zakořeněný názor, že je rodičovství základní složkou lidské identity. Také sami bezdětní někdy kritizují rodiče za nezodpovědný přístup k dětem a k jejich výchově, za přílišné vnucování svého rodičovství ostatním, nebo za obtěžující chování jejich dětí. Tato kritika se ale od kritiky směřující na vrub bezdětných značně liší – zatímco rodiče jsou bezdětnými většinou kritizováni za konkrétní chování v konkrétní situaci, bezdětní jsou kritizováni za své osobní volby, žebříčky hodnot a životní styl.

8. Natalitní politika

8.1. Úvod

Plození dětí se nepovažuje jen za soukromou záležitost každého člověka, ale za jev, který zásadním způsobem ovlivňuje složení populace a v souvislosti s tím fungování celé společnosti, v extrémním případně i její vyhynutí. Proto je také dlouhodobou součástí politických strategií, které se jí snaží různým způsobem směřovat a redukovat. Jejím účelem je různými prostředky ovlivnit chování jednotlivců k co největšímu prospěchu společnosti. Můžeme tu pozorovat jak různé cíle, tak cesty k jejich dosažení. V rámci politických opatření je tak možné vysledovat jak snahu o podporu rodičovství (nebo v některých obdobích naopak o podporu nerodičovství), tak směry vedoucí ke stigmatizaci a trestání bezdětných (nebo naopak v některých obdobích ke stigmatizaci rodičů). Otázkou však zůstává, jak jsou takové snahy eticky přijatelné a nakolik jsou zároveň přijatelné používané, nebo zamýšlené prostředky k nim vedoucí. Obecně potřeba natalitní politiky do jisté míry zpochybňuje obraz přirozenosti rodičovství, která by měla být podle většinových názorů vlastní každému jedinci.

Ačkoli lidé nejsou příliš schopni zasahovat do biologických daností vymezujících plození potomků, snaží se od počátku své existence svou reprodukci ovlivňovat. Lze soudit, že už nejstarší populace poddruhu *homo sapiens sapiens* prováděly eugenickou politiku a neživili jedince těžce nemocné nebo poškozené a zraněné či osoby staré, které nebyly přínosné pro společnost, ale znamenaly pro ni spíše přítěž v neustálém boji o přežití.¹⁶³ Ačkoli tyto zvyky dnes vnímáme jako barbarské a dnes jsou naštěstí ve většině populací světa překonané, svědčí o silné tendenci lidstva vědomě regulovat své rozmnožování, a to v celé jeho historii.

---

¹⁶³ Srov. PAVLÍK, Zdeněk. Dilemata populační politiky. In: KOCOuroVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 95-106, s. 95.

8.2. Směry natalitní politiky

Populační politiku můžeme podle cílů, kterých se snaží dosáhnout, rozdělit na dva základní směry: politiku pronatalitní, směřující k tomu, aby se ve společnosti rodilo více dětí a politiku antinatalitní, nebo též malthusiánskou, směřující naopak ke snížení porodnosti.

8.2.1. Pronatalitní politika – populacionistická

V současné době se v ekonomicky vyspělých zemích světa setkáváme s klesající porodností, úbytkem mladých lidí ve společnosti a s ním spojenou hrozbou stárnutí populace, kolapsu sociálních systémů a nárůstu přistěhovalectví s následnými změnami v národnostního a kulturního složení obyvatel Evropy. Tato rizika chtějí zmírnit pronatalitní politická opatření tím, že přimějí lidi k plození většího počtu dětí. Ladislav Rabušic ale upozorňuje, že tyto snahy nejsou bez rizika. Hlavní příčinu sociálních problému totiž nevidí v případném nízkém počtu obyvatel země, ale právě v rozdílech v jejich věkové struktuře. A tyto rozdíly mohou paradoxně příliš razantní zásahy, které není možné dlouhodobě udržet, ještě zhoršit. Vedou totiž k výkyvům porodnosti a s nimi spojenému kolísání poměru dětí, lidí v produktivním věku a seniorů v populaci. Jako příklad uvádí pronatalitní opatření sedmdesátých let v Československu, které za cenu velkých státních investic sice vedly ke krátkodobě silnému nárůstu plodnosti, ale nebyly dlouhodobě udržitelné a v dlouhodobém horizontu tak způsobily naopak zvýšení procenta starých obyvatel.¹⁶⁴

Jiřina Koucourková považuje podporu rodin za nutnou, protože současné ekonomické tržní prostředí není schopné ocenit přínos rodiny a mladí lidé jsou vystaveni tlaku rozhodování mezi založením rodiny kariérou. Zároveň však souhlasí s názorem, že tato opatření musí mít dlouhodobou strategii.¹⁶⁵

8.2.2. Antinatalitní politika – malthusiánská

Opačným směrem se ubírá politika antinatalitní, která se snaží růst populace brzdit. Lze se s ní setkat hlavně v rozvojových zemích s vysokým přírůstkem obyvatelstva.

---

¹⁶⁴ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 229–236.

¹⁶⁵ Srov. KOCOURKOVÁ, Jiřina. Proč a jaká rodinná politika v ČR: postoje české veřejnosti k pronatalitním opatřením. In: KOCOUROVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 139-158, s. 140.

Jako příklad lze uvést drastická opatření politiky jednoho dítěte, zavedená v 80. letech v Číně.

Tento směr se začal formovat na přelomu 18. a 19. století, kdy se Evropa po průmyslové revoluci obávala přelidnění. Novou teorii vyslovil anglický reverend Thomas Robert Malthus, který tvrdil, že jsou lidé posedlí „*zhoubným sexuální pudem*“, jehož následkem se rozmnožují rychleji, než „*obilí na poli a dobytek na pastvě*“. Následkem tohoto nezřízeného rozmnožování narůstá bída, neřesti a stoupá množství válek, což v praxi slouží k opětovnému snižování populace k úrovni, na které si vystačí se zásobami potravy. Vycházel tedy z předpokladu, že biologická potřeba člověka jíst a jeho pohlavní vášeň jsou silnější než jeho schopnost obstarávat si potravu. Na základě této premisy zformoval myšlenku, že by chudáci měli omezit svůj sexuální pud, aby se snížil nárůst populace a tím následně i rizika hladomoru, válek a epidemií. Malthus patřil k mladým Angličanům, ve kterých Velká Francouzská revoluce vyvolala krutost a zdála se mu přehnaná i ta nejskromnější snaha anglické vlády o pomoc chudým. Podle jeho názoru jde o vyhozené peníze, které přispějí jen k tomu, že bude chudina přivádět na svět více dětí, čímž vzroste množství chudých, kteří se následkem toho budou mít opět stejně zle, ne-li hůř. Proto zastával názor, že by chudí lidé měli rodit méně dětí, čímž se výrazně sníží celkové množství obyvatelstva a zároveň se pozitivně změni jeho skladba. Jako prostředek pro snížení porodnosti doporučoval chudým život v celibátu a případný sňatek až v pozdějším věku, neboť se člověk nesmí žádným způsobem bránit následkům pohlavního styku. Toto jednoznačné odmítnutí všech preventivních prostředků početí přineslo Malthusovi podporu i těch, kteří jej zpočátku obviňovali z nemorálnosti a bývalý duchovní se stal uznávanou osobností národohospodářské politiky. V některých oblastech, zejména v Rakousku a jižním Německu, se vlády dokonce snažily uvádět jeho teorie do praxe, nebo s jejich pomocí zasahovat do soukromého života poddaných. Až do 18. století se poměrně podporovala sňatečnost obyvatel, neboť se rození dětí považovalo za výhodné pro stát a jeho ekonomickou a vojenskou sílu. Za knížete Metternicha ale vlády začaly sňatky podmiňovat různými sociálními a ekonomickými předpoklady snoubenců. Tato opatření ale nepřinesla podstatné populační změny, protože s omezením sňatků se začalo rodit více nemanželských dětí, kdežto s podporou sňatků se rodilo více dětí v manželství.

S Malthusovou teorií patrně nejvíce sympatizovali angličtí továrníci, neboť jim usnadnila mzdovou politiku. Za nuzné podmínky dělníků totiž nyní nenesl odpovědnost jejich zaměstnavatel, ale sám dělník, protože si pořídil příliš mnoho dětí k obživě.

Kdyby navíc žil dělník v celibátu a chodil brzy spát, jistě by vzrostl jeho pracovní výkon.

Avšak právě požadavek na život v celibátu hatil popularitu malthusianismu u většiny obyvatel – touha po vztahu, blízkosti a fyzickém kontaktu většinou převážila všechna ekonomická a populační doporučení, a dokonce překonávala i skutečný fyzický pocit přepracovanosti, podvýživy a hladu.

Proto se někteří Malthusovi žáci odklonili od jeho striktní doktríny a ještě za života svého učitele vytvořili její novou variantu, později nazývanou novomalthusiánství. Uznali sociální potřebu snížení porodnosti, avšak prohlásili, že sexuální pud člověka je přirozeným jevem, jehož potlačování odporuje přírodě a je tudíž nemorální. Zastávali názor, že sexuální a rozmnožovací pud není totéž a je potřeba je oddělovat tak, jak to odpovídá sociálním podmínkám a přání manželů.

Považovali proto za důležité dát chudým manželům do rukou prostředky k zabránění početí, aniž by museli dlouhodobě omezit pohlavní styk.

Za Malthusova žáka se považoval také Charles Darwin, neboť od něho převzal základní myšlenku „*boje o existenci*“. Novomalthusiánská preventivní opatření na ochranu před přelidněním a zlepšení individuální životní úrovně navíc odpovídala i Darwinovu učení.

Novomalthusianisté nehodlali zacházet se svým učením nebezpečně daleko, ale snažili se lidem vysvětlit, že by jim, jejich národu i celému lidstvu uškodilo, kdyby přiváděli na svět neomezený počet dětí, protože by pro ně nebyl dostatek potravy. Na úkor kvantity potomstva se navíc snažili vyzdvihovat jeho „*kvalitu*“ a zdůrazňovali, že je třeba vychovávat zdravé a zdatné děti, čímž se konkrétněji začala v polovině 19. století zabývat eugenika.¹⁶⁶

8.2.3. Antinatalismus jako filozofický směr

Negativní postoj k plození dětí zaujímá také filozofický směr zvaný antinatalismus, vycházející z myšlenek Arthura Schopenhauera. antinatalisté preferují nebytí namísto bytí, čímž zaujímají velmi vyhraněné stanovisko k otázce po smyslu a hodnotě lidského života a v souvislosti s ní se zaměřují i na otázku regulace porodnosti.¹⁶⁷

---

¹⁶⁶ Srov. MORUS, Richard Lewinsohn. *Světové dějiny sexuality*. Vydání 2., dopl., (V NV 1.). Praha: Naše vojsko, 1992. s. 215–225.

¹⁶⁷ Srov. Ostravská univerzita, filozofická fakulta. *ANTINATALISMUS aneb Nebýt či být? – pozvánka na konferenci*. (18. 9. 2017) [2019-4-9]. <<https://ff.osu.cz/kfi/20626/antinatalismus/>>.

Podle antinatalistů je plození dětí morálně nezodpovědné, protože v lidském životě převažuje utrpení nad potěšením a přivedeme-li na svět nového člověka, nemůžeme předem zjistit, jestli by si to on sám přál a tím mu působíme újmu. Antinatalisté dále argumentují hrozbou přelidnění planety a s ním spojených hladomorů a epidemií.¹⁶⁸

S podobnými tendencemi se v médiích setkáváme i dnes v diskuzím o ekologické stopě, kterou každý člověk zanechává na této planetě.¹⁶⁹

8.3. Cesty natalitní politiky

V souvislosti s poklesem porodnosti v Evropských zemích mají jejich politická opatření pronatalitní zaměření. Podle L. Rabušice lze porodnost zvyšovat třemi způsoby:

1. Donutit obyvatele, aby rodili více dětí, i když nechtějí.
2. Zvýšit touhu obyvatel po větším počtu dětí.
3. Odstranit překážky, které by mohly bránit plození a výchově většího počtu dětí.¹⁷⁰

První způsob, který by nutil obyvatele k rodičovství proti jejich vůli, se zdá být v demokratické společnosti nepřijatelný. I přes to ale můžeme jisté náznaky takových snah pozorovat. Stále častěji totiž zaznívají různé diskuze, že by bezdětní měli platit vyšší daně, v Německu se objevují návrhy, aby jim náležel jen poloviční starobní důchod.¹⁷¹ Vrcholem takových úvah je nedávný návrh současného premiéra České republiky Andreje Babiše, podle kterého by bezdětní lidé sice měli odvádět celý život sociální pojištění, nárok na starobní důchod by však neměli žádný.¹⁷²

Takový způsob řízení společnosti však zasahuje do nejintimnějších záležitostí člověka a dělá z dítěte i z rodiče ideologický nástroj společnosti. Uráží nejen jejich lidskou důstojnost, ale i podstatu rodinných vztahů, které se dnes zakládají na vzájemné lásce a úctě. Těžko si představit charakter člověka, který by přivedl na svět dítě jen

---

¹⁶⁸ Srov. Wikipedie: otevřená encyklopedie. *Antinatalismus*. [2019-4-9].
<<https://cs.wikipedia.org/wiki/Antinatalismus>>.

¹⁶⁹ Srov. ZÍTA, Dalibor. *Přes čáru: I Češi se rozhodují nemít děti. Kvůli planetě? Nebo protože nic jiného nezbyvá?* (29. 11. 2017) [2019-4-9].

<<https://wave.rozhlas.cz/pres-caru-i-cesi-se-rozhoduji-nemit-deti-kvuli-planete-nebo-protoze-nic-jineho-6479658>>.

¹⁷⁰ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 229.

¹⁷¹ Srov. MF Dnes. *Němci diskutují o polovičním důchodu pro bezdětné*. (18. 3. 2006) [2018-12-15].
<https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/nemci-diskutuji-o-polovicnim-duchodu-pro-bezdetne.A060317_231335_ekonomika_ad>.

¹⁷² Srov. Reflex, KOLMAN, Petr. *Babiš chce penzijní reformou potrestat bezdětné, je to ale myšlenka plná logických děr*. (5.2.2019) [2019-5-20].

proto, aby si vyrobil odečitatelnou položku do daňového přiznání. Podobně absurdně působí představa, jakým způsobem by lidé úředníkům prakticky dokládali, že se o početí potomka dostatečně snažili.

Zvýšit touhu lidí po plození dětí už zní přijatelněji, ale bylo by nutné vědět, co lidi k plození dětí motivuje a dokázat s touto motivací vhodně naložit. Bohužel dosavadní sociologická bádání dosud spolehlivou odpověď na tuto otázku nepřinesla.

Také třetí cesta ke zvýšení porodnosti – odstranění překážek rodičovství, v první řadě předpokládá tyto překážky znát. Jako hlavní překážky se dnes uvádí problematiku získávání vhodného bydlení, nízké příjmy nebo nemožnost sladit kariéru s péčí o děti. Ani tyto předpoklady však nejsou zcela spolehlivé. Podle dosavadních zjištění totiž dochází k početí prvního dítěte často bez zajištění bydlení, o které se rodiče snaží až při plánování druhého. A otázka adekvátní výše příjmu je velmi subjektivní a odvíjí se od toho, z jaké socioekonomické situace mladý člověk pochází. Sladění kariéry s péčí o děti mají napomáhat kvalitní předškolní zařízení, odpovídající mateřská dovolená a finanční ohodnocení porodu. Všechna tato opatření jsou u nás na relativně vysoké úrovni. V posledních letech jen narůstají požadavky na větší možnosti alternativních a zkrácených pracovních úvazků pro rodiče.

V souvislosti s natalitní politikou však Rabušic upozorňuje na problematiku fakt. Pokud se zavedou pro stát nákladná opatření, která lidem usnadní život, ale i přes to nepřinesou očekávaný efekt, je velmi problematické tato opatření později zrušit. Proto je nutné s nimi zacházet velmi obezřetně.¹⁷³

8.4. Shrnutí

Natalitní opatření se považují za přirozenou součást politiky. Ta se podle aktuálních potřeb společnosti snaží přimět obyvatele, aby si pořizovali takový počet dětí, který je vhodný pro její dlouhodobé sociální a ekonomické, případně i ekologické fungování, čímž se klade požadavek na vzájemnou solidaritu obyvatel. I v rámci této solidarity ale pokládám za nutné respektovat důstojnost každé osoby, která nemá být jako prostředek podřízena jiným cílům a měl by zůstat umožněn adekvátního rozvoj každého jednotlivce. Narozené dítě, ke kterému se natalitní opatření vztahují, by tedy nemělo být přivedeno na svět jako nástroj k zajištění ekonomického chodu a sociálního fungování společnosti, ale pro ně samé, jako pro milovanou a chtěnou osobu samu o sobě. Stejným

---

¹⁷³ Srov. RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* S. 229–231.

způsobem nepokládám za vhodné instrumentalizování rodiče jakožto prostředku pro výchovu budoucí pracovní síly, vojáka, nebo daňového poplatníka. Politická opatření by tedy neměla směřovat ke stigmatizaci bezdětných v době, kdy je ekonomicky vhodné zvyšovat podíl aktivních obyvatel v populaci, ale k zajištění odpovídajících podmínek pro rodiče, kteří vnímají děti jako plnohodnotnou a chtěnou součást vlastního života a k zajištění adekvátních podmínek pro osobní rozvoj jejich dětí.

Z kapitoly o natalitní politice vyplývá, že politika může zasahovat i do oblastí, kde bychom její vliv neočekávali, a to do oblastí tak osobních, jako je rozhodnutí o rodičovství. Tím se ovšem poněkud relativizuje pojem dobrovolnosti v souvislosti s bezdětností. Jsou to právě často sociální struktury, které velmi ovlivňují svobodu rozhodnutí jednotlivce, byť ten omezení své svobody v rozhodnutí nemusí vůbec vnímat.

9. Shrnutí sociologické části práce a užší vymezení témat etické reflexe

V této kapitole se pokusím stručně shrnout předchozí debatu a vymezit z ní témata následující etické reflexe.

Sociologická část práce dokládá rozsáhlost a komplexitu tématu. Na jedné straně se mluví o jisté, ač sporné míře genetického přednastavení člověka k rozmnožování a psychologických hodnotách dětí pro rodiče, které jsou jen stěží nahraditelné jinými prostředky. Řadu lidí vede tato touha k využívání metod asistované reprodukce a někteří jsou pro ni ochotni zajít až na hranice svého zdraví nebo finančních možností. Asistovaná reprodukce se dnes již stává normou a nevyužit ji vnímá řada lidí jako nepřirozené a sobecké.

V souvislosti s určitým genetickým nastavením a hodnotou dětí tu výrazně figuruje také rodičovská láska, kterou dnes sice vnímáme jako jedno z nejpřirozenějších a nejpevnějších pout v životě člověka, ale historie dokládá, že tomu tak nebylo zdaleka vždy a vztah rodičů k dětem nejenže podléhal dobové módě, ale stával se také nástrojem k nejrůznějším politickým a společenským cílům. I přes tyto silné aspekty porodnost v České republice stále klesá, v prvním pololetí roku 2018 dosáhla hodnoty 1,6 dítěte na ženu, což je hluboko pod hranicí prosté reprodukce obyvatel, za kterou se považuje hodnota 2,1 dítěte na ženu. Právě tato hranice se pokládá za mezní k tomu, aby se produktivní obyvatelé do budoucna byli schopni postarat jak o své děti, tak o staré a

nemohoucí občany.¹⁷⁴ Pro zdůvodnění poklesu porodnosti vznikl v Západních zemích model tzv. první a druhé demografické tranzice, v zemích bývalého východního bloku pak vznikly dvě skupiny teorií a to teorie strukturální a kulturní, které tento jev zdůvodňují buď působením silných socioekonomických bariér bránících rodičovství, nebo změnami hodnot a životního stylu mladých lidí.

V celém období existence lidstva pak lze vypožorovat také nejrůznější snahy o regulaci porodnosti, a to o její snižování či naopak zvyšování, dle aktuálních potřeb společnosti.

Tolerance dobrovolné bezdětnosti v naší společnosti sice stoupá, ale není bezpodmínečná. Více než polovina lidí akceptuje jako přijatelné motivy tohoto rozhodnutí jen „obavy o zdraví“, „náboženské přesvědčení“ a „obavy z neschopnosti finančního zabezpečení rodiny.“

Z kritiky, která se stále poměrně intenzivně snáší na hlavy bezdětných, lze vyčíst dvě skupiny argumentů.

První skupina cílí na osobní postoje bezdětných, kdy jim vytýká nepřirozenost jejich jednání, vadný žebříček hodnot, absenci skutečného smyslu života, nedospělost nebo bezcitnost. Tuto množinu argumentů nazvu v následující etické reflexi argumentem biologickým, protože všechny tyto výtky jsou dle kritiků důsledkem „vadné přirozenosti“ toho, kdo děti odmítá. Tato „vadná přirozenost“ se vnímá jako vzepření se biologickému přednastavení člověka.

Druhá skupina argumentů apeluje na společenskou zodpovědnost a označuje bezdětné lidi za sobecké, bezohledné a nezodpovědné vůči společnosti, protože nízké počty narozených dětí mohou být v budoucnu jedním z důvodů stárnutí populace a s ním spojených problémů.

To mi dává příležitost zdůraznit, že téma dobrovolné bezdětnosti není téma jasné a přehledné, jak se jistá část české veřejné diskuze tváří.

---

¹⁷⁴ Srov. České noviny. *V ČR za 25 let výrazně klesla porodnost a zvýšil se věk matek.* (23. 5. 2018) [2019-5-18]. <<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/v-cr-za-25-let-vyrazne-klesla-porodnost-a-zvysil-se-vek-matek/1624500>>.

10. Etika dobrovolné bezdětnosti

10.1. Úvod

V této druhé části se pokusím o určitou etickou reflexi výše specifikovaných dvou skupin argumentů dobrovolné bezdětnosti. Budu vycházet především z předchozího textu, který chápu jako určitou faktickou mapu aktuální české diskuze na toto téma.

Jádrem této části bude diskuze těchto skupin argumentů proti dobrovolné bezdětnosti a filozoficko-teologického konceptu *inclinationes naturales* (přirozených sklonů).

Zde tedy mohu zúžit v úvodu stanovený cíl práce.

Užším cílem práce bude prozkoumat, nakolik je kritérium *inclinationes naturales* vhodné k reflexi tak komplexní problematiky.

Mojí hypotézou je, že *inclinationes naturales* nejsou příliš vhodným kritériem v přístupu k dobrovolné bezdětnosti, neboť jejich struktura je příliš hrubá na to, aby byla schopna zanalyzovat, jak veškeré jemné předivo společenských historických souvislostí na makroúrovni, tak jejich osobní, výrazně subjektivní konkretizaci v životě konkrétního člověka (pak tedy na mikroúrovni). Zároveň však zřejmě nebudou bezcennými, neboť, a v tom by mohl být jejich přínos, mohou člověku, který se dobrovolně rozhodne děti nemít, být jakýmsi průběžnými momenty osobního hledání dobra v jeho životě.

Pro volbu *inclinationes naturales* jako zkoumaného kritéria v oblasti dobrovolné bezdětnosti mě vedou několiké důvody. Zaprvé jsem kritérium *inclinationes naturales* vybrala také s ohledem na fakt, že práce vzniká na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Tím se práce hlásí k místu svého vzniku, tedy že může mít blízko určitě také k teologickému kontextu svého vzniku. Zároveň však, a to považuji za důležitější, se domnívám, že *inclinationes naturales* jako jakési základní antropologické nastavení mohou být srozumitelné i té části odborné veřejnosti, která se primárně v teologickém kontextu nepohybuje, nebo ho odmítá. Kritériologie *inclinationes naturales* tak může být jakýmsi přemostěním, nabídkou nebo společným jmenovatelem k etickým diskuzím i s takzvanou sekulární etikou.

Dalším důvodem, který mě k volbě tohoto kritéria vedl, je okruh jistého typu argumentů, který je s dobrovolnou bezdětností spojen. V něm jde o jakousi neurčitou představu, že přivést děti na svět patří neodmyslitelně k plnému naplnění lidství, a to především u ženy (to je patrné například v kapitole „Reflexe celospolečenské diskuze

na příkladu internetového fóra“). Tato představa, která má podobu až určitého klišé, je společná jak pro sekulární společnost, tak i pro některé kruhy římskokatolické církve.

10.2. Inclinationes naturales jako možné kritérium hodnocení dobrovolné bezdětnosti

10.2.1. Dobrovolná bezdětnost v souvislosti se svobodou rozhodnutí k ní nebo proti ní

Nejprve se pokusím nastínit, co dobrovolnou bezdětností míním v této části práce.

Jako první problém se ukazuje vůbec vymezení pojmu dobrovolnosti spojeného s tématem bezdětnosti, protože už v průběhu sepisování práce se ukazuje jako obtížné přesně rozlišit mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností, a to jednak z důvodu biologických omezení reprodukce, kdy někteří lidé, zejména ženy, v průběhu svého života tak dlouho děti odkládají, až je „*nestihnou*“, ačkoli je původně chtěly, tak z důvodu komplexních historických a soudobě společenských tlaků naléhajících na vstup do rodičovství.

Nahlédneme-li, jak komplexní historické a společenské předivo vlivů, které ve svém důsledku ovlivňují rozhodnutí jednotlivců mít či nemít děti, může být, musíme také minimálně na teoretické rovině připustit, že i rodičovství může být pod vlivem i těch nejjemnějších společenských tlaků nedobrovolné. Jinými slovy, že se lidé mohou stát rodiči, protože je to společensky více konformní než děti nemít. Tedy, že ani rozhodnutí k rodičovství nemusí být svobodné. Přesto by i takto nesvobodné (nedobrovolně) rodičovství bylo společensky akceptováno jako přijatelnější než vědomé rozhodnutí děti nemít. Přitom míra svobody těchto dvou rozhodnutí je velmi rozdílná.

Vedle toho existuje, a mluvím nyní o římskokatolické církvi takzvaně západního ritu, praxe celibátu. Tato praxe znamená, že ten, a mám na mysli nyní diecézní kněze, komu je celibát předepsán, a zároveň ho přijme jako požadavek diecézního biskupa při jáhenském svěcení, bude žít v bezženství a z toho také vyplývá, že bude bezdětný. Zdali je rozhodnutí svěcence opravdu dobrovolné, je samozřejmě otázkou. Jinými slovy úplně přesně nevíme, zdali je diecézní kněz, sloužící v naší farnosti, bezdětný dobrovolně či nedobrovolně (zvláště pokud přijal celibát a s ním i bezdětnost jako vnucenou podmínku přijetí jáhenského a návazně i kněžského svěcení).

Existuje tedy, alespoň teoreticky, minimálně ještě navíc vedle dobrovolné bezdětnosti také nedobrovolné rodičovství a nedobrovolná bezdětnost.

Dobrovolnou bezdětnost v této části práce chápu jako vědomé rozhodnutí nemít děti, a to navzdory těm či oněm tlakům, které chtějí toto rozhodnutí zvrátit.

10.2.2. *Inclinationes naturales* jako zkoumané a aplikované kritérium etické reflexe

Inclinationes naturales, neboli česky přirozené sklony patří, a tak je vnímám i v této práci, k části výkladu Tomáše Akvinského k tématu přirozeného zákona.

Tomáš Akvinský nahlíží přirozený zákon jako vztažený k zákonu Božímu a neztotožňuje jej s biologickými danostmi, nýbrž zdůrazňuje roli lidského rozumu, s jehož pomocí jsou lidé schopni rozlišit základní orientace pro své jednání a vyjádřit je normativním způsobem. Klíčovou roli tu hraje právě lidská racionalita a jednat podle přirozenosti znamená jednat podle rozumu, který je právě specificky lidskou přirozeností, danou člověku Bohem. Přirozený zákon tedy není jasně daným dílem jakéhosi tvůrce zákona, ale dílem lidské racionality jakožto daru od Stvořitele. Lidé pak s její pomocí formulují normy přispívající k dobru jednotlivce i celého společenství. Tomáš Akvinský vztahuje pojem přirozeného práva v návaznosti na Aristotela na život v polis a nelze jej tedy vnímat staticky.¹⁷⁵ „Přirozený zákon lze chápat jako to, co člověk s pomocí svého rozumu chápe jako správné pro vlastní život uprostřed společenství lidí (polis) a na své cestě k plnému společenství s Bohem.“¹⁷⁶

Přímo o *inclinationes naturales* píše Tomáš Akvinský v Teologické sumě, otázce 94, článku 2: „Dobro má povahu cíle, zlo pak povahu jeho opaku. Proto rozum přirozeně poznává jako dobro – a tedy jako to, co se má konat – všechno to, k čemu má člověk přirozený sklon. A opak toho poznává jako zlo – a tedy jako to, čeho je nutno se varovat. Vedle řádu přirozených sklonů pak existuje řád příkazů přirozeného zákona.

V člověku je především sklon k dobru podle přirozenosti, kterou má společnou se všemi substancemi, pokud si každá substance žádá zachovat vlastní bytí podle své přirozenosti. A podle tohoto sklonu patří k přirozenému zákonu to, čím se zachovává život člověka a čím se brání opaku.

Za druhé je v člověku sklon k tomu, co mu náleží speciálněji podle přirozenosti, kterou má společnou s ostatními živočichy. A podle toho patří k přirozenému zákonu ,to, co přirozenost naučila všechny živočichy‘, jako je spojení muže a ženy, výchova dětí apod.

---

¹⁷⁵ Srov. ŠTICA, Petr. Přirozený zákon v sociálním učení církve. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2010 – *Přirozený zákon*, roč. 14, č. 2, S. 66–90. S. 70–71.

¹⁷⁶ ŠTICA, Petr. *Přirozený zákon*, s. 71.

Za třetí je v člověku sklon k dobru podle přirozenosti jeho rozumu, jež je mu vlastní. Tak má člověk přirozený sklon k tomu, aby poznával pravdu o Bohu a aby žil ve společnosti. A podle toho patří k přirozenému zákonu všechno, co se týká tohoto skonu, například aby se varoval nevědomosti, aby neurážel ty, s nimiž musí žít, a podobné věci, které k tomu patří.¹⁷⁷

Podle Bernarda Häringa se přirozeností míní nejnaternější popudy člověka. Tomáš Akvinský přitom zdůrazňuje, že ani Kristův zákon, ani přirozený mravní zákon nemohou být ve své nejhlubší podstatě chápány jako zákony uložené, ale pro obojí je rozhodující, aby je člověk objevoval svobodně ze svého nitra a ve vzájemné interakci s druhými. Tento úkon sebechápání je svobodný a tvůrčí a za člověka jej nemůže vykonat nikdo jiný než on sám, a to i s rizikem vlastního selhání. Lidský život může dosáhnout svého smyslu jen tehdy, pokud mu člověk tento smysl sám dá, a to tvůrčím životem a rozvojem vlastních vloh.¹⁷⁸

Eberhard Schockenhoff shrnuje ve své knize *Natural law and human dignity*¹⁷⁹ učení Tomáše Akvinského z jeho díla *Summa theologie*, z části I-II, 94,2 když říká, že vedle přirozeného rozumu jsou v naší přirozenosti sklony, takzvané „*inclinationes naturales*“, které blíže určují naši tělesně-duchovní povahu. První rovina je společná všemu stvořenému a jde v ní o vlastní sebeuchování. To bychom mohli přeložit pro větší srozumitelnost do biologického jazyka jako pud sebezáchovy. Jinými slovy, každému stvořenému bytí jde o udržení vlastní existence. Druhou rovinou, která je pro téma této práce zásadní, je rovina, která je společná všemu živému bytí, kde jde o rozmnožování a výchovu potomstva. Třetí rovinou je pak rovina specificky lidská, v níž jde o život ve společnosti a o poznání Boha.

Z hlediska tématu této práce je ale rozhodující, nakolik jsou přirozené sklony závazné pro jednání člověka v konkrétních životních situacích a otázkách. Otázkou tedy je, zda *inclinationes naturales* určují člověku, jak musí s nutností jednat, nebo zda mu ponechávají svobodu rozhodování.

Klíčový pro jejich význam při hodnocení *inclinationes naturales* je jejich vztah k rozumu jako jejich „*pořadatel*“. Schockenhoff mluví o dvou extrémních pozicích v přístupu k *inclinationes naturales*. Tím jedním ze dvou krajních postojů je názor, že

---

¹⁷⁷ AKVINSKÝ, Tomáš, ŠPRUNK, Karel, ed. *Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě*. Praha: Krystal, 2003. Studium (Křesťanská akademie v Římě). S. 60.

¹⁷⁸ Srov. HÄRING, Bernhard. *Free and Faithful in Christ: Moral Theology for Priests and Laity. Volume I: General Moral Theology*. Slough: St Paul Publications, 1978. s. 318.

¹⁷⁹ SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Natural law & human dignity: universal ethics in an historical world*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, c2003. S. 160-166.

rozum pouze potvrzuje existenci *inclinaciones naturales* a ty pak samy o sobě dostačují k bezpečné orientaci v rozhodnutích člověka. Druhou krajní pozicí je pak představa, že *inclinaciones naturales* jsou pouze jakousi surovinou, se kterou může rozum v podstatě libovolně pracovat.¹⁸⁰

Schůdné názorové spektrum tedy leží mezi těmito dvěma krajnostmi a zde se také nachází odpověď na užší cíl této práce, totiž odpověď na otázku „*nakolik je kritérium tzv. inclinaciones naturales vhodné k reflexi komplexní problematiky dobrovolné bezdětnosti*“. A právě proto jsou *inclinaciones naturales* vhodným vodítkem k přístupu k tématu dobrovolné bezdětnosti, je však třeba vyloučit ony dvě krajnosti, které v souvislosti s *inclinaciones naturales* jmenuje Schockenhoff. Tedy, že musíme odmítnout jednak představu, že mít děti je v člověku jasně zakódováno, že ani nemůže žít dobře jinak, a že kdo mít děti odmítá, tak se staví proti nevyhnutelné tendenci ve své přirozenosti. Stejně tak ale musíme odmítnout představu, která si tendenci k plození dětí vůbec nepřipouští a odmítá ji, jako kdyby vůbec neexistovala.

Střední pozicí je postoj, který se ptá, jak se postavit k touze mít děti, kterou ve svém nitru poznávám. A teprve zaujetí tohoto postoje může být lidsky svobodným, a proto i mravně hodnotitelným činem. S tím ovšem souvisí i to, že podle *inclinaciones naturales* nelze hodnotit lidský čin jako celek. Především je třeba zohlednit jeho jedinečnost a okolnosti. Rozhodujícím pak bude to, zdali se dotyčný či dotyčná rozhodli podle svého svědomí. A to i tehdy, pokud by šlo i o tzv. mylné svědomí. Tyto poslední aspekty však již nejsou vlastním tématem práce, proto jsem je zde pouze naznačila, byť uznávám, že by si zasloužily vlastní a širší pojednání.

Mít děti je pak jen jednou z variant odpovědí na otázku, jak já sama mám žít svůj vlastní, odpovědný a smysluplný život. Pro někoho je touto odpovědí péče o vlastní děti, ale je třeba připustit jako přijatelnou variantu, že taková odpověď, a to i přes existenci tendence dětí mít, je pouze jednou odpovědí v řadě dalších možností.

10.2.3. Biologický argument a argument společenské užitečnosti v diskuzi o dobrovolné bezdětnosti

V kritice dobrovolné bezdětnosti vystupují do popředí dvě skupiny argumentů. Tyto okruhy nazývám argumenty biologickými a argumenty společenské užitečnosti. V následujícím textu se je pokusím nahlédnout z pozice právě *inclinaciones naturales*.

---

¹⁸⁰ Srov. SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Natural law & human dignity: universal ethics in an historical world*, s. 172.

První skupinu označuji jako argumenty biologické, neboť jejich leitmotivem je představa, že mít děti je především otázkou biologické danosti. Jako taková je pak tato představa spojována s identitou člověka, generalizujícím způsobem je pak rodičovství chápáno jako součást a výraz lidské přirozenosti, a to především ženy, muže již méně. Ve filozofické tradici (i v části tradice křesťanské teologie) nachází tento argument výraz v pojmu *inclinaciones naturales*, kdy touha po dítěti je vnímána jako člověku vlastní, vycházející z jeho podstaty. V éře převahy přírodních věd ve společenské diskuzi se touha po dítěti začala, možná už pod dojmem *inclinaciones naturales*, vnímat jako biologicky (chápáno i jako pevně kauzálně) daná¹⁸¹. Odtud je už jen krůček k představě, že kdo děti nemá, musí být nějak „vadný“, „méněcenný“ tělesně, a pokud je bezdětnost výsledkem jeho vlastního rozhodnutí, pak je takové rozhodnutí vnímáno jako jdoucí proti lidské přirozenosti toho, kdo se dětí bezdůvodně zříká. Následně je takový člověk vnímán jako vnitřně rozpolcený, nevytvářející celistvost, a proto je jako takový svému okolí přinejmenším podezřelý.

Druhý argument je argument, který vnímá rodičovství jako svého druhu výraz užitečnosti pro společnost. Tento argument můžeme také vnímat jako založený už v *inclinaciones naturales*, kde je vedle snahy o zachování sebe sama součástí lidské přirozenosti také snaha o udržení lidské společnosti jako celku. I tyto tendence mapují v sociologické části. Člověk, který se vědomě rozhodne děti nemít je pak vnímán jako sobec, který nebere ohledy na potřeby společnosti, či na demografické hrozby, které rozhodnutí nemít děti, posilují.

Člověk, který se rozhodne děti nemít musí pak čelit nařčení z „vadnosti“, „vnitřní neuspořádanosti vlastní osoby“ na jedné straně a sobectví na straně druhé. Musí stále sám sebe před těmito dvěma argumenty obhajovat.

Skutečně udivuje, že v české společnosti, která se tak hlasitě hlásí k liberalizmu, osobním hodnotám a individualizmu, nalezneme tak drtivý tlak vyžadující nekompromisní podřízení představě, že mít dítě je výrazem společenské odpovědnosti. Faktu, že se tím dítě instrumentalizuje, že přestává jít o ně samé, a stává se nástrojem, ať už čehokoliv, si zastánci tohoto postoje nevšímají. A je lhostejno, zdali se tito zastánci hlásí ke „křesťanským hodnotám“ či argumentují spíše z ekonomicko-utilitaristických a pragmatických pozic.

---

¹⁸¹ I když přímá souvislost je prozatím neprokázána a domnívám se že vzhledem ke složitosti porozumění lidské DNA ani v brzké době prokázána nebude.

Ani biologizující argument hájící nutnost mít děti, ani argument ekonomické výhodnosti mít děti pro společnost si neuvědomují, jak v posledku lidsky nedůstojné jejich postoje jsou. Oba typy argumentů pro nebo proti bezdětnosti rozhodujícího se jednotlivce instrumentalizují. Biologický argument se snaží vnutit představu, že chování respektující biologickou „danost“, je jednání dobré, socio-ekonomický argument zase tvrdí, že dobré je takové chování, které respektuje to, co společnost vyžaduje. Tím vytváří z jednotlivce nástroj k zachování společnosti. Jednotlivec je pak vůči společnosti v podřízeném postavení. V takové představě je na prvním místě kolektiv, jemuž jednotlivec slouží.

Na druhou stranu mají oba argumenty v něčem pravdu. Touha mít děti může být, a třeba pro většinu lidí i je, součástí jejich podstaty, a je třeba i biologicky dána (byť přímé biologické důkazy o tom chybějí). Tedy i ten, kdo děti odmítá, by měl ve svém rozhodování zkoumat i tuto rovnu své přirozenosti. Co však je třeba odmítnout, je představa, že by biologická danost byla beze zbytku determinující k rozhodnutí mít děti. Biologická danost může být nejvíce nějakou tendencí, nemůže být však určující, není-li pak lidská svoboda pouhou iluzí. A není-li biologická danost určující, je možné vůči ní zaujmout postoj. Je tedy na člověku samotném, aby nejprve sám zaujal vědomý, racionální a odpovědný postoj k otázce, zdali děti mít bude, či nikoliv. Totéž platí analogicky i pro onen druhý, socio-ekonomický argument, jak jsem ho nazvala. I zde by se měl ten, kdo přemýšlí nad otázkou, zda mít či nemít děti, odpovědět na námitku sobeckosti a společenské solidarity. A zde je třeba připustit, že ani argument socio-ekonomický neplatí beze zbytku a nutně. Nemít dítě pak zcela jistě samo o sobě neznamená, že ten, kdo se rozhodl děti nemít je již tím samým rozhodnutím sobec, kterého stav společnosti a zachování její existence v budoucnu nezajímá. Je třeba takovému jedinci ponechat prostor pro jeho vlastní subjektivní, svobodné rozhodnutí, neboť jinak by společnost vnímající dobrovolně bezdětného člověka vždy jako sobce nutně musela být vnímána jako společnost ideologická a v posledku totalitní. A je-li tendence vnímat zvolenou bezdětnost bez dalšího jako sobectví součástí společenské diskuze na naše téma, pak jde o tendenci totalizující a to je jistě velmi vážná námitka a hranice, kterou nemůžeme v otevřené společnosti tolerovat.

Inclinationes naturales, jak uvádí Schockenhoff, navíc nevymezují odpovědi na konkrétní otázky v životě člověka, ale lze je spíše vnímat jako určitý „hrubý náčrt“ lidské osobnosti. Výslednému obrazu však přesné kontury, dynamiku, barevné odstíny a výraz musí dodat člověk sám svým rozumem, pomocí kterého formuje své jednání

v konkrétních životních situacích, ač s vědomím a respektem k jeho základním liniím.¹⁸² Z citovaného textu Tomáše Akvinského nevyplývá, že by jedna skupina přirozených sklonů měla mít přednost před druhou. Způsob čtení, který povyšuje jednu skupinu nad druhou, může být spíše až pozdějšího data. Smyslem textu nebylo předložit měřítko, podle kterého by bylo možné v budoucnu hodnotit všechna myslitelná lidská rozhodnutí, ale jde skutečně spíše o náčrt.

Pokud se tedy člověk, například v rámci teorie racionální volby zmíněné výše, rozhodně zasvětit svůj život více třetí, specificky lidské rovině, a věnovat se naplno poznávání stvořeného například v podobě vědeckého bádání, umělecké tvorby, nebo zasvěceného života v církvi, nelze toto rozhodnutí pokládat za méně hodnotné, nebo hůře vyvážené, než kdyby se rozhodl zasvětit jej převážně výchově dětí v souladu s druhou rovinou přirozených sklonů. A totéž platí i naopak. Podobným způsobem také není možné odsuzovat člověka, který svou životní energii věnuje převážně vlastnímu přežití, tedy zachování sebe sama.

Na základě těchto úvah snad mohu říci, že rozhodnutí mít či nemít děti musí být rozhodnutím učiněným ve svědomí člověka. Člověk se musí vědomě rozhodnout, nakolik bude vnímat biologickou tendenci se množit jako bezesbytku determinující, pak by ovšem nebylo jeho rozhodnutí až tak svobodné, bylo by spíše nesvobodné, nebo zdali se této biologizující tendenci postaví, a rozhodne se navzdory ní. A pak se rozhodne jako svobodný člověk.

Stejně tak lze uvažovat i o socio-ekonomické argumentaci. Také zde lze i přes její váhu říci, že jednotlivec nemusí mít zájem na další fyzické existenci zachování určitého lidského společenství, ale že jeho způsob existence v ní se bude zaměřovat jinak. Že naplní svůj život jinak než péčí o dostatečně vysoký počet těch, kteří budou přispívat na důchody zbytku společnosti. Může svůj život naplnit něčím naprosto originálním, třeba i tím, co společnost doposud vůbec neznala, a proto s oním přínosem nemůže počítat jako se součástí ekonomického kalkulu. To může být příklad umělců, kteří mohou vytvářet umělecká díla, která se společnosti mohou jevit jako nepotřebná, přesto nelze říci, že tito lidé jsou sobci, neboť oni právě svojí tvorbou společnost obohacují. Ale i kdyby bezdětní lidé byli v očích společnosti zcela neužiteční, ani takový postoj nelze tolerovat, neboť taková společnost by byla společností, která, řečeno Kantem už nevnímá „člověka vždy jako účel“, ale především jako prostředek. Tím by se člen takové

---

¹⁸² Srov. SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Natural law & human dignity: universal ethics in an historical world*, s. 160–166.

společnosti stával věcí, což je tendence, jak známe i z naší dějinné zkušenosti, tragicky zhoubná.

10.3. Shrnutí

Etická část práce je snahou o kritický pohled etické reflexe na téma dobrovolné bezdětnosti. Tato část má dvě roviny. V první části jde o posouzení, nakolik jsou *inclinationes naturales* vhodnými kritérii pro hodnocení dobrovolné bezdětnosti. Tuto otázku lze uzavřít tak, že *inclinationes naturales* jsou vhodnou kritériologií, byť se tak zprvu nejevily právě pro dojem, který kolem nich vytváří jejich povrchní a bohužel časté užívání. Tedy že jsou jakýmsi „*nastaveními od výrobce*“, že jsou něčím pevně daným, něčím, z čeho jednání člověka vychází, a člověk, pokud chce dojít svého cíle a naplnit svoji lidskost, musí se jimi řídit, že jsou mu východiskem a zároveň cílem jednání. Však už při nepatrně hlubším zkoumání *inclinationes naturales* se dočítáme, že *inclinationes naturales* jsou něco, vůči čemu zaujímá jednající vztah ve svém praktickém rozumu. A právě tento moment je to, co umožňuje detailnější rozlišování, a tedy i etické hodnocení. Z toho lze pak vyvodit dva výsledky:

Za prvé, že se jednající nemusí slepě podřídít svým přirozeným sklonům, naopak, že praktický rozum vyžaduje, aby vůči nim zaujal vědomý postoj.

Za druhé ovšem zároveň platí, že se jednající nemůže tvářit, jako kdyby *inclinationes naturales* vůbec neexistovaly. Jsou mu totiž zároveň otázkou, která je mu kladena, a na kterou musí hledat odpověď.

Z tohoto úhlu pohledu není dobrovolná bezdětnost něčím, co by se stavělo proti lidské přirozenosti. Znamená to, že je to naprosto legitimní volba. Z toho tedy vyplývá i odpověď na otázku argumentu společenské užitečnosti. Požadavek společenské užitečnosti se dá klást pouze jako nárok, nikoliv ovšem totalizující, tedy takový, který musí člen společnosti bezvýhradně naplňovat. Obsah odpovědi na tento požadavek musí být zcela svobodnou volbou jednotlivce.

Závěr

Tato práce si kladla dva cíle:

1. Zmapovat aktuální odbornou a veřejnou diskuzi o dobrovolné bezdětnosti v České republice, zejména ty aspekty, které mají zároveň jakýsi etický přesah.

Odpovědi na první otázku jsou shromážděné v sociologické části práce a shrnuté v deváté kapitole.

2. Ze sociologické části pak vybrat argumenty, které zaznívají nejčastěji v české etické diskuzi a ty pak podrobit etické reflexi.

Tolerance dobrovolné bezdětnosti sice v české společnosti stoupá, ale stále se vnímá spíše v negativním smyslu. Kritiku bezdětných lze shrnout do dvou hlavních proudů. První proud míří přímo na osobní postoje těchto lidí, kdy jim vytýká nepřirozenost jejich jednání, vadný žebříček hodnot, absenci skutečného smyslu života, nedospělost nebo bezcitnost. Druhá skupina argumentů se odvolává na odpovědnost vůči společnosti a označuje tyto lidi za sobecké a nezodpovědné, neboť jejich postoj může být jednou z příčin budoucího stárnutí populace. Obě tyto skupiny argumentů připomínají filozofický pojem Tomáše Akvinského *inclinationes naturales* (přirozené sklony), především jeho druhé roviny, ve které se jedná o sklon k zachování vlastního druhu, který je přirozený všemu živému. Přirozené sklony je možné vnímat jako jeden ze základních orientačních bodů pro jednání člověka. Jde však jen o základní hrubý náčrt, nikoli o přesné určení, jak má člověk se svým životem nakládat. Tento náčrt není vhodné ani slepě následovat, ani jej zcela vyloučit, jako kdyby vůbec neexistoval.

Střední cestu mezi těmito dvěma extrémy představuje vyhodnocení všech přirozených tendencí a nejrůznějších dalších motivů v životě člověka prostřednictvím praktického rozumu a na základě toho se rozhodnout ke konkrétnímu jednání, ve shodě s vlastním svědomím. Z tohoto pohledu je možné vnímat *inclinationes naturales* jako vhodné kritérium i pro hodnocení dobrovolné bezdětnosti.

Přesto, že se tendence k rozmnožování a udržení vlastního rodu považuje v převažující společenské diskuzi často za striktně biologicky danou, stává se prokreace zároveň v průběhu lidské historie předmětem společenského tlaku a často i politickým nástrojem k dosahování nejrůznějších cílů. Zatímco se tedy setkáváme s tendencí kritizovat nepřirozené jednání jedince, který si nepořídí děti, často urputné snahy natalitní politiky a společenské tlaky naopak paradoxně přiznávají, že se jedná o aspekt

společenské odpovědnosti, ke kterému je nutné lidi směřovat, čímž zároveň jeho přirozenost a jasnou danost zpochybňují.

Ačkoli je snaha o zachování vlastního rodu silně zakořeněná v přirozených tendencích člověka, a v tomto smyslu ji lze v pojmech křesťanské morálky zahrnout pod *inclinationes naturales*, podléhá i nejrůznějším vnějším vlivům kulturním, sociálním či ekonomickým. Podstatou lidské důstojnosti však není slepé následování biologických pudů, ani podléhání vnějším vlivům, ale schopnost vyhodnocovat všechny tyto aspekty a tendence pomocí svého praktického rozumu a tím pro sebe hledat svobodnou a tvůrčí cestu v souladu s vlastním svědomím. Právě tato schopnost dělá z člověka jedinečnou bytost. Rodičovství je silnou sociální normou a většina lidí přirozenou tendenci k němu i vnitřně pociťuje. I tak se však dnes už většinou neděje jaksi „samovolně“, ale vyžaduje vědomé rozhodnutí. Takové rozhodnutí může pro někoho znamenat jen plánování, kolik dětí a kdy si pořídí, pro jiného však může znamenat volbu jiné cesty k naplněnému životu. A v případě, že se jedná o uvážený postoj k přirozeným tendencím a nikoli jejich popření, je nutné jej jako takový respektovat. Nerespektování svobodné volby by znamenalo popírání osobní důstojnosti člověka a jeho snížení na úroveň hříčky vlastních biologických pudů.

Zároveň po lidské bytosti není možné požadovat, aby své prokreační chování přizpůsobila aktuálním potřebám společnosti, protože dítě a ani rodič nesmí být nástroj k uspokojení společenské poptávky, ale jediné hodnotou pro ně samé.

Jak se ukázalo v průběhu sepisování sociologické části práce, zvažují bezdětní lidé mnoho faktorů při přemýšlení, zda se stanou, nebo nestanou rodiči. V rámci diskuzí a rozhovorů v převážné většině uznávají existenci tendence k rodičovství, ale odmítají ji chápat jako normu obecně platnou pro individuální jednání každého jednotlivce. Někteří vyjadřují i lítost, že se v této obecně platné tendenci nedokáží sami nalézt a ztotožnit se tak s životním stylem většinové společnosti. Rozhodnutí o bezdětnosti navíc nikdy není a z biologické podstaty ani nemůže být jednoznačné a jednorázové, ale jde o volbu, kterou je potřeba neustále přehodnocovat se všemi jejími důsledky, a to alespoň po dobu biologické plodnosti člověka. Projevuje tu tedy skutečné rozumové zvažování jak ve vztahu k přirozeným tendencím, tak i k vnějším vlivům, podmínkám a požadavkům společnosti i individuálním a originálním představám konkrétního člověka o jeho vlastním životě.

Seznam použitých zkratk

srov.	srovnej
s.	strana
ed.	editor
eds.	editoři
odst.	odstavec

Seznam literatury

- AKVINSKÝ, Tomáš – ŠPRUNK, Karel, ed. *Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě*. Praha: Krystal, 2003. Studium (Křesťanská akademie v Římě).
- BADINTER, Élisabeth. *Materská láska: od 17. století po současnost*. Bratislava: Aspekt, 1998. Knižná edícia feministického kultúrneho časopisu Aspekt.
- České noviny. *V ČR za 25 let výrazně klesla porodnost a zvýšil se věk matek*. (23. 5. 2018) [2019-5-18].
<<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/v-cr-za-25-let-vyrazne-klesla-porodnost-a-zvysil-se-vek-matek/1624500>>.
- Český statistický úřad. *Pohyb obyvatelstva – rok 2018: Počet sňatků nadále roste*. (21.03.2019) [2019-5-18].
<<https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2018>>.
- FENCLOVÁ, Jana. *Když dítě nepřichází – Touha po vlastním dítěti*. Studijní texty, praxe víry, sešit č. 16. Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko. [2019-1-10]. Vybrané kapitoly dostupné on-line:
<<https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/touha-po-vlastnim-diteti>>.
- FENCLOVÁ, Jana. *Když dítě nepřichází. Příloha 2 – umělé oplodnění*. Studijní texty, praxe víry, sešit č. 16. Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko. [2019-1-10]. Vybrané kapitoly dostupné on-line:
<<https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/priloha-2>>.
- HAŠKOVÁ, Hana (řešitelka) – ZAMYKALOVÁ, Lenka (spoluřešitelka). Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v české společnosti Sociologický výzkum. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.. 2003-2006. [2018-8-10]
<<https://www.soc.cas.cz/projekt/fenomen-bezdetnosti-v-kontextu-socialnich-zmen-v-ceske-spolecnosti>>.
- HAŠKOVÁ, Hana. K genderovým aspektům bezdětnosti. *Socioweb* 2003. č. 11-12. S. 5. [2019-4-29].
<<http://www.socioweb.cz/index.php@disp=editorial.html>>.
- HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2004. Roč. 5, č. 2-3, s.11-13. [2019-4-29].
<<https://www.genderonline.cz/cs/issue/27-rocnik-5-cislo-2-3-2004>>.
- HAŠKOVÁ, Hana. Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2004. Roč. 5, č. 2-3, s. 13-16. [2019-4-29].
<<https://www.genderonline.cz/cs/issue/27-rocnik-5-cislo-2-3-2004>>.
- HAŠKOVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf* 2006. Č. 40-4: 130 odstavců. [2018-8-3]. Dostupné online na adrese:
<<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>>.

- HAŠKOVÁ, Hana. Výzkumná sonda do světa rodičovství a bezdětnosti v časopisech životního stylu pro muže. In: HAŠKOVÁ, Hana (ed.) – POMAHAČOVÁ, Jana. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. S. 64–93.
- HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství).
- HÄRING, Bernhard. *Free and Faithfull in Christ: Moral Theology for Priests and Laity. Volume 1: General Moral Theology*. Slough: St Paul Publications, 1978.
- HOŘAVOVÁ, Šárka. *Dobrovolná bezdětnost žen pod drobnohledem společenských norem*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie – Diplomová bakalářská práce, obor genderová studia, 2009.
- HUBER, Wolfgang. *Etika: základní otázky života*. Praha: Vyšehrad, 2016.
- CHORVÁT, Ivan. Rodinné Vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie, In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S. 8–21.
- Katechismus katolické církve*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. 2002.
- KICZKOVÁ, Zuzana. „Sociálne materstvo“: Koncepcia a príbeh, In: HANÁLKOVÁ, Petra – HACZKOVÁ, Libuše – KALIVODOVÁ, Eva (eds.). *V bludném kruhu – Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 2006. S. 417-433.
- KLAMM, Jan. Editorial: Bezdětnost. *A2 Alarm* 2017, 11. 10., roč. 13, č. 21, s. 2.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Proč a jaká rodinná politika v ČR: postoje české veřejnosti k pronatalitním opatřením. In: KOCOuroVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 139-158.
- KOLMAN, Petr. *Babiš chce penzijní reformou potrestat bezdětné, je to ale myšlenka plná logických děr*. (5.2.2019) [2019-5-20].
<<https://www.reflex.cz/clanek/komentare/92816/babis-chce-penzijni-reformou-potrestat-bezdetne-je-to-ale-myslenka-plna-logicky-der.html>>.
- KREJČÍ, Veronika. *Nechci rodit, abych zachránila svět. Desítky žen se zřekly budoucích dětí kvůli globálnímu oteplování*. (12.3.2019) [2019-5-3].
<https://www.lidovky.cz/svet/nechci-rodit-abych-zachranila-svet-desitky-zen-se-zrekly-budoucich-deti-kvuli-globalnimu-oteplovani.A190311_172845_ln_zahranici_krev>.

- KREJČÍ, Veronika. *Odpírání mateřství kvůli klimatu? Krize přijde, ale je to spíše sobeckost, říká klimatolog Cílek.* (14.3.2019) [2019-5-3].
 <https://www.lidovky.cz/lide/odpirani-materstvi-kvuli-klimatu-krize-prijde-ale-je-to-spise-sobeckost-rika-klimatolog-cilek.A190313_154311_lide_krev>.
- LENKOVÁ, Jitka. *Děti ani omylem! Dnešním ženám jsou spíše na obtíž. Proč? A co s tím?* (23.7.2018) [2019-4-5].
 <https://nasregion.cz/deti-ani-omylem-dnesnim-zenam-jsou-spise-na-obtiz-proc-a-co-s-tim-53209?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu>.
- MARTINOVÁ, Marta. Mezi dětností a bezdětností. *A2 Alarm* 2017, 11. 10., roč. 13, č. 21, s. 18-19.
- Mendelova univerzita v Brně. *Demografický přechod.* [2019-4-9].
 <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/zobraz_cast.pl?cast=55663>.
- MF Dnes. *Němci diskutují o polovičním důchodu pro bezdětné.* (18. 3. 2006) [2018-12-15].
 <https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/nemci-diskutuji-o-polovicnim-duchodu-pro-bezdetne.A060317_231335_ekonomika_ad>.
- MORUS, Richard Lewinsohn. *Světové dějiny sexuality.* Vydání 2., dopl., (V NV 1.). Praha: Naše vojsko, 1992.
- MÜLLEROVÁ, Lucie. *Chci dítě, ne chlapa! 3 největší rizika a jedno NIKDY.* (30.5.2018) [2019-5-18].
 <<https://www.prozeny.cz/clanek/chci-dite-ne-chlapa-3-nejvetsi-rizika-a-jedno-nikdy-47793>>.
- NÝVLT, Ondřej – ŠALAMOUNOVÁ, Petra. 2006. Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě a v České republice. In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy.* Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S. 118–140.
- Ostravská univerzita, filozofická fakulta. *ANTINATALISMUS aneb Nebýt či být? – pozvánka na konferenci.* (18. 9. 2017) [2019-4-9].
 <<https://ff.osu.cz/kfi/20626/antinatalismus/>>.
- PAVLÍK, Zdeněk, Dilemata populační politiky. In: KOCOUROVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti.* Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 95-106.
- PETR, Jaroslav. *Bezdětnost je ekologická.* (12.08.2009) [2019-4-9].
 <<http://www.osel.cz/4559-bezdetnost-je-ekologicka.html>>.

- POMAHAČOVÁ, Jana. Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy. In: HAŠKOVÁ, Hana (ed.) – POMAHAČOVÁ, Jana. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. S. 15-61.
- RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Studie (Sociologické nakladatelství).
- RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti: o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 2000. Spektrum (Portál).
- SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Rodina, důvěra a demokratická společnost. In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (eds.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S. 22–37.
- SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Natural law & human dignity: universal ethics in an historical world*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, c2003.
- SCHUSTER, Robert. Dítě je to nejhorší, co může někdo provést životnímu prostředí, tvrdí německá autorka. (6.3.2019) [2019-5-3].
<https://www.lidovky.cz/svet/dite-je-to-nejhors-co-muze-nekdo-provest-zivotnimu-prostredi-tvrdi-nemecka-autorka.A190306_143100_ln_zahranici_mha?recommendationId=00000000-0000-5000-8000-000000000000>.
- SOBOTKA, Tomáš, 2006. Bezdětnost v České republice. In: HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (eds.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. S.60–78.
- ŠALAMOUNOVÁ, Petra, Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti. In: KOCOuroVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2006. S. 56–65.
- ŠTICA, Petr. Přirozený zákon v sociálním učení církve. *Mezinárodní katolická revue Communio 2010 – Přirozený zákon*, roč. 14, č. 2, S. 66–90.
- VÁCHA, Marek. Asistovaná reprodukce. In: VÁCHA, Marek – KÖNIGOVÁ, Radana, - MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. S. 173–187.
- VÍZNEROVÁ, Hana. 2006. „Childfree zone“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných.“ In HAŠKOVÁ, Hana (ed.) – ŠALAMOUNOVÁ, Petra, VÍZNEROVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologická studie/sociological Studies 06:4. Praha: sociologický ústav AV ČR. 2006. s. 78–93.

WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. Theologica (Zvon).

Wikipedie: otevřená encyklopedie. *Antinatalismus*. [2019-4-9].

<<https://cs.wikipedia.org/wiki/Antinatalismus>>.

ZAMYKALOVÁ, Lenka. 2006. „Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994–2004.“ In HAŠKOVÁ, Hana (ed.) - ŠALAMOUNOVÁ, Petra – VÍZNEROVÁ, Hana – ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologická studie/sociological Studies 06:4. Praha: sociologický ústav AV ČR. 2006. S. 95–144.

ZÍTA, Dalibor. *Přes čáru: I Češi se rozhodují nemít děti. Kvůli planetě? Nebo protože nic jiného nezbyvá?* (29. 11. 2017) [2019-4-9].

<<https://wave.rozhlas.cz/pres-caru-i-cesi-se-rozhoduji-nemit-deti-kvuli-planete-nebo-protoze-nic-jineho-6479658>>